

Szapudi András
Messze Betlehemről

**HAZÁNK
ALAPÍTVÁNY**

1996

**Elektronikus kiadás:
1998. december**

TARTALOM

Szapudi Andrásnak - Szász Endre

KAMASZKOR KRISZTUSSAL

Meddig élnek a sasok?
A tél foglyai
Két sírásó és az Isten
Messze Betlehemtől
Kamaszkor Krisztussal
Franz Kafka Aradon

MINIATŰRÖK

Jó hamar lovon, ócska dolmányban
Hazánk
Márai gyertyája
Takáts Gyula leveszi kalapját
Fodor András különvonata
Aranyorr
Kécsillag képében

AHOL A CSONTOK FÖLSZIKRÁZNAK

Jól van fiam, Rozika
A nagyapa bábonyi arca
Szüret előtt a Tatay-portán
Intett a tékozló fiúnak
Utánam szólna a harang
A kőszívű ember művész fia
Ahol a csontok fölszikráznak
Őszi szél
Az ujja hegyén csillag

Szapudi Andrásnak - Szász Endre

Kedves barátom!

Nem szokásom tollat ragadni, ha megjelenik rólam egy írás. Most mégis ezt teszem. Úgy érzem köszönettel tartozom Neked a „Hazánk”-ban megjelent riportodért.

Nem azt köszönöm, hogy rólam írtál, hanem ahogy írtál. Köszönöm a szép, csiszolt, gazdag nyelvét az írásodnak, s köszönöm hogy van miértje ennek az írásnak. Hogy nékem is, - mint más olvasónak - kedvem kerekedik olyanná válni, mint ahogy megírtál engem. Szép írás, jó írás, legfőképpen, - ami manapság igen ritka - irodalmi igényvel is „írás”. - Köszönöm!

S ha már így benne vagyok a köszönetésben, - engedd megköszönnöm az általad szerkesztett „Hazánk” általánosan kiemelkedő, sok örömet, - olvasói örömet - nyújtó, kiváló minőségét.

Jó dolog, hogy a mai kialakuló, de még korántsem kialakult új világunkban létezhet, hathat egy ilyen igényes irodalmi fórum, folytatva és fejlesztve a legjobb magyar hagyományokat.

Tisztelettel és szeretettel köszöntelek, és kívánok az újesztendőre nyugodtabb körülményeket, s még több olvasót.

Várda, 1995 jan.

*ölel
Szász Bandi*

KAMASZKOR KRISZTUSSAL

Meddig élnek a sasok?

A feleségét tegnap temették, hosszú - csaknem húsz évig tartó - szenvedését, végre, megelégtelte az Isten.

- Jobb neki így -, mondogatták a gyerekei és a rokonok.

Ő bölintott, száraz szemekkel nézte a koporsót, s tudta, hogy ma mindenképpen föl kell szállnia.

A lánya elképedt.

- Csak nem tesz ilyet, édesapám a temetés másnapján! Mit szólnak a ...

- Éppen azért -, vágott közbe. - Ha nem szállok föl, úgy érzem, soha többé nem repülök.

Fölszállt.

Talán ma találkozom a sasokkal, gondolta, s arrafelé nézett, ahol a jegenyéket sejtette, amelyek gyermekkorra egébe fűrődtek valahol a Káli-medence fölött. Ezek közül az egyikén volt a sasok fészke. Az anyasast lelőtte egy goromba szívű gazda, mert féltette tőle az aprójóságot, s fogadkozott, hogy a kicsinyeit is elpusztítja. Erre ő kiszaladt a határba (tudta, hogy hol a fészek), fölmászott a jegenyére, és hazavitte a két sasfiókát.

Az anyja pörölt miattuk, az apja legyintett.

- Megdöglének ezek itt, meglásd! - mondta.

Nem döglöttek meg. Felserdültek, gyönyörűek lettek, s mielőtt elhagyták a portát, egy tiszteletkört repültek a házuk fölött. Csak ezután indultak el a távoli hegyek, csillagok felé. Ő tízéves volt akkor, most a hetvennegyedikben jár. Vajon, meddig élnek a sasok, tűnődött, mert amióta sikerült elrugaszkodnia a földtől, gyakran eljátszott a gondolattal: egyszer talán találkozik velük.

Bolond vagy, kedvesem, szólalt meg benne a felesége hangja - egyedül az asszony tudott a sasokról, és csakis neki árulta el (még ifjú korában), hogy ő, bizony, szárnyakkal született. Szárnyakkal? hökkent meg egy pillanatra a Balaton-part legszebb csípőjű asszonya, s ő megvallotta, hogy gyermekkorában gyakran felröppent a tihanyi templom két tornya közé, és onnét integetett a mozdulatlanak tetsző vitorlás hajóknak. Te, képzelődő, kedves nagy gyerek!, nevetett fel az asszony, s ő két ölelés között elpanaszolta, mennyire fájt neki, hogy „anyagi tehetség” híján nem járhatott középiskolába, nem érettségizhetett, pedig egy leendő pilótától megkövetelték a magasabb iskolai végzettséget. Lakatosinasnak állt. De mihelyt felszabadult, azzal a reménnyel utazott Pestre, hogy ott majd valamiképpen megleli a repüléshez vezető utat. A MÁVAG-nál kapott munkát, s már az első szombaton elment a modellező szakkörbe, ahol olyan sokan voltak, hogy az egyik asztalnál sem jutott hely a számára. Ezért otthon, szegényes albérletben készítette el első repülőmodelljét. A MÁVAG-nak vitorlázórepülő klubja is volt. Egy nap - legyőzve otthonról hozott kisebbrendűségi komplexusát - kiment a Hármashatár hegyre, hogy jelentkezzen az egyesületben. Elég erős vagy, kiskomám?, nézett le rá egy nagydarab, birkózóforma legény villogó mosollyal. (Édesanyja madárcsontú alkatát, ám szívós szervezetét örökölte.) Kihúzta magát, s katonásan felelt: Igenis kérem... erős vagyok! Ott állt a közelben egy hozzá hasonló korú, munkáskülsejű fiú, aki szintén repülni szeretett volna. A birkózó kinézetű odaintette, és rámutatott egy gépre. Nos, ha elég erősek vagytok, mondta, kapjátok föl azt a masinát, aztán irány a hegyoldal! Neki veselkedtek. Boldogan cipekedtek minden szombaton. Azt remélték, hogy eljön majd a nap,

amikor ők is felszállhatnak. Ez a nap azonban sose jött el. Jött viszont háború, a behívó, s ő a légierőhöz került - szerelőnek.

- A többi tudom -, mondta az asszony. - A tapolcai reptérre vezényeltek, onnét szöktél el, amikor Szálasi hatalomra került. Badacsonyan csónakba szálltál, átevezteél Boglárára. Amikor kikötöttél, megpillantottál egy lányt, aki evezőt tartott a kezében. Ez a lány pedig csakhamar a feleséged lett... Igaz-e?

- Igaz.

- Nem repülhet mindenki - folytatta az asszony simogató hangon. - Miért nem jó neked a hajó? Gyerekkorod óta evezel, kamaszkorod óta vitorlázol, úgy ismered a Balatont, mint a tenyeredet. Miért nem elég ez neked?

- A hajó, csak hajó. - felelte ő konokul.

Nyolcszáz méter magasból nézett le a mozdulatlanak tetsző vitorlásokra.

- Uramisten - sóhajtott, - végül mégiscsak megengedted, hogy közelebb kerüljek hozzád. Igaz, vénségemre, több, mint fél évszázados vágyakozás után, de megengedted. Egyszer csak megint ott találtam magam a Hármashatár-hegyen, és le kellett vezetnem a sárkányrepülőt a lejtőn. És futni... futni... hogy a gép fölemelkedjen, Nagyokat buktam. Persze nem csak én, de én voltam ott egyedül hatvanhat éves. Egyszer akkorát estem, hogy a fiatalok megrémültek. Most nem fog fölállni az öreg!, mondták sajnálkozva. Fölálltam. Nagyon megütöttem a térdemet, legszívesebben üvöltöttem volna, de folytattam a gyakorlatot. Kezdetben csak másodpercekre emelkedtem a levegőbe, de amit akkor éreztem, Uram... azt - tudom - senki sem érezte még rajtam kívül. Akkor értettem meg, hogy mivégre volt az a fél évszázados, szűkölő vágyakozás... Az ismerősök azt hitték, megbolondultam. Csúfot üztek belőlem, kinevettek a hátam mögött, volt aki kíméletesen le akart beszélni a „bolondériámról”. Még a gyerekeim is szánakozva néztek rám. Aggódtak értem, meglehet, szégyenkeztek is miattam. Csak a feleségem volt büszke a teljesítményemre, a sikeres vizsgámra. Amikor megvettem a sárkányomat, olyan jó kedve támadt, mintha valami különleges, szép ajándékot kapott volna. Kicsi is vagy, öreg is vagy, mégis a sasok útját járod, mondta. Ült a tolószékében és nevetett.

Lejjebb ereszkedett, hogy jobban lássa a partot, a településeket. Boglár fölött akart megfordulni, de előbb - szokása szerint - megkereste azt a kis mellékutcát, ahol a háza állt. Megszámolta a kéményeket, az ablakokat, benézett az udvarába, ahol a felesége éppen akkor állt fel a tolószékéből, hogy integessen neki.

Miután megfordult, megpillantotta a sasokat.

- Most már minden rendben, Uram - mondta -, és elindult a sasok után, egy szívalakú felhő irányába.

A tél foglyai

Dr. Filiszár Tibornak

A káéftés ember prémes farmerdzsekiben, színes hócsizmában állt a tornácon. Fújta a füstöt, és kedvetlenül nézte a hófúvás-gyötörte tujákat.

Nagydarab, olajos képű-szemű férfi volt, vékony fekete bajusszal, dús szemöldökkel. A környékbeli aprófalvakat járta, és zöldségtermesztésre buzdította a gazdálkodókat, előnyös szerződést és némi előleget kínálva. A falusiak „káéftés ember”-nek, vagy kupecnek nevezték.

A háziak - az asszony és férje - a hátsó udvarban tettek-vettek, almoztak, etették a jószágot. A férfi a tehenet pátyolgatta, az asszony a nemrég született kismalacokat.

A jóég tudja, mikor mozdulhatok ki innét, gondolta a káéftés, a meteorológusok egész hétre havazást, hófúvást ígérnek. Autója a fészerben állt, ponyvával letakarva.

Az istállóból kilépett a házigazda, vasvilláját a falnak támasztotta.

- Jó időnk van - nevetett.

- Jó - bólintott a káéftés. - Úgy járok, maguknál kell megvárnom a tavaszt.

- Gond egy szál se - felelte kedveskedő nevetéssel a negyven év körüli gazda, s magában azt gondolta, bárcsak tavaszig maradna a vendég. Mert ritka jó vendég. Tele van a tárcája ötezesekkel (nem egyszer látta), gavallérosan fizet (naponta egy ezrest a kosztért-kvartélyért), s szinte minden alkalommal hoz a vacsorához egy-egy üveg jóféle bort, s a konyakjából is gyakran megkínálja. Nagy szerencse, hogy amikor a faluba érkezett, éppen vele találkozott az utcán; megállította az autót, kiszólt a volán mellől, hogy hol kaphatna szállást? Ő ötszáz forinttal is megelégedett volna ebben a pénztelen világban, de a káéftés - mielőtt szólhatott volna - felajánlotta a napi ezrest. „Világos jól fűtött szoba, háromszori étkezés...” Az asszony is örült, szépen kitakarította, átrendezte az utcai szobát, befűtött a cserépkályhába, két libatollal tömött párnával, és a magavarrta pihepaplannal kedveskedett a vendégnek; finom ebédeket, vacsorákat főzött; szerencsére, már ölteek egy százhatvan kilós disznót, baromfi is akad, s elhatározták, hogy a másik hízót is hamarabb bökik le, mint tervezték; éppen holnapra gondolták a disznóölést.

A káéftés elővett egy doboz Marlborót, és megkínálta a gazdát, aki jobb kezét a honvédségre emlékeztető fakó-zöld nadrágjába törölte, majd repedezett ujjaival - elfogódottan ügyetlenkedve - kivett egy cigarettát. A nagydarab ember - miközben öngyújtójával tüzet adott - a lángra hajoló gazda tarkója fölött szórakozottan elnézve, megpillantotta az asszonyt, aki foglalatossága közben éppen lehajolt valamiért. Döbbenetes!, ámuldozott, és csaknem leégette a gazda kese szemöldökét. Micsoda segg! Micsoda csípő! Egy hete itt vagyok már, és észre sem vettem. Persze nem csoda... Amilyen ócska göncökben jár ez az asszony! És az a kendő... Mindig kendőt visel a fején, mint az öregszülék. Pedig az arca is vonzó: nem lehet idősebb harmincöttnél...

- Jóska - szólalt meg közönnyel. - Mondanék valamit, ami szigorúan bizalmas... Csak kettőnkre tartozik. Férfiakra. Érti?

- Nyugodt lehet, Söjtöri úr, én nem vagyok pletykafészek.

- Nézze, Jóska... - folytatta kissé vontatottan a káeftés, - maga tudja, hogy jó egy hete már távol vagyok a feleségemtől... Most meg itt van ez a hóvihár... Mit gondol, mikor mehetek el innen?

- Nem tudom, uram, de, mint mondtam, gond egy szál se. Holnap lebökjük a hízót, aztán...

- Jójó. De nem csak ételre, italra van szüksége egy egészséges férfinak... Maga is tudja ezt, Jóska...

A házigazda összeráncolta a homlokát, nem fogta föl, mire céloz a vendége. Szeretett volna a kedvébe járni.

- Őszintés megvallva - nyökögte zavartan - sejtelmem sincs, mire tetszik gondolni.

- Ej, Jóska... hát mire gondol a férfiember, ha régen hált asszonnyal?!

- Aha - derült föl a gazda képe. - Értem! Értem már! Hogy ez nem jutott az eszembe...

- Nos, hát... maga biztosan tudja... - fogta szavát suttogóra a vendég - akad-e a faluban egy olyan nő, aki jó pénzért hajlandó lenne... özvegy, vagy elvált asszony, esetleg lány...

- Hát... talán lehet ilyent találni - mondta a gazda. - Beszélük, hogy a Fekete Borka, a felvégen...

- Az egy kurva?

- Dehogy - rezzent meg a szótól a házigazda. - Rendes, tisztességes fehérnép a Borka. A férje meghalt *infraktusban*, amikor a konzervüzemnek befellegzett. Ott volt ő teherautósofőr. Két kislányt hagyott hátra... Tetszik tudni, a Borka is kiadja az első szobát, ha nagyritkán akad vendége. És csakis azokkal... Falubeli nem mehet hozzá...

- Beszélne vele, Jóska? Nem lennék hálátlan...

- Meg lehet próbálni.

- Megmondhatja neki, hogy ötezret sem sajnálnék a szolgálataiért.

A gazda elképedt.

- MENNYIT?

- Egy ötöst, barátom. És maga is zsebvághat egy ezrest, ha ügyesen elintézi a dolgot. Egy ezrest, amiről nem tud az asszony... Nos? Megegyeztünk?

A gazda kábultan, kutyaszemekkel nézett fel rá.

- Megegyeztünk - rebegte, s gumicsizmás lábával eltaposta a cigarettavéget. Micsoda egy ember, gondolta, micsoda szerencsém van!

A fészerbe ment a lapátért, hogy utat vágjon a hóban az utcaajtó felé.

Ebéd után a vendég visszavonult a szobájába. Az asszony elmosta az edényeket, a gazda az asztalnál ült és cigarettázott. Egymás után szívta a Sopianae-t, pedig, amióta a cigaretta oly irgalmatlanul megdrágult, igyekezett kordában tartani a szenvedélyét. Az asszony néha rápillantott, meg-megcsóválta a fejét, de egy ideig nem szólt. Aztán, amikor nem bírta már szó nélkül, megkérdezte, mi baja?

- Semmi - felelte a férje.

- Nem úgy nézel ki - mondta az asszony a tőle megszokott szelídséggel.

- Hát, ami igaz, az igaz. Nagy gondban vagyok - sóhajtott a férfi.

- Mi az a nagy gond?

- Nem szabadna elmondanom, de...

- Hát akkor ne mondd el - vont vállat az asszony.

- De én mégis el szeretném mondani, mert lehet, hogy rosszul teszem, ha elhallgatom előtted. Pedig a káéftés a lelkemre kötötte, hogy senkinek, de senkinek...

Az asszony nagyot nézett.

- A káéftés!? Mit mondott a káéftés?

- Asszony kéne neki - suttogta a férfi.

A felesége kezében megállt a törölőruha.

- Asszony?! Hát nincs neki felesége?

- Van. De már régen volt otthon, azt mondja, és kellene neki egy fehérnép. Nagy természetű lehet...

Az asszony hallgatott.

- Én megemlítettem neki a Fekete Borit - folytatta az ura, - vele talán meg lehetne egyezni.

- És kinek kellene megegyezni vele?

- Nekem - mondta a férfi. - Egy ezres ütné a markom, ha el tudnám intézni.

Az asszony halkán felkacagott.

- Nahát! Hamis ember a mi káéftésünk.

- Annyi a pénze mint a pelyva - suttogta a férje. - Tudom, mennyit kaphat a Borka, ha szétteszni neki a lábát?

Az asszony nevetett.

- Na mondd, mennyit!

- Kapaszkodj meg! Ötezer forintot!

- MENNYIT?! - sikkantott az asszony, megfélekezve a szunyókáló vendégről. - Uramisten...

A férje ijedten kapta mutatóujját a szája elé.

Egy ideig hallgattak. Az asszony befejezte a törölgetést, elrakta az edényeket, majd ő is az asztal mellé telepedett. Egy idő után megszólalt a gazda.

- Mari! Kigondoltam én valamit... Lehet, hogy bolondságnak tartod, lehet, hogy megharagszol miatta... lehet... de akkor, arra kérlek, felejtsd el, amit most mondok. Rögtön felejtsd el...

Az asszony szemben ült vele, rámosolygott.

- Ki vele. Mit fundáltál ki, te nagyokos?

- Azt - szólt a férfi fojtottan, mintha hét pecsétes titkot árulna el - azt, hogy vétek lenne átengedni a vendégünk pénzét...

- Az ötezer forintot?

- A hatezer forintot - nyomta meg a *hatezer* szót a férje. - Ne feledd: nekem is ígért egy ezrest. Gondold meg, mennyit kellene gürcölnünk ezért a pénzért?

- Azt akarod ezzel mondani, hogy... hogy...

- Ha meg nem sértelek, Mari. Mert, hát, ugye... az a kis izé... mi az neked... Semmiség. Aztán arra is gondoltam, ha ez a káeftés esetleg túlságosan megkedvelné a Borit, talán még el is pártolna tőlünk. Pedig egy ilyen vendéget elengedni bűn. Nincs igazam?

Az asszony lehajtott fejjel hallgatta embere szavait, s amikor fölnézett, sem zavar, sem meghökkenés nem látszott az arcán.

- És ha nem köllök neki? - kérdezte tárgyilagosan.

- Mi az, hogy nem köllesz?! De még mennyire köllesz! Láttam én, hogy nézett rád, amikor reggel behajoltál a kismalacokhoz...

- Én?! Behajoltam?!

- Te, hát. Éppen tüzet adott... Majdnem leégette a szemöldökömet. Ezután mondta, hogy szerezzek neki fehérnépet.

Az asszony finoman elmosolyodott, majd hirtelen fölállt, mint akinek sürgős tennivalója akadt.

- Hát akkor beszéljek vele? - nézett rá a férje.

- Beszélj, ha akarsz - vont vállat. - Nekem nincs időm ilyen bolondságokra.

A férfi kiment az udvarra, hogy elhányja a friss havat, majd visszavitte a lapátot a fészerbe. Három óra körül bekopogott a vendéghez.

- Tessék! - hangzott az erőteljes hang.

A káeftés ember az asztalnál ült, előtte papírok és konyakos üveg.

- Nem zavarom, Söjtöri úr?

- Jöjjön csak, Jóska - invitálta. Az orrára csúsztatott szemüveg fölött nézett a gazdára. - Egy cseppet sem zavar. Iszik egy konyakot? Hozzon kupicát, mert nekem csak egy van.

A gazda visszahátrált a konyhába, és hozta a kupicát. A káeftés töltött.

- Na, isten, isten!

- Isten éltesse, Söjtöri Úr!

A vendég kiürítette a kupicáját, a házigazda hagyott benne egy ujjnyit.

- Fenékig, Jóska, hadd töltsék még - biztatta a vendég.

- Elég lesz ám - szerénykedett a gazda, de engedelmesen kiitta a maradékot. A káeftés újra töltött.

- Nahát - szusszantott elégedetten. - Holnap lebökjük a cocát?

- Le, bizony - bólintott a gazda.

- Akkor az órái meg vannak számlálva - kedélyeskedett a vendég. - Mulatunk majd egy jó nagyot a disznótoron.

A gazda közben azon töprengett, miként hozakodjék elő a mondandójával. Mihelyt egy kis csönd szakadt közékük, óvatosan a megbízatására terelte a szót.

- Nocsak, - derült fel a káeftés arca - máris valami jó hírt hozott?

- Lehet, hogy jó, lehet, hogy nem jó - felelte sunyi mosollyal a gazda. - A Borira, sajnos várni köll. Megtudtam, hogy nincsen itthon. Lehet, hogy Veszprémbe utazott a nővéréhez.

- Ez az én formám - legyintett csüggedten a vendég. - Csak azt nem értem, miért mondta, hogy lehet jó, lehet nem jó. Ez a hír, bizony nem jó. Egyértelműen: nem jó.

- Nem biztos az, Söjtöri úr - szólt vigasztaló hangon a gazda, majd egy mély lélegzetvétel után kibökte: - Megbeszéltük a feleségemmel...

- Micsoda! - vágott közbe dühösen a férfi. - Maga elmondta a feleségének, hogy... Jóska! Abban egyeztünk meg, hogy kettőnk között marad... Szigorúan, kettőnk között.

- Hallgasson végig, Söjtöri úr - szólt könyörgő-csitító hangon a gazda. - Arra gondoltunk az asszonnyal, hogy nekünk is jól jönne az a pénz... és hogy Borka helyett talán ő is megfelelné.

- Ki?

- Hát ő. A Mari.

- A felesége?! - A férfi céklavörös arccal meredt a gazdára, aki behúzott nyakkal állt előtte.

- Elnézést... Söjtöri úr - dadogta megszégyenülten, - mi csak a kedvére akartunk tenni a Söjtöri úrnak... De ha nem tetszik az asszony... - Ki akart menni a szobából, de a vendége - miután felocsúdott a pár másodpercig tartó döbbenetből - visszatartotta.

- Jóska! Mi baja van? Szóltam egy szót? - Előbbi megrökönyödését túlzó igyekezettel próbálta feledtetni. - Üljön le! Igyék egy konyakot! - Fölkapta az üveget és töltött. - Hát, hogyan tetszene a Marika... Csak hirtelen... őszintén szólva... nem fogtam föl, miről van szó... - Szinte egyszuszra mondta mindezt, és felemelte a kupicát. - Igyunk, Jóska - unszolta az elszontyolodott embert, aki tétován állt az ajtóban, majd lassan visszaódalgott az asztalhoz.

- Na, fogja meg - biztatta a káéftés.

- Sok lesz, Söjtöri úr. - A gazda arcába kezdett visszatérni az élet.

- Igyon csak. Ha elfogy, előveszünk még egy üveggel. Szerencsére föltankoltam. - Eszébe jutott a pénz. A szekrényhez lépett, kinyitotta, majd a vállán függő farmerdzsekije zsebéből elővette a tárcáját, s leszámolt az asztalra hatezer forintot.

- Előre fizetek - mondta.

A gazda szeme fölcsillant, de elhárító mozdulatot tett.

- Ráér vele, Söjtöri úr...Nem máma ismertük meg egymást.

- Ez igaz - bólintott a férfi -, de ha már elővettem...

- Köszönöm szépen. - A gazda felvette a pénzt, s a markába szorította. - Hát akkor - mondta - máma este, ugye?

- Igen, ma este - bólintott a férfi. - Iszik még egyet?

- Köszönöm, nem. Most már megyek.

Miután az ajtót betette maga mögött, szembe találta magát a felesége kérdő tekintetével. Jobb kezének mutatóujjával intett, hogy hallgasson. A bal kezével felmutatta a pénzt.

Vacsora után az asszony elmosta az edényeket, rendbe tette a konyhát. Aztán megmosakodott, leeresztette a haját, és bement a vendéghez.

Embere a konyhaasztalra könyökölve cigarettázott, előtte öt literes demizson (a disznóölésre hozatott bor), és félig telt pohár. Kellemes zsibbadság ölelte, és elégedetten gondolt az utóbbi napok keresményére. Összeadta magában az ezreket, százakat, noha pontosan tudta, mennyit hozott a konyhára a káéftés. A végösszeghez hozzáadta a délután felvett hatezer

forintot. Hat napi koszt és kvártély, egyetlen éjszaka... Révült mosollyal nézett a kredencre, aminek a legfelső polcán tartották a pénzt. Arra gondolt, lesz elég táp, takarmány a jószágnak, s talán a főliát is kicserélheti... Egyre jobban ízlett a bor, noha többször figyelmeztette magát, hogy holnap disznóölés lesz. Sűrűn töltött, és egyhajtásra kiürítette a poharát.

Kicsi ez a pohár, legyintett, s fölállt, hogy egy nagyobbbat keressen.

Ekkor valami különös, nyüszítés szerű hang hallatszott a szobából. Aztán mindjárt egy még furcsább, hörgésszerű sóhajtás, majd egymás után több rövid sikoly.

A férfi meredten állt a tűzhely és a kredenc között. Sohasem hallott még efféle hangokat, s most attól tartott, valami baj történik a feleségével. „Mit csinál vele?!” Feszülten fülelt. Egy ideig csend volt, aztán az asszony egy nagyot kiáltott, s ő úgy hallotta, segítségért kiállt. Az agyát elborította a vér, a keze önkéntelenül valami ütleget keresett.

A disznóölés kellékeivel megrakott kosár ott volt a kredenc mellett, a kezeügyében. Kiemelte a bárdot, amivel a fejet és a csontos részeket szokta szétdarabolni, és benyitott a szobába.

Mintha verejték csorgott volna a szemébe, alig látott a homályban. A heverő felé meresztgette a szemét, ahol megpillantotta a két összegabalyodott test körvonalait. Egy pillanatra átsuhant rajta egy kép a felesége lánykori mosolyával, miközben az asszony - néhány lépésnyire tőle - ujjongó jajgatásba kezdett.

Felüvöltött. A heverőhöz rohant, és lesújtott a káeftés ember tarkójára.

Jeges csend támadt.

Az asszony kikászálódott a súlyos férfitest alól, és vinnyogva sírt.

- Mit csináltál... Jóska... Mit csináltál... - ismételte - hiszen te... te akartad...!

Az ablakon nem volt sötétítő függöny, beszivárgott az utcai lámpa fénye. Odakint havazott, északi szél fúj. A tél egyre magasabb falakat emelt a házak, a falu köré.

Főhajár, 1996. március 1.

Két sírásó és az Isten

Tarr Géza 52 éves járadékos leült a betonra, hátát a vakolatlan falhoz támasztotta. A nyárvégi este éjszakába hajolt. Az utcáról behallatszott a villasor felé tartó német nyaralók vidám nesze: számára érthetetlen beszéd - és nótafoszlány. Mellette, a kezeügyében fél üveg bor volt, a kocsmáros ajándéka, amit záróra után csúsztatott az elnyűtt műanyagszatyorba. A kocsmáros, aki a járadékát beosztotta, tegnap közölte vele, hogy az a kis pénzmag elfogyott, ezután csak az ismerős vendégek adakozó kedvétől függ, hogy megihatja-e a három-négy kisfröccsöt záróráig, és lesz-e elég cigarettája.

Tarr Géza már évek óta nem kívánt egyebet az élettől, mint azt a három-négy kisfröccsöt naponta, és egy doboz Munkást (amit a kocsmáros jóvoltából „diszkont” áron szívható); az ingyenkonyhán ebédelt; amit ott kapott, neki elég volt a másnapi ebédig, az éjszakáit pedig elhagyott fészerekben, romos villákban vagy befejezetlen épületekben töltötte. Most egy félig kész butikban lakott.

A sarokban várta az ágy - öreg télikabátja és egy halom hullámpapír -, de még nem volt kedve lefeküdni. Ült a betonon, és arra gondolt, hogy az utcán zajongó németek holnap talán már a Mercédesükben ülnek, és hazafelé száguldanak. És holnapután ősz lesz. Aztán tél. Tavaly még nyitva volt a kocsmá, valamicskét fűtött is a kocsmáros (egy-egy félórára bekapcsolta a gázkonvektort), de az idén - azt mondta - „lehúzza a rolót”. Csak ráfizetne ezzel a „vendéggörrel”.

- Nem lesz több tél! - szólt indulatosan, és csodálkozva fülelt a hangja után, mert úgy tetszett, valaki más kiáltott.

Igaza van a kocsmárosnak, gondolta, micsoda szánalmas vendéggör a miénk. Hajléktalanok, ingyenkonyhások, üres zsebű alkoholisták, a biztos fizetők pedig kisnyugdíjas öregemberek, akik otthon sötétben üldögélnek, hogy ne fogyasszák az áramot, és télen csak este, lefekvés előtt kapcsolják be a gázkonvektort; s ha hetente egyszer megfürödnek, addig nem húzzák le a WC-t, amíg a kádból el nem fogy a víz. És még ők fizetnek egy-egy kisfröccsöt a náluknál is elesettebbeknek...

Mivel nem akart a télre gondolni, megidézte a régi szép szezonoikat, amikor ő még pincér volt, és azt ivott, amit akart. Leginkább unikumot, sok unikumot, amíg bírta. Egy-egy gömbölyű üveget záróráig kiürített, és meg sem látszott rajta. Azután folytatta az éjszakai bárokban, a szállodasoron. Az az igazság, hogy csak a fizetését adta haza az asszonynak, a borraivalót mindennap elverte. A fizetés pedig kevés volt. Nem csoda, hogy a felesége elvált tőle; mit ér az ilyen férj és családapa?! Eladták a lakást, a pénz kétharmada az asszonyé és a kislányé lett, ő egyharmadot kapott. Ez így volt igazságos. A felesége a lányával az ország másik végébe költözött, azóta sem látta őket. Pár év múltán a lánya küldött magáról egy képet, amelyen rövid túllszoknyában látható, amint éppen piruettezik. Táncosnőnek készül, írta a levélben, és hamarosan külföldre utazik. A címét nem közölte. Ő akkor már a cége munkásszállójában lakott, ahova Annuska, a jólelkű szakszervezeti titkár „nyomta be” az igazgató és a párttitkár ellenkezése dacára. Annuska a lelkére beszélt, hogy hagyja abba az ivást, de ő csak az unikumról mondott le, arról is azért mert egyszer olyan rosszul lett tőle, hogy azt hitte rögtön elpatkol, és azóta, ha megpillant egy keresztel megjelölt gömbölyű üveget, kiveri a hideg veríték. Kikészült a mája, az epéje, a gyomra, az orvosok 50 százalékos rokkantnak minősítették és közölték vele, hogy egyetlen csöpp alkoholt sem fogyaszthat. Azóta csak bort iszik, leginkább fröccsöt. 45 éves volt akkor, és tudta, hogy csak Annuska jóvoltából tartják még a

vállalatnál. De hamarosan szétszakadt a védőburok. A céget eladták egy külföldi befektetőnek, az igazgató és a párttitkár menedzserek lettek, s miután a szolgálati Ladából átszálltak a lízingelt Mercédesbe, első dolguk volt a munkásszállót megszüntetni, és őt a bűdös francba küldeni. Annuskát korkedvezménytel nyugdijazták. Ő, Tarr Géza nem vádolt senkit, nem haragudott senkire, tudta: megérdemelte sorsát. De Annuskát sajnálta. Nemrég a piacon téblábolt (hátha akad egy régi ismerős, aki fizetne egy kisfröccsöt), amikor az egyik bódé előtt megpillantotta Annuskát. Éppen ő következett a sorban, amikor egy nagydarab némből félretolta, és az arcába üvöltött: „Hogy mer előre tolnakodni, maga kommunista kurva! Azt hiszi, még mindig a szakszervezeti irodában ül?!” Mindenki megmerevedett. Ekkor ő oda-lépett az asszonyhoz (jól ismerte, hiszen egy cégnél dolgoztak valamikor), és megmarkolta a grabancát. Ő, Tarr Géza. Aki viszolyogva került mindenféle hangoskodást, aki egykor a neje mindennapi pörlekedését is némán hallgatta végig, és pincér korában olyan türelemmel bánt a részegen kötekedő vendégekkel, mint senki a szakmában... Igen... ő, a békességet még megaláztatások árán is megtartó, óvó Tarr Géza, most vértolulós arccal ordított: „Te merészség lekurvázni valakit, te riherongy - és rázta a nőt, aki rémülten meredt rá. - Amíg jó bőr voltál, egyszer az igazgató, másszor a párttitkár úr kanapéját nyúttad, később jók voltak az üzletvezetők is... A többit is mondjam?!” A nő (aki még mindig a cégnél van alkalmazásban) úgy száguldott végig a piacon, mint akit késsel kergetnek. Ő szédülten, remegve állt egy ideig a döbbszent csendben, azután lehajtott fejjel, gyors léptekkel távozott. Nem akart Annuska szemébe nézni...

Különös fény van a szemében. Ő később az ingyenkonyhán dolgozó barna kámzsás nővérek szemében is felfedezte ezt a fényt, mely nem lehet más, mint az önzetlenség, az emberek iránt érzett, feltétel nélküli szeretet jele... Talán Jézus tekintetéből maradt a szemükben, gondolta, mert mostanában előfordult, hogy megidézte a gyerekkori hittanórákat. Az ingyenkonyha nővérektől kapott egy bibliát, de olyan apró betűk voltak benne, hogy szemüveg híján nem tudta elolvasni. Ezért odaadta a kocsmárosnak, aki négy nagyfröccsöt adott érte. „Pedig jó lenne Jézust közelebről megismerni...”

Másnap délelőtt benézett hozzá az öccse, aki szintén egy félig kész butikban lakott. A szeme, mint rendesen, most is vérágas volt, és szúrós pálinkaszagot árasztott.

- Mi van - nézett csodálkozva a maradék borra - te nem ittas meg a piát?

- Nem kívántam - felelte Tarr Géza.

- Bratyókám, te beteg vagy - hozzálépett, és a homlokára tette a kezét. - Hát persze, hogy beteg vagy - szólt - csupa tűz a homlokod.

- Nem vagyok beteg, mint máskor - mondta Tarr Géza.

- Kórházba kell menned - erősködött az öccse. - Hívom a mentőt!

- Hívod ám az öregapádat! Még mit nem. Jó idő van. Messze a tél.

- Azért bejössz a kocsmába? - bizonytalanodott el az öccse. - Vagy inkább pihensz máma?

- Pihenek egy kicsit. Egész éjjel itt ültem és gondolkodtam.

- Micsoda?! Te egész éjjel itt ültél ezen a jéghideg betonon?!

- Igen. És gondolkodtam.

- Bratyó, te meg vagy húzva Én mégis kihívom a mentőt.

- Majd akkor hívod, ha én akarom. Most pedig nem akarom. Érthető?!

Tarr Sándor elnémult. Malter- és mészfoltos honvédségi zubbonya zsebéből elővette a pálinkásüveget, és keményen meghúzta.

- Ez igen! - sóhajtott - Ez pálinka! Három órán át betonoztam érte a butiknál. - Nyújtotta az üveget. - Iszol?

- Tudod, hogy nem iszom töményet.

Sándor rágyújtott egy symphoniára, majd megkínálta a bátyját.

- Nem kérek - szólt némi ingerültséggel Tarr Géza. - Le akarok szokni végre erről a baromságról.

Valami gáz van, az biztos, gondolta az öccse.

- Azt mondtad, egész éjjel gondolkodtál - szólalt meg kissé nyújtva a szavakat. - Elárulnád, hogy miről?

- Például arról, hogy mit szól a mutter, ha valahonnét lát bennünket - felelte Tarr Géza.

- A mutter?!

- A mutter.

- Nem lát ő bennünket, bratyókám, nyugodt lehetsz.

- Az nem olyan biztos - emelte a mutatóujját Tarr Géza.

Sándor megegyeszer ivott az üvegből, azután átlépett a vakolatlan ablaknyíláson.

- Hát akkor... Isten áldjon, bratyó - búcsúzott. - Ha kipihented magad, gyere be a kocsmába.

Tarr Géza bólintott.

- Bemegyek. Isten áldjon, öcsi.

Tarr Sándor valaha jó kőműves volt, de a munkakedvét megölte az alkohol. Néha vállalt még egy kis betonozást, falazást, de két-három óránál tovább nem bírt dolgozni. A fizetését pálinkában és cigarettában kapta, és általában ott töltötte az éjszakát ahol valami tennivalója akadt. Ő is az ingyenkonyhán ebédelt, és napközben ugyanabban a kocsmában üldögélt, mint a bátyja.

Délután négy óra lehetett, amikor a madárcsontú Hermina (akit megkínált a pálinkájából) kedvesen megkérdezte:

- Hol van a bátyuska? Ma még nem láttam.

Erre a kocsmáros is fölpillantott az újságjából.

- Tényleg... Hol van Géza?

Tarr Sándor kivörösödött arccal, mély árnyékkal a szeme alatt nézett maga elé.

- Halni készül - mondta kurtán.

- Lehetetlen - szólt a kocsmáros. - Tegnap még semmi baja nem volt.

- Ül a kuckójában, és gondolkodik - mondta Sándor.

- Gondolkodik?!

- Ilyeneket beszél, hogy mit szólna a mutter, ha látna bennünket. És nem köll neki a bor, sem a cigaretta.

- Jézus Mária! - sikkantott Hermina.

A kocsmáros, úgy tetszett, nem akar hinni a fülének.

- Mit mondasz?! Se bor, se cigaretta?! Akkor, bizony, nagy baj lehet.

E közben Tarr Géza valóban halni készült.

Lefeküdt öreg télikabátjára, a hullámpapírokkal betakarózott. Kellemes bódulatot érzett, mint amikor még bírta a töményitalt, és elfogyaszthatta napi unikum adagját. A láz nem fáj, gondolta, és előre örült a ráérősen közeledő álomnak. Mintha hirtelen beesteledett volna, sötétség szállta meg a helyiséget. Az utcáról behallatszott a szórakozóhelyekről hazafelé tartó németek éneke. Erről eszébe jutott, hogy vége a szezonnak, nemsokára megjön a tél. Jólesően nyújtóztatta ki tagjait a hullámpapír alatt, mint gyerekkorában, dunyhás ágyban, decemberi esteiken. Nem lesz több tél, futott át rajta, mint egy áhított, kellemes érzés.

Elmosolyodott, és meghalt.

Megmerevedett mosolyát öccse látta meg elsőnek, amikor - záróra után - benézett hozzá.

A kocsmában koszorúra gyűjtöttek, az ingyenkonyhás nővérek imádkoztak a lelki üdvéért.

A kocsmáros a pult alól elővett egy könyvet, odaadta Tarr Sándornak.

- A bátyád bibliája - mondta. - Tedd el emlékébe.

Tarr Sándor kinyitotta a könyvet.

- Boldogok... a békességesek - olvasta - mert... mert...

- Mert ők Isten fiainak neveztetnek - folytatta Hermina, a legműveltebb törzsvendég. (Amikor még tv volt a kocsmában, a „Szerencsekerék” feladványait előbb megoldotta, mint a versenyzők.)

Tarr Sándor visszaadta a bibliát a kocsmárosnak.

- Tartsd meg - mondta. - Én nem tudom eltenni...

Hermina rendszerint a harmadik kisvodka után szokott sírva fakadni, de most már az elsőnél könnyezett.

- Szegény Géza - törölgette a szemét. - Ő valóban békés ember volt. Békességes...

- Erről jut eszembe - szólt a kocsmáros. - Mikor lesz a temetése? Ha jól emlékszem, már több, mint egy hete meghalt.

- Pontosan kilenc napja - mondta Hermina.

- Az önkormányzat saját halottjának tekinti - dünnyögte Sándor. - Még nem kaptam értesítést a temetés időpontjáról.

- Értesítést?! - A kocsmáros elkerekedett szemmel nézett rá.

- Ember! Hát hova várod te azt az értesítést?! Van teneked bejelentett lakásod?! Egyáltalán tudnak rólad... tudják, hogy létezel?!

Tarr Sándor kétségbeesve nézett körül.

- A fene... hát erre nem is gondoltam.

Fölugrott, és berohant a hivatalba, ahol közölték vele, hogy a bátyját két napja eltemették. Az önkormányzat költségére...

„Ledolgozomra” szerzett egy üveg pálinkát, és visszament a kocsmába.

- Mindenki a vendégem - szólt emelt hangon, és meghúzta az üveget. - Szegény, jó bátyám emlékére kóstoljátok meg a pálinkámat...

Csak Hermina ragaszkodott a kisvodkájához.

- Se elvtárs, se pap - verte az asztalt a kiürült üveggel Tarr Sándor. - Csak két sírásó, senki más...

Hermina már túl volt a harmadik kisvodkán, de most nem sírt. Szánakozva nézett az elkeseredett férfit.

- Nyugodjon meg, kedves Sándor - vigasztalta - nemcsak sírásók voltak a bátyja temetésén. Volt ott még valaki...

- Kicsoda? - nézett föl a poharából Sándor.

- Az Isten - mondta Hermina. Ő biztosan ott volt.

A kocsmáros kitöltötte a negyedik kisvodkát Herminának.

- Erre én hívtam meg - mondta, majd felemelte a hangját: - Igyekezzünk fogyasztani, kérem. „Záróra van.”

Messze Betlehemről

Hóvihar rázta a Bakonyt. Az országút mentén, az égis éő ezüst függőny mögött pislákoló falvak bújtak meg a valóságosnál tőpörődtőbbnek tetsző háziakkal, a hóhullámzásban bukdácsoló ősvényeikkel, hánykolódó temetőikkel.

A Férfi hajnalban indult el a völgyből, hogy éjféltre a városba érjen. Délutánra eléje rohant a hóvihar, hirtelen besötétedett. A villanyoszlopokon még nem gyűltak ki a lámpák, csak néhány ablakból hulldogált a fény sárga szirma. A Férfi magas termetű volt, csizmát, bekecsét, kucsmát viselt. Nem sietősen, de nagy léptekkel haladt a néma utcán, s valamivel előbb, mint a felvég, megállt az egyik porta előtt. A házban - amely eddig, akárcsak a többi világtalan ház, kihaltnak tetszett - felgyűjtották a villanyt, majd kutyacsaholás-vakkantás és léptek nesze hallatszott.

Egy fiatalember jött ki az utcára, tokba zárt gitárral.

- Hagyd itthon a hangszered - szőlt a Férfi -, csak a zenédet hozd!

- Ahogy őhajtod, uram - felelte az ifjú, és visszavitte a házba a gitárt.

Együtt mentek tovább. Elő a Férfi, nyomában a fiatalember.

A következő faluban már várták őket.

- Hallottuk a gyönyörű muzsikát - emelte a kucsmáját egy őregember, s a mellette álló középkorú férfi (az őregember fia) bólintott.

- Hallottuk, bizony! Hiába ordított a fürgeteg, minden hangot meghallottunk.

A férfi, aki hajnalban indult el a völgyből, hogy éjféltre a városba érjen, egy kis ideig elnézte a két havas embert: apát és fiát. Mindent tudott rőluk, mint mindenkiről, és mindenről a földön, égen, s most életük képei suhantak zúsmarás pillája mögött. Aztán tovább mentek - immár négyen - a kanyargós hegyi országúton, a kerepelő faágak alatt.

Az őregembert legénykora vidám ünnepei kísérték, sátoros búcsúk, virágos lakodalmak és egy piros csikó, amit nem vett meg az apja egy hajdani vásáron, mert hiányzott néhány pengő a bugyellárisból. A fia, aki kovácmester volt, de élete nagy részét huzatos szerelőcsarnokban töltötte pár gépiessé szürkült mozdulattal (s most már se szerelőcsarnok, se fizetés) egy falusi kovácműhelyt vitt magával, amelyben harangkondulás az üllő hangja, s a mester saját készítésű kohójában izzik a vas. Vitte a füstös falakat, a különböző méretű és rendeltetésű szerszámokat, a patkolás szertartásos pillanatait, a munka méltóságát.

Egyre többen csatlakoztak a menethez. Miután a várost elértek, hamarosan megpillantották a kocsmát, ahol az író tanyázott. Füstölt csüsköt evett ecetes tormával és rizling fröccsöket ivott rá, s közben azon tűnődött, hova menjen záróra után. Egyszer csak, váratlanul (mert nemigen írt mostanában) fölfénylett benne egy mondat az Emberfiáról, aki bejött a városba, hogy megünnepelje a születése napját. A Férfi, aki hajnalban indult el a völgyből, éppen akkor ért a kocsmá elé. Az író fölállt, fizetett, majd *vittem a mondatot (a novella első mondatát) az utcára, a szikrázó hóviharba.*

A Székesegyház előtti tőre egymás után érkeztek a márkás autók. Pártvezetők, képviselők, bankárok, nagyvállalkozók szálltak ki a volán mögül (volt, akit sofőr segített ki a kocsiból), drága bundába bugyolálták szmokingos termetüket, s kikapcsolták rádiótelefonjukat. A

feleségek pazar toalettekben érkeztek sikeres férjeik oldalán, ám irigy pillantásokat vetettek egymásra.

- Nézd, szívem - súgta az egyik a párjának-, most szállnak ki a kocsiból Prókaiék. Emlékszel, mennyit bögtém, amikor behívatott és megfenyegetett? Elvtársnő, meresztette rám savószínű szemét, azt beszélik, hogy maga templomba jár. Nem lesz jó vége ennek, ha a Balla elvtárs megtudja... Hiába hajtogattam, hogy csak az unokahúgom esküvőjén voltam templomban, és háromszáz kilométerre innét, Bozsokfalván, nem szállt le rólam. Persze, a Balla is megtudta. Tőle természetesen.

A férje göcögve nevetett.

- Hát, szó, ami szó. A Prókai Pali tényleg nem az anyaszentegyházban szerezte érdemeit. Most viszont egy nyugati cég személyzeti igazgatója, élet-halál ura megint. Azt rúg ki, akit akar, azt vesz fel, akit akar. Megbízna benne. Ennyi. - mondta „fél” szájjal, majd szívélyes mosollyal fordult Prókaiékhoz:

- Kezét csókolom, Évike, szervusz Palikám... Kellemes ünnepeket!

A Férfi - viharvert csapatával - a főbejárat felé tartott. Az árkádok alatt - miután levette a kucsmáját, hogy a hótól megtisztítsa - egy karszalagos ember állt eléje.

- Kérem a belépőket - mondta hivatalos hangon. (A karszalagon a RENDEZŐSÉG szó volt olvasható).

A Férfi fejét kevés fény vette körül, és láthatóvá vált vállig érő haja, nedves bajusza, szakálla. Tekintetét a karszalagos ember szemébe mélyesztette.

- Miért kell ide belépő? - kérdezte nyugodt, zengő hangon. - Templom ez, nem színház...

- Tv-közvetítés lesz - felelte a karszalagos. - Nem tudta? Ma délig lehetett belépőt igényelni.

A Férfi végigsimított a homlokán, majd alig észrevehető mozdulatot tett a kezével. Mintha valami kellemetlen bogarat (vagy emléket?) hessentett volna el magától.

- Nekünk nincs belépőnk, jó ember - mondta szomorú mosollyal, és háttafordított a Székesegyháznak. - Menjünk, barátaim! - nyomta fejébe kucsmát, és kilépett az árkádok alól.

Odakint már elcsendesült s vihar. Szelíd hóhullásban énekelt karácsony.

Kamaszkor Krisztussal

Anyámnak

Simon Pétert - Jónás fiát - mielőtt elaludt, nyugtalanító gondolatok támadták meg - először, mióta a Mesterhez szegődött. Őt, aki sohasem töprengett, tépelődött a szavain. A farizeusok által vitatott gondolatokat szinte az érzékeivel fogta fel, mint a Jordán felől érkező fuvalom virágillatát. Ezért volt megfeszíthetetlen talány számára, hogy olyan művelt, tekintélyes férfiak, mint Arimateai József, vagy Nikodémus csak hosszú magyarázatok, veritékes órák után voltak képesek felfogni a Mester tanításait.

A vacsorán is jól érezte magát, noha Jézus ezúttal szokatlanul leverte, szinte szomorú volt. Ímmel-ámmal falatozott, kelyhéhez alig nyúlt, pedig máskor mindig jó étvágygal evett egy-egy fárasztó nap után, és a borítalt sem vetette meg. És eddigi szokásaitól ugyancsak eltérő dolgokat művelt, például, étkezés előtt valamennyiük lábát megmosta. Ő, Simon, természetesen tiltakozott: „Az én lábamat ugyan meg nem mosod!” dohogta; a többiek zavartan hallgattak. De Jézus nem állt el szándékától. Miután végigmosta a furcsálkodó, röstelkedő tanítványok lábát, megkérdezte tőlük: „Tudjátok-e, miért tettem ezt veletek?” Senki sem felelt. „Mert példát akartam adni nektek, hogy amit én teszek veletek, azt tegyétek ti egymással. Mert nem nagyobb a szolgálata uránál, sem az apostol annál, aki őt küldte.”

Ez világos beszéd, gondolta Péter, és megenyhült szívvel ült asztalhoz. De később, amikor Jézus azt mondta, hogy valaki a hívei közül elárulja őt, valósággal megfagyott a vér az ereiben. Ki lenne az?! Ki az ördög, itt, a tizenkettő közül?! A falat megkeseredett a szájában, s valami azt súgta neki, hogy az éppen távozni készülő iszariót ne engedje kilépni az ajtón. De hát éppen Jézus küldte el, mondván neki: „Amit cselekedned kell siess vele!” Bizonyára valami sürgős tennivalóval bízta meg, vélte Péter. Talán vásárolnia kell még egy bárányt, vagy a szegényeknek visz néhány sékelt a közösség kasszájából. (Nála az erszény.)

Együtt léptek ki a csikorgó estébe. 40 év múltán sem volt kétsége efelől, ha megidézte azt a különös pillanatot, s az utána következő pillanatok, percek. Jézus ott volt; jelenléte éppen olyan természetesnek tetszett, mint azelőtt mindenkor, eszmélése óta. Ezt azért érdemes megjegyezni - gondolta hősünk évtizedek múltán -, mert az út, amely azon a téli estén erős sóvárgást keltve benne, váratlanul, minden előrejelzést mellőzve felrémlített előtte, olyan világba vezetett, amelyben Isten fiának vajmi kevés öröme lehetett. Vagy ki tudja? Tény: Jézus nem mozdult a 14 éves fiú mellől, aki, miután betette maga mögött az ódon tölgyfaajtót, megállt a plébánia udvarán. Mondhatnók: lecövekelt, mint akit lenyűgözött, megigézett, vagy megrémített valami természeti vagy természetfölötti jelenség, *pedig semmi különös nem láttam, nem tapasztaltam földön és égen.* Minden a megszokott helyén és alakban: a rosszkedvű hold néhány álmos csillag kíséretében, a kert mögött a templom torony - mintha a fák karjai emelték volna magasba -, az udvar kopaszsága, a megroggyant üres ólak, a kerek kút, és mindaz, amit csak belső szemeivel láthatott, mert eltakarta előle a vaskos téglakerítés, és a templomdomb: eddigi életének (mely eseményekben rendkívül zsúfoltnak tűnt) minden helyszínét, szereplőjét, élőket, és holtakat. Lecövekelt, mert ott és akkor (talán egy tudat alatti folyamat végeredményeként) hirtelen megvilágosodott előtte a választás lehetősége, s *belém hasított a vágy:* széttörni, lehántani azt a burkot, amely születése óta körülveszi, és ott tartaná talán az idők végezetéig: ott, azon a néhány négyzetkilométeren, a templomdomb és a Rábca között, ahol a másság jelét kénytelen viselni, mint P. Bandi 1944-ben a sárga csillagot. P. Bandi az iskola legjobb tanulója volt, ő szavalta a Nemzeti dalt a március 15-ei ünnepélyeken, mégis elvitték a faluból, és elpusztították a szüleivel együtt. Neki nincs sárga csillag a mellén,

az ő jele láthatatlan. Másutt, más tájakon senki sem tudná róla, hogy valakik megjelölték, hogy az ő családját, s benne a legkisebb - még csak első osztályos - hűgát is a politikai rendszer veszedelmes ellenségeként tartják számon, ezért egy megkülönböztető X-et rajzoltak a neve mellé az osztálykönyvben.

Elege volt a másságból. Egy időben, néhány évig - mitagadás - kellemesen érezte magát a másság közegében; amikor ráeszmélt, hogy azért más, mint többi gyerek a faluban, mert ő a nagypapa unokája, a papa és a mama fia (ők is mások voltak, mint a többi felnőtt), és az ő házuk más, mint a többi falusi ház (még az iskolánál is nagyobb, ezért kastélynak nevezik), a ruhájuk, lábbelijük is más, és sohasem rongyos, vagy foltos - tudomásul vette kiváltságos helyzetét. Természetesnek tartotta, hogy a felnőttek rámosolyognak az utcán, hogy a tanítónéni az első padba ülteti, a gyerekek pedig minden alkalommal kedveznek neki a közös játékokban. És sohasem bántották; sőt, *az idősebb fiúk azonnal a védelmemre keltek, ha egy osztálytársam megfeledkezve az „osztálykülönbségről”, esetleg csúfolni merészelt.* Megcsodálták a karácsonyra kapott ördögbőr ruháját, szép piros bakancsát (a sarkán patkóval, a talpán csigaszegekkel), ő pedig megjutalmazta őket az általa már megunt szalámis kenyérrel, és a több holdnyi gyümölcsösükben termett almával, körtével.

Kora-kamasz éveit már megkeserítette ez a másság. A durva fordulat a „fordulat évében” következett be, amikor *a családjuk kiűzetett a paradicsomból.* Kezdetben osztálytársainak egy-egy ellenséges megnyilatkozására valósággal pánikba esett, és hisztérikus zokogásba menekült. De - jó felfogású lévén - hamarosan belátta, hogy eljött az idő, amikor vezekelnie kell amiatt, hogy ő - éppen ő - a nagypapa unokája, a papa és a mama fiúgyermek, nagybátyjának unokaöccse, egyszerűen ő, az úrigyerek, aki nemrég még természetesnek tartotta, hogy jobb ruhája, cipője van, mint a többi gyereknek, s annyi gyümölcsöt oszthat szét közöttük, amennyit csak akar. Megértette, hogy sírnia csak magányosan, Jézus szeme előtt szabad - senki sem sajnálja meg, sőt még kegyetlenebbül bántják, ha kimutatja fájdalmát - és némán tűrte a gyötrelmeket. Óra közi tízpercekben, hazafelé menet rendszeresen megverték. Kezdetben megpróbált ellenállni - erős, jó tornász, jó úszó fiú volt -, de általában négyen-ötven támadták egyszerre, s rendszerint a legádázabb verekedők. Elfutni röstellt. *Inkább hagytam magam.* Összeszorított foggal, szemét Jézus tekintetébe mélyesztve állta az ütéseket. Meg akarta érteni bántalmazóit, különösen azokat, akik a legtöbb gyümölcsöt, szalámis kenyeret kapták tőle, amikor még adhatott. És - mi tagadás - szeretett volna ugyanolyan lenni, mint ők; belülről nézvést érteni meg azt a világot, amelyből kirekesztették, és éppen ezért vonzóan sejtelmesnek tetszett, mint egy felfedezésre váró planéta.

- El innét - tört ki belőle a kiáltás, s valósággal megdermedt saját hangja szokatlan élettől.

Árulás, szisszent a szél, és kígyóként vonaglott. Az égen száraz villám cikkant. Az alvó kert összerezsent, felnyögött, mint aki rosszat álmodik. Árulás, kongott a bádoghangú vödör a kútkáván, s láncát fenyegetően megcsörrentette. A templomdomb felől lépések kopogtat (talán az ősök jönnek a kriptából, rezzent meg a fiú), aztán csend lett. A téli est megbénított minden mozgást, elfojtott neszt, nyugtalanságot. Csend volt.

Rabboni! Én aztán igazán nem voltam méltó... bár a hitem... hát igen... a hitem... mint a kafarnaumi századosé, amelyre azt mondta Ön (emlékezetemben őrzöm csodálkozó arckifejezését), hogy ekkora hitet nem talált Izraelben. Nem voltam méltó - ma már ez nyilvánvaló számomra -, hogy Ön valósággal a cinkosom legyen azon az estén, s a kedvemért - a hitemért? - gondolkodás nélkül otthagyja szülőfalum templomának neogótikus oltárát, a szépséges tabernákulummal, szálás gyertyatartókkal, csipkés terítőkkal, selyempárnákkal, no meg a két barokk mellékoltárt, a furcsa testtartású, aranyba öltöztetett szentekkel, a már-már áttetszővé kopott padokat, a templom kőcsoportját, a torony két barátságos hangú harangját, a kórust, az

orgonaszó tömjénillatú emlékét (a főtanító úr halála óta senki sem orgonált: az új tanítók nem mertek kántorizálni; én úgy képzeltem: amikor már csak a piros szemű örökmécses van ébren a templomban, egy-egy régi fasíp hosszasan felsír, mielőtt kiadja a lelkét). Persze, nem zárom ki, hogy Ön is megelégtelt az évszázados falak közé menekített mikrovilágot, amelyben minden kellék, színfolt, dallam az Ön szolgálatára rendeltetett, lehet, hogy egyhangúnak érezte már a liturgiát, a különböző színű kis- és nagymiséket, litániákat, szentségimádásokat, kereszti ájtatosságokat (amelyekre most már, vénülőben, sóvár szívvel gondolok), talán megunta az ezerszer hallott zsoltárokat, könyörgéseket, és, feltehetően, bosszantotta néhány Önnel kapcsolatos félreértés is, például az, hogy hívei közül sokan úgy vélik, Isten lénye csupán az imént bemutatott környezetben honos, csak ott érzi jól magát, mintha nem Ön tanította volna éppen, hogy Isten mindenütt jelen van, és csak magunkba kell néznünk, hogy szemünk találkozzék az Ő, (az Ön) tekintetével; saját fülemmel hallottam a szavait, s csodálkozva kérdeztem magamtól, vajon miért értették olyan kevesen a sokaságból Izrael azúrkék ege alatt; talán mert annyira egyszerű, hogy csak az érintetlen elme foghatja fel, s a kimunkált farizeus agyvelő belerokkanna, ha megpróbálna e tengerszem mélyére hatolni?!

Rabboni! Valaha én minden szavát megértettem... Talán egy szegény, együgyű halász fia voltam akkor, mint Zebedeus sarja, János, aki halat vitt vesszőkosárban a főpapnak, de akinek megadatott, hogy lássa, amit szem nem látott, hallja, amit fül nem halott, érintse, amit kéz nem érintett, és szívébe fogadja, amit emberi szív még sohasem fogadhatott be. Megvallom, sokáig maga sem sejtettem, hogy ott voltam a kánai mennyegzőn, és a csodálkozó vőfély után magam is megkóstoltam a föld legzamatosabb borát, ami pár perccel azelőtt még közönséges kúti víz volt - de egy napon emlékezni kezdtem. Az évezredes köd nehéz kárpítja meglódult, mögötte fölsejlett a földbe süppedt hajlék, a boldogság tornáca a göcsörtös kőkorsókkal, valamint egy élénksárga galileai udvar rengeteg emberi lábnyommal, köztük az enyémmel és az Önével, Uram. És ott voltam, mikor néhány hallal, pár kenyérral jóllakatta népes hallgatóságát; bizony nem kerültem el Jairus házához sem: láttam a megmerevedett kislányt, aki az Ön érintésétől új életet kapott, és láttam az inaszakadtat, aki fölkel és járt, és Lázárt, aki szikrázó fehér halotti lepelben lépett ki a sírkamrából. Uram, én azt tettem, amit tanácsolt. Levetkőztem szemérmemet és ruhámat, amit lábam alá tettem, és rátiportam, mint a gyerekek, mire valóban megláttam az élő fiát; és, miként ígérte - nem féltem többé... De már más ember vagyok, Uram, a történelem megviselte a lelkem, bizony, a felfogásom sem a régi, és kétezer év sok homokot hordott az Ön által bejárt földre, utakra is; megvallom, egy-egy mondata néha olyan épület-remekre emlékeztet, amelyek fontos részeit vastag homok takarja; engedelmet... ne haragudjék érte... de nem hallgathatom el, hogy Önt ma már titkok veszik körül, titkok, amelyek megfelfedhetetlenek szerény eszemnek; például, rejtély számomra az is, hogy miért állt olyan határozottan mellém azon az estén, amikor 14 évesen eldöntöttem (el mertem dönteni!), hogy elmenekülök a sorsom elől; pedig éppen Ön mondta egykor: „aki nem hordja keresztyét, nem méltó hozzám.”

A plébánia legkisebb szobájában az íróasztalra könyökölt Michael.

Csíkos inget, fekete nadrágot viselt, nadrágtartója alig észrevehetően belevágott széles, húsos vállába. Ingujját könyökig feltúrte. Karján a bőr enyhén rózsaszínű volt, fiatalos arcához képest meglepően redős homloka pedig olyan barna, mintha tegnap hagyta volna abba a strandolást a Rábca parton. Michael - falunk plébánosa - egy idő után két ujja közé fogta bástyáját, előrecsúsztatta, majd csendesen szól: „sakk”.

A fiú szemben ült vele. Mint rendesen, most is királynő-előnnel játszott, s ennek ellenére, mint rendesen, most is vesztesre állt. Michael tisztelendő úr fantasztikusan sakkozott. A királynő-előny tőle minden játékosnak kijárt (ez időben az iskolában valóságos sakkláz tört

ki), s ha a fiatal tanító úrnak sikerült néha megvernie, mindenki tudta, hogy hagyta magát. Ugyan kérem, legyintett, ha társaságban valaki elismerően szólt sakktudásáról, hol vagyok én, teszem azt egy Barczától!

Tizenkét percnél hosszabban sohasem prédikált, felkent igehirdető létére a retorikánál többre becsülte a matematikát. Ennek ellenére, vagy éppen ezért Jézus kedvelte őt: bőven juttatott neki a Szentlélek forrásából, hogy meg tudja különböztetni a lényegest a lényegtelenről, az árulást az „ahogy lehet” egyezkedéstől, hogy képes legyen néhány csodára is - kicsi, a szentek szemszögéből nézvést jelentéktelennek tetsző hétköznapi csodákra; például hogy vacsorát adhasson hősünknek, amikor már neki sincs élelme, hogy meleg szobával várhassa őt, és édesanyját *(aki mindnyájunk megkönnyebbülésére nemrég pedagógus állást kapott a környéken, s itt, a plébánián írta óravázlatait, miután az otthoni kályhában az utolsó parázs is elhamvadt)*, amikor neki sincs már tüzelője.

Hosszú mutatóját a fiú királya felé mozdította.

- Mint mondtam volt: sakk. - Általában türelmesen megvárta amíg a fiú döntött a következő lépésről; nem szerette a kapkodó játékost, a „bocsánat, elnéztem” mentegetőzésre bosszús lett, s a figyelmetlenség okozta hibát nem használta ki; „leütöm”, reccsent olyankor a hangja, s hagyta, hogy a gondatlanságból veszélyeztetett királynőt, tisztet restelkedő partnere biztonságos helyre menekítse. Most azonban túlságosan hosszúra nyúlt a gondolkodási idő, s a plébános úr sejteni vélte, hogy ifjú partnerének másutt jár az esze. Hősünk a figyelmeztetésre összerezsent, és futóját gyorsan a király elé tolt.

- Leütöm, és matt - szólt szemrehányó hangsúllyal a plébános úr. - Ilyen könnyen feladnád?!

A fiú nem mondta, hogy „bocsánat, elnéztem”, de zavarában ezután sem vette észre a helyes megoldást. Kemény koncentrációt mímelve tanácstalanul meredt a sakktáblára.

- Hát ott a ló - a pap hangjában ingerültség feszült -, azzal lépj a király elé. A futó védi. Nem látod?!

A fiú gépiesen cselekedett, közben arra gondolt, bárcsak megkapta volna a mattot. Szeretett volna mielőbb hazamenni, és otthon a dunyha alatt zavartalanul végiggondolni a mai estét. A mamára nézett, aki a kihűlt kályha mellett ült, és elmélyülten dolgozott. Legszívesebben szólt volna neki, hogy induljanak már, mert ma kivételesen nincs kedve sakkozni, s úgy érzi - életében először -, ha még sokáig itt maradnak, valami butaságot mond, vagy csinál, amit holnap szégyelleni fog.

Pedig szeretett itt lenni. Szerette a plébánia ódon falait, boltíveit, vaspántos nehéz kapuját, a szobaajtók cizellált kilincseit; az épület minden zugát ismerte, bejáratos volt ide szinte eszmélése óta. Tíz éves koráig a szomszédban laktak, túl a templomdombon, a parkkal körülölelt sárga kúriában, ahonnan a gépállomás emberei 1949-ben kilakoltatták a családot; a plébános úrhoz fűződő első emléke is a parkba vezette vissza, égre terpeszkedő fák, vadgalambfészkeket rejtő, óvó, igen sűrű bokrok közé. Öt-hat éves lehetett, inkább hat mint öt, augusztus volt, aranyló, gondtalan délután, körülbelül egy hónappal apja temetése után, és hetekkel a várva várt iskolakezdés előtt; - ott ült a repkénnyel, vadszőlővel befuttatott kertészlak mohos lépcsőjén, paradicsomi illatban, madár hangzavarban, *annyiféle madárbeszédet azóta sem hallottam*, s egyszercsak, egy legyezőforma ágat félrehajtva, magánya küszöbére lépett egy karcsú, reverendás alak, - Michael káplán úr -, aki eképpen szólt: „nos, hogy van az én kedves kis barátom?” Ennyi az emlék. No meg a cingulus fekete rojtja, és a breviárium bőrkötése, fakuló aranya. Akkoriban még cigarettát, szivart csórt a templomi dolgokban bennfentes kamaszoknak, hogy engedjék ministrálni, de később ő lett a „főministráns”, és a „kulák csemete” egyszemélyben, aki minél többet szolgált a szertartásokon, annál többször

kelt fel éhesen a száz éves, de kopogó szemű családtagot még sohasem látott ebédlőasztal mellől. Már nem volt tele kamra, gyümölcsfa erdő, ördögbőr nadrág, jóféle lábbeli; egyetlen cipőjét minden szombaton suszterhez vitte, majd a vasárnapi nagymise előtt fél órával kapta vissza a jólelkű Benedek cipésztől újabb és újabb foltokkal ékesítve; közben végrehajtott látogatott el hozzájuk a röstellkedő kisbíró kíséretében, majd jött a Fekete rendőr, aki vizslamód szimatolt a bútorokkal zsúfolt „tömésházban”, ahonnan a leghatásosabbnak vélt módszerekkel sem sikerült elűzni az undorító patkányokat.

Michael (a „fekete reakció” helybeli képviselője) lelkivilágát nem rendítették meg az egyre zordabb körülmények. Rezzenéstelen arccal vette tudomásul, hogy minden járandóságától megfosztották, hogy a nyugalomba vonult cukorbeteg főtanító halála után végképp elnémult a templom orgonája, s a Dominus vobiscum-ra csak egy-egy bizonytalan öregasszony-hang felelt; hogy az asztalos-sekrestyés-harangozó ugyancsak hamarosan elhunyt, s mivel utódja nem akadt, neki kellett harangoznia. A hívek serege rohamosan fogyott. Gyakran előfordult, hogy a kismiséjén csak hősünk, a főministráns térdepelt, de ez sem hozta ki a sodrából: az arca, tekintete legalábbis nem mutatta jelét valamiféle belső felbolydultságnak; nyugodt volt, kiegyensúlyozott, következetes; úgy viselkedett, járt kelt, tett vett az oltárnál, mintha még mindig tele lett volna a templom, pedig egy idő óta a leghűségesebb öregasszonyok rózsafüzére is ritkán csörrent. A mise végén, mint rendesen, szenteltvizet hintett a padosorok felé, s ilyenkor úgy tetszett, egy pillanatra visszatértek, és keresztet vetnek az elkószált hívek. Aztán a sekrestye irányába suhintott a réznyelű szentelővel, mintha a gyóntatószék homályában még mindig ott ülne az anyja, gótbetűs imakönyvével az ölében.

Hétrét görnyedt, csupa-csont öregasszony volt. Férje az első világháború valamelyik csataterén pusztult el, azóta feketében járt. Magyarul nem tudott. Egy közeli német nemzetiségi faluból költözött ide, hogy fia háztartását vezesse, és láthassa őt naponta az oltár előtt. A gyóntatószék rácsain keresztül gyönyörködött benne, akit egykor akár a hátán is elcipelt volna a felsőbb iskolákba. Évtizedeken át, piaci napokon éjjel háromkor indult el gyalog a város felé, fején, karján kosarakkal, hogy megkeresse a tandíjra, könyvekre, irkára valót. A falujuk iskolájában csak német nyelven tanított a mester, németül prédikált az esperes úr. Michael tíz éves koráig - amikor a közeli kisváros polgári iskolájába íratta be az anyja - egyetlen szót sem tudott magyarul. Egy iparos családnál kapott „kosztot és kvártélyt”, az akkor még félénk, a szokatlan környezetben csetlő botló fiúcska, aki élete első magyar nyelvű mondatát egy egész délután magolta.

Ilyen nehéz a mi nyelvünk?!, álmélkodott hősünk, amikor a plébános úr megidézte azt a hajdani, keserves délutánt, és sehogy sem bírta elképzelni Michaelt (akinek minden szava, mozdulata férfias határozottságról, és nem csekély lelki erőről tanúskodott) afféle berezelt falusi suttyónak, aki az iparosék káposztaszagú konyhájában verítékezve magolja a magyar szavakat. Később aztán, a hallottakon töprengve, derengeni kezdett benne valami sejtés, hogy a plébános úr útja a főlshentelésig nem lehetett éppen göröngytelen; sőt! bizonyára tele volt megpróbáltatással, gondolta, s valószínű, Istenen kívül (aki szolgálatba hívta), csak édesanyja állt mögötte támaszként. A Néli - így nevezte mindenki a faluban - mindenét, szinte az utolsó sejtjéig feláldozta érte. Már túljutott nyolcvanadik évén, amikor az úr magához kérette. Szívesen ment. Biztos volt benne, hogy miután földnek adja meggörnyedt hátát, elnyűtt derekát, torz kezeit, a szuvas, recsegő gyóntatószék helyett egy kényelmes, nyugodt helyet jelölnek ki számára odafönt, ahonnan egyenesen a főoltárra láthat majd, és kedvére gyönyörködhet a fiában.

Megpróbálta figyelmét a játszóra összpontosítani, hogy megfékezze magában a nyugtalanságot. Tudta: sohasem bocsátaná meg magának, ha egy elhamarkodott cselekedet, vagy meggondolatlan kijelentés miatt Michael hálátlanak tartaná őt. Inkább a székhez köti magát, végigszenved akárhány partit, csak azt ne higgye Michael, hogy méltatlanná vált szeretetére.

Rabboni! Az egész család meg volt győződve arról, hogy a mama állása kizárólag Önnek köszönhető. Mert, bizony mondom, 1952-ben egy osztályidegennek bélyegzett, a kuláklista élén szereplő személyen csakis a csoda segíthetett. Ma is vallom: csoda történt, és nem is akármilyen. Állítom, volt olyan jelentős, mint például az inaszakadt meggyógyítása.

A nyomorúság már bekerekítette kényszerlakhelyünket. Üres volt a padlás, a kamra; amit el lehetett adni ingóságainkból, már pénzzé tettük, vagy elcseréltük élelemre. Mi gyerekek, leettük a fáról a zöld almát, mert örökké éhesek voltunk, a zsíroskenyér ünnepi eledelnek számított. Utolsó, Pille nevű tehenünk elballagott a vágóhídra, lovaink rég eltrappoltak, és magukkal vitték a szekeret is; a disznóólban sem mocorgott már élet, csak néhány egykedvű baromfi őgylegett a hátsó udvarban. A végrehajtók egymásnak adták a kilincset; kirámolták a szekrényeket, beletúrtak az ágyneműbe, fölírták, megjelölték a bútorokat, s a Fekete rendőr naponta fenyegetőzött: börtönbe juttatja a mamát, ha nem fizeti ki az adóhátralékot. A mama úgy érezte, kálváriája utolsó stációjához érkezett. Nincs tovább. Már csak a csoda segít. És akkor - néhány nappal iskolakezdés után - valaki megzörgette az utcaajtót.

- Jó napot!

Kutyánk - utolsó védelmezőnk - egy vérszomjas vadállat dühével rohant végig a gádon.

- Joooo napot! Van itthon valaki?!

Végrehajtót, rendőrt sejtve, dermedten néztünk egymásra. A kutya őrzöngött.

Rabboni! Ezúttal sem végrehajtó, sem rendőr, hanem az Ön küldötte érkezett hozzánk. Az Ön szándékával. E küldött pedig nem volt más, mint a szomszéd falu tisztességben megőszült iskolaigazgatója, K. Jenő. Kezet csókolta a mamának, majd elmondta, hogy „égetően” szüksége volna egy pedagógusra, de a járás tanügyi főnöke senkit sem tudott küldeni az iskolájába. „Keresd meg magad!”, tárta szét a karját az osztályvezető. „Nekem nincs több tanerőm. Ha találsz valakit, azonnal kinevezem.”

- Megtudtam, hogy a nagyságos asszony okleveles tanítónő - törölgette kopasz koponyáját K. Jenő. - Gondoltam, megkérdezem, hajlandó volna-e...

A mama keserűen felnevetett.

- Hogy hajlandó volnék-e?! De még mennyire... csak hogy, nem rajtam múlik. Én ugyanis kulák vagyok, kedves igazgató úr, dacára annak, hogy már enni is alig adhatok a gyerekeimnek. És lehetséges, hogy hamarosan börtönbe kerülök.

K. Jenő nem állt el a szándékától - az Ön szándékától, Rabboni -, s fogadkozott, hogy addig nem nyugszik, amíg a mama meg nem kapja az állást. Elmegy, ha kell a minisztériumba is.

És csodák csodája... Még a megyei főnöknél sem kellett kilincselnie. A járási oktatási osztály vezetőjének a szeme sem rebbent, amikor a kinevezési határozatot aláírta. Már javában tanított a mama, amikor írásbeli felszólítást kapott a hatóságtól: vagy azonnal kifizeti az adóhátralékot, vagy börtönbe csukják.

- No és ki fog akkor tanítani - hördült fel az igazgató, és rögtön előrángatta elnyűtt kerékpárját a fészerből. - Amíg el nem intézem ezt a disznóságot, nem láttok - szólt vissza már a nyeregből, és elkerekedett Csorna irányába.

És csodák csodája... A mamának nem kellett börtönbe mennie. Négy kiskorú gyerekére való tekintettel megengedték neki, hogy az önkényesen kivetett adót tanítói fizetéséből havi részletekben törleszthesse.

Ezután következett a harmadik csoda.

A pedagógusok szakszervezeti titkára, egy ősz varkocsú kommunista igazgató-tanító nyomorúságunk hallatán felháborodott. „Hiszen ezek a gyerekek egy ellenálló mártír árvái!” - csapott az asztalra könnybe lábadt szemmel, mire megbillent előtte a fröccsös pohár. Még aznap busás szakszervezeti segély utalt ki a mamának, aki - mellesleg - még két esztendő múltán is hiába kérelmezte, hogy töröljék nevét a kuláklistán.

Rabboni! Az a tanítóbácsi úgy tudta magáról, hogy ateista. Összevonta a szemöldökét, ha reverendát látott (felekezeti iskolában kezdte valaha a pályáját, s dölyfös papja egyszer s mindenkorra elidegenítette az egyháztól), mégis azt tette, amit Ön akart. Azaz, amit az Atya akart Önben. Őrá is érvényesek tehát az évezredekkel ezelőtt kimondott szavak: „Nem minden, aki azt mondja nekem! Uram! Uram! Megyen be a mennyek országába; hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát.”

Ötvenhárom tavaszán kiszabadult a börtönből ügyvéd unokabátyja, Emil.

Fehér, rövid ujjú zakót, élesre vasalt tropikál pantallót viselt. Farzsebéből néha előhúzott egy fából készült, politúrozott, furfangos nyitó-záró szerkezettel ellátott cigarettatárcát, amit „odabent” csinált neki egy rabtársa. Hölg, kínálta a mamát, aki nem dohányzott ugyan, de Emil kedvéért rágyújtott egy Hölg cigarettára.

Emil Kolozsvárott végezte az egyetemet, személyesen ismerte Tamási Áront, Nyirő Józsefet és más erdélyi írókat; jogi tanulmányai mellett irodalommal foglalkozott, recenziókat, kritikákat írt a lapokba. Kedvelte a kávéházi eszmecseréket, a késhegyig menő vitákat kedves szerzőiről, a fehér asztal melletti vigadozást, a tarokkcsatákat, és a szépnemet. Az egyetemes és a magyar literatúrán kívül tájékozott volt a filozófiában is, eredetiben olvasta Kantot és Hegelt, ismerte Marxot.

Az erdélyi harcokból sebesülten, törött karral került haza. Ügyvédi irodájának cizellált kilincset egymásnak adták a kliensek a koalíciós időkben. Ügyfelei főként szűkebb pátriájának módosabb parasztjai és a középosztálybeliek voltak, akik akkor még legföljebb csak az előszelét érezték a közeledő vihar; a törvény még nem tett velük kivételt - miként néhány évvel később - a rovásukra.

Ezidőben Emilnek egy vendégszoba állt rendelkezésére a fiúék kúriájában; a mama - a nála mindössze öt évvel idősebb nagynéni - örömmel fogadta, bármikor érkezett. Gyakran jött éjjel, kissé spiccesen, taxival, baráti társaságban. A fiú és testvérei nem egyszer arra ébredtek az éjszaka közepén, hogy fényárban úszik a ház, és a szalonban vidám társalgás folyik. A beszélgetést néha nótázás követte, s ilyenkor a társaságból kitűnt bársonyos baritonjával Emil egyik győri barátja, „vasas János”. Magas kreolbőrű, keleties arcú férfi volt (a mamától kapta a „vasas” jelzöt), lombos bajusza az álláig ért. „Ócskavasban utazott”. A nemrég elvonult háború rengeteg ócskavasat hagyott a vidéken, a park is tele volt különböző méretű töltényhüvellyel. „Gyűjts össze belőle, amennyit csak bírsz, biztatta hősünket vasas János, és én azt hozok érte Győrből, amit kívánsz”.

A fiú festékeket, ecseteket és rajztömböt kért a jókora halom hüvelyért.

Egy éjszaka megint autó neszre ébredtek. Emil és vasas János érkezett, csomagokkal, borosüvegekkel megrakodva. A mama is átment a vendégszobába, ahol hajnalig iszogattak, beszélgettek. Vasas János búcsúzni jött, egyenesen Bécsbe készült, a bejárat előtt várakozó taxival.

- Elmegyek, amíg lehet, mert itt hamarosan kutyaavilág kezdődik - mondta. - Emil is jól tenné, ha velem tartana, és maga is, Ilona. Keresni kellene gyorsan egy balekot, aki adna valami aranyat ezért a jószágért. Most még talán akadna rá vevő. Mert lehet, hogy jövőre ingyen kell odaadnia... Bár valóban rémeket látnék, ahogy Emil állítja...

- Nem eszik olyan forrón a kását, - legyintett Emil. - Egyelőre jogrend van, még ha akadnak is gyanús esetek, túlkapások. A nyugat sohasem engedné, hogy Magyarországon diktatúra legyen. Ezt a magyar baloldal sem tűrné.

Vasas János elnézően mosolygott.

- Ezt a kommunista barátaitól hallottad?

A mama úgy vélte, nem sokat érne az arannyal.

- Talán minden alkalommal, amikor megéhezik a család, letörnék belőle egy darabot? És különben is, hova mehetnék én négy apró gyerekkel?!

Vasas János egy bőrröndre való ajándékot hozott. A fiúnak tempera készletet többféle ecsettel, a lányoknak álomszép hajszabákát.

- Emlékezzetek János bácsira - mondta fátyolos szemmel, majd a mamához fordult. - Én figyelmeztettem, Ilona.

Mindenkit rokoniasan megcsókolt, aztán beült az autóba.

Sose látták többé.

Vasas János jó időjósnek bizonyult.

Emil folytatta a munkáját, és hamarosan tapasztalnia kellett, hogy szokatlan dolgok történnek a joggyakorlatban. Ez időben egyre több fegyverrejtegetőt tartóztatott le a rendőrség, különösen az osztrák határhoz közel eső községekben. Az egyik kliense, egy köztisztviselő álló, „bíró viselt” gazda, ugyancsak emiatt került bíróság elé. Az idős parasztember kétségbeesve bizonygatta, hogy az ő kezében legutóbb az első világháborúban volt fegyver, akkor is csak ritkán, mert a hadtápnál szolgált. Emil a rá jellemző vehemenciával látott hozzá a védelméhez. Kiment a faluba, elbeszélgetett az emberekkel, fröccsözött, kártyázott velük a kocsmában, és szinte napokon belül megtalálta a döntő bizonyítékot egy kissé nehéz felfogású öreglegény személyében. Valaki megsúgta neki, hogy a gazduram mindenese boros állapotban elkotyogta, hogyan került a puska az öregember padlására.

- Hát úgy - mondta a nagydarab, negyven év körüli legény -, hogy én odatettem.

- De hát az istenért, miért tette oda? - kérdezte Emil elképedve.

- Mert két városi úr megparancsolta. Oldalkocsis motorbiciklivel jöttek.

- Mit mondtak magának azok az urak?

- Azt, hogy a gazduram rendelte náluk a puskát. Meg, hogy vigyem föl a padlásra, mert bent a házban nem szabad tartani.

- Miért nem szólt a gazdának?

- Mert nem volt itthon. Másnap meg, mire szólhattam volna, elvitték szegényt.

Emil elmagyarázta neki, hogy az a „két úr” az ő segítségével juttatta börtönbe a gazdát, akire súlyos ítélet vár. Még az is megtörténhet, hogy hóhér kezére kerül, tette hozzá.

A vénlegény arca elszürkült.

- Énmiattam?!

- Bizony, maga miatt - felelte szigorú hangon Emil. - És csakis maga mentheti meg.

- Hogyan?

- Elmondja az igazat a bíróság előtt.

Így történt. A vádlottat „fogcsikorgatva bár”, de felmentették.

Ezután következett Csajághy főhadnagy ügye. Őt is fegyver rejtegetéssel vádolták egy rozsdás mordály miatt, amit, feltehetően egy múlt századi vadászaton sütöttek el utoljára. Az ex főhadnagyot elvitték. Másnap azt írta róla az újság, hogy becsületes munkásokra, dolgozó parasztokra akart lövöldözni a mordállal. E feltevésnek ellentmondott az a tény, hogy Csajághy úr magatehetetlen béna volt: a harmincas évek óta tolószékben ült egy lovasbaleset következtében.

Emil - a jóindulatú figyelmeztetések ellenére - elvállalta a védelmét. Ráadásul ezidőben már sok tennivalója volt a mama ügyében is, aki az ő ügyvédi segédletével folytatta szívós utóvédharcát az előrenyomuló gépállomással szemben.

Augusztus utolsó hetében egy fekete autó érkezett a faluba. Himbálózva, tétován haladt, néha megállt. Olyankor a sofőr kidugta fejét az ablakon, és kérdezett valamit az arrajáróktól. Egy idő után megfordult, és a Malom utca felé tartott. Ebben az utcában lakott Emil menyasszonya. A szerelmesek szilvát szedtek a kertben. Emil felmászott a fára, meggyesínű félcipője a fűben hevert. Menyasszonya - egy szép, szőke kontyos lány - karkosárba szedte a hamvas gyümölcsöt. Az ég is hamvaskék volt. A nap aranyat szórt a fakuló lombokra.

A kertajtóban megállt egy feketeruhás, kalapos férfi.

- H. Emil ügyvéd úr?

Emil két karvastagság ág V betűje közül nézett le rá.

- Én vagyok - szólt, és leszakított egy szilvát.

- Szeretnék Önnel négyszemközt beszélni - mondta a fekete ember, aki nem mozdult a kertajtóból.

Emil megette a szilvát, aztán komótosan lecsúszott a fáról. Fölvette cipőjét, és odament a férfihez.

A lány letette a kosarat. A kontyát igazgatva nézte Emilt és az idegent, aki olyan volt, mint egy felkiáltó jel. Pár szót válthattak, közben Emil egy tétova félfordulattal visszanézett a lányra. Aztán elindult a férfivel. Amikor kilépett a kertajtón, felemelte a jobb kezét. Mintha intett volna.

Amikor a lefüggönyözött fekete autó a malom elé ért, bilincs kattant a csuklóján.

A fiúnak úgy tetszett, tegnap látta utoljára, pedig több mint négy évet töltött börtönben. Erős volt és magabiztos, mint régen. Menyasszonya megvárta, néhány hét múltán összeházasodtak. Michael plébános úr eskette őket, aki nászajándékkul 50 forintot adott át Emilnek.

A szivattyútelepen kapott munkát. Öccse viseltes melegítőjében járt ki a Rábcához kazánt pucolni. Füzek közt kanyargós, fácános ösvényeken gyalogolt, hóna alatt az elemózsiás szatyorral. Zsíros, vagy rántottás kenyeret vitt magával papírba csomagolva, és egy-egy könyvet. Többnyire Goethét, vagy Pascalt, legkedvesebb szerzőit, eredetiben.

Rabboni! A simogatás kétezer évnyi múltból érkezett. Egy langyos fuvalom. Egy sóhajtasnyi tavasz, amely az Ön szeretetét illatozta, és szavaival szólt: *boldogok, akik sírnak*.

Boldogok?! Vajon mitől?!, kérdezték önmaguktól és egymástól, akik eleget sírtak már és tengernyi sírást láttak maguk körül, és megelégtették a sírást; akik azt várták az elhíresült szabadítótól, hogy - miként azt János, a Keresztelő ígérte - szórólapátjával rendet tesz szérűjén, fejszével kivágja és tűzre veti a korhadttá vénült fákat, hogy elúzi a pöffeszkedő helytartót, és az ország javain élőködő légiókat; hogy megbünteti a hódító talpnyalóit, és elrettentő ítéletet mond a próféta-gyilkos Heródes felett. Aztán jogara alatt egyesíti az országot, megvigasztalja, felvidítja népét, és örökre számúzi a sírást Izraelből.

Ön pedig - döbrent csalódására azoknak, akik a Messiástól harci lobogót, kőtáblákra vésett új törvényeket vártak - ilyeneket mondott: „*Az én országom nem e világba való*”, vagy: „*Boldogok, akik sírnak, mert megvigasztaltatnak*”.

Uram, engedje meg, hogy Önnel együtt nézzek most vissza az időben egy kamaszfiúra, akit sokszor megírkáltak, de akit mindannyiszor boldoggá tett a megvigasztalás. Társai üldözték, gúnyolták, verték, (nem tudták, mivégre), ő pedig, miután vacogó szívével magára hagyták, megkereste a megfelelő helyet, ahol nyugodtan sírhatott. Ahol, Önön kívül, senki sem láthatta. Keresett és talált... Egy bútorokkal zsúfolt szobát például, ahol homály volt és hideg, és szű eszegette a száz éves karosszékeket, képkereket; a sírás első perceiben a szekrények, könyvespolcok mintha ott sem lettek volna; aztán egyszercsak léptek egyet a fiú felé; kis idő után még egyet, végül olyan közel kerültek hozzá, hogy muszáj volt észrevennie őket. Felkínálták titkaikat: egy-egy érdekes tárgyat, történetet; apja világháborús kitüntetéseit IV. Károly képmásával, világosbarna fényképeket egy Balaton parti villa teraszáról, ahol feszes, pödrött bajuszú, század elejei urak üldögéltek, mellettük hölgyeik fantasztikus kalapokban. Különféle könyveket adtak a kezébe; apjáról, nagyapjáról, krinolint viselő darázsderekú dédanyjáról meséltek neki. Bemutatták egy-egy régi királynak, muzsikusnak, írónak. És ő - megfелеdkezve a bántalmakról - középkori várkastélyok termeiben sétált aranycsatos cipőben, csipkegalléros bársonyzekeében, karddal az oldalán; a szeme káprázott a koronák, diadémok fényén. Árpádok, Anjouk, Hunyadiak; aztán a rejtelmes török világ: Szulejmán padisah rettenetes turbánja, karvaly tekintete, karma, amint a kis János Zsigmondot öleli; együtt Rákóczi-val, Mikessel a bujdosásban. Bemmél, Vasvári Pállal Erdély hegyei között.

Rabboni! Bizony mondom. Megvigasztaltattam szegény hazám hősei és mártírjai, valamint az Öntől nyert képzelőerő által; de sokszor kaptam vigasztalást a szülőföldtől is; a Hanság lápillatú leheletétől, bíbices szántókon, bálvány arcú füzek közt, békalencsés kanálisok mentén kóborolva; megvigasztalt anyám szeretete, s a felnőtt családtagok emlékei, Michael lelkiereje, a hajnali misék karácsonyváró izgalma; és, bizony mondom, megvigasztaltattam egy-két pajtásomban is, akik nem álltak be a gyűlölködő falkákba együtt üvölni a farkasokkal.

(Uram - noha nem vagyok méltó - engedje meg, hogy együtt nézzek Önnel az egykori kamaszra, aki most kedves kocsmájában üldögél régi dolgokon búsongva. Kopott válltáskája a fogason, a hamutartó peremén cigarettája parázslík, előtte nagyfröccs, és jegyzetfüzet. A hajdani kitűnő tornász csontjai meszesednek immár, haja, szakállá öszülőben... és most is a

kitaszítottak gyötrelmei veszik körül. Uram, csak mi ketten látjuk, hogy könnyeit nyeli a fröccsel, és bízva bízuk: most is közel a vigasztalás.)

A nyomasztó hangulat sehogy sem akart véget érni. A Mester ráadásul kijelentette, hogy nem sokáig marad már köztük, és arra intette őket, hogy szeressék egymást. Ahova én megyek, mondta hangsúlyt teremtően, oda ti nem jöhettek. Hogyan?!, döbbszent meg Péter. Eddig erről nem volt szó! Eddig minden a legnagyobb rendben történt. Ahogy az Írás megjövendölte. Eljött a messiás, és általa az Isten országa. Az inaszakadt járt, a vakok láttak, a holtak feltámadtak. Mi kell még?! Ó, Péter, a tanulatlan halász kiállt a városok piacára, és a legbölcsebb rabbikat megszégyenítő ékesszólással hirdette, hogy véget ért a várakozás hosszú éjszakája, örvendezzen mindenki az atyával. És most...

- Hova még, Uram? - kérdezte Jézustól remegő hangon.

- Ahova én megyek, oda te most nem jöhetsz - felelte. - Követni fogsz. De később.

- Miért nem most? - szegte le a fejét dacosan Simon, Jónás fia. - Hiszen az életemet adnám érted!

A Mester finoman elmosolyodott, és alig észrevehetően megcsóválta a fejét.

- Az életedet? - halkan beszélt, hogy csak Péter hallja. - Ugyan... Mire a kakas megszólal, háromszor fogsz megtagadni engem.

Jézus szavaitól Péter végtagjai elnehezdedtek, gondolkodása elakadt. Csak percek múltán ocsúdott kábulatából, amikor Jézus már fölállt az asztaltól, és elindult az éjszakában. A tanítványok némán követték mesterüket. A getsemáni kertbe vezető ösvényre holdfény szitált, liszt-szerű, finom világosság, de Péter vaksin, nehézkesen botorkált a sor legvégén, mint akin beteljesedett az Úr jövendölése: „Az elsőből lesznek az utolsók”. A fejét lehorgasztotta, nagyokat sóhajtott, s a lelke mélyén azt remélte, hogy Jézus megsánja, és megszabadítja terhétől. De az Úr nem nézett hátra, s úgy tetszett, tudomást sem vesz a tanítványokról. A getsemáni kertben is elhúzódot tőlük, ők pedig nem akarták az elmélkedésben háborgatni.

Inkább elaludtak.

40 év múltán, egy repülőgép fedélzetén újra átélte a pillanatot, amely 14 éves korában egy téli estén, a plébánia udvarán rádöbbszentette a választás (szökés?) lehetőségére. Izraelbe utazott egy küldöttséggel. Odalent a föld sárga volt, mint Van Gogh napraforgói. Az élményt, mely egykor nyersen, vadul tört rá, megszelídítették az azóta eltelt évtizedek, s az akkor még homály fedte összefüggések is megvilágosodtak előtte.

Nyolcadikos korában már ritkábban hányták szemére a származását, s azt a szégyellni való dolgot, hogy elkobozható, felosztható javakat hagytak rá ősei. (Azt, hogy valakit a jó módja miatt irigyelnek, sőt gyűlölnék a szegények, kamasz ésszel is meg tudta érteni, hiszen maga Jézus is rossz néven vette, ha valaki földi javakat gyűjtött égiek helyett -, de felfoghatatlan volt számára, hogy miért üldözik őt azután is, hogy minden örökségéből kiforgatták, amikor már - gyaníthatóan - a legszegényebbek közé tartozik az osztályban.) A gyűlölt szó (még 40 év múltán is megborzongott, ha kimondta magában), amit őt percenként vágta a képébe, s kórusban üvöltötte iskolaudvaron, utcán, futballpályán - amire nyomban tűzbe borult az arca, mintha hazugnak, tolvajnak nevezték volna - ugyancsak ritkábban hangzott már el.

A huszonéves igazgató tanító, aki iratkötegekkel a hóna alatt száguldozott az iskola folyosóján, az egyik óráközi szünetben magához intette.

- Sopronba mész - mondta titokzatosan. Az iratkötegből előhúzott egyet, átfutotta, majd elégedetten bólintott.

Csak évek múltán tudta meg, hogy a középiskolába küldött papírokról hiányzott az osztályidegent jelölő X betű, a községházán kiállított anyakönyvi kivonatról pedig egy igen veszélyes jelző. A nyilasok által kivégzett édesapa neve után ez állt ugyanis az anyakönyvben: „földbirtokos, festőművész”. A Sopronba küldött kivonaton pedig csak a „festőművész” szerepelt. A tanácstitkár - egy csendes, szerény, kissé bicegő egykori segédjegyző - kérés, ráhatás nélkül, a saját elhatározásából vállalta a hamisítást; *azért, hogy én most innen nézhessem a tengert*, gondolta hősünk 40 év múltán a felhőbuckák között, *s azért is, hogy kellően megszenvedjek minden leírt soromért*; odalent, a sárga tónuson már felszikráztak Jézus sarujának nyomai, és a krétafehér épületek.

Két bátor ember arcéle villant az emlékezetében, akik feltehetően éppen olyan esendők voltak, mint mások, *mint mi_valamennyien*, s eszük ágában sem volt önmagukat bátornak tekinteni, mert bizonyára látványosabb tetteket vártak volna el egy úgynevezett bátor embertől. Az egyik, T. Jenő győri proletár fiú volt, aki három-négy éve kapta meg tanítói oklevelét (s a kusza társadalmi körülmények miatt szinte azon nyomban igazgató lett belőle); vagányos vállrándításokkal tért napirendre az oktalannál oktalanabb tanügyi rendeletek felett, és lenyűgöző jelentéseket írt a „mintaszerű” úttörő életről, a „béke védelmében” szervezett vasgyűjtés káprázatos eredményéről, s a „Szabad föld téli esték” előadásainak frenetikus hatásáról. A másik, B. Károly, egy harminc év körüli férfi, kis testi hibával, apró hümmögésekkel, néha bajusz alatti somolygással, aki ha muszáj volt beszélnie, szigorú tömondatokban szólt a különböző tényállásokról, s úgy segített a bajbajutott embereken, hogy azok sokszor maguk sem sejtették, ki segített rajtuk.

Egy délelőtt - Emil kiszabadulása után hamarosan - az igazgató közölte vele, hogy minden rendben, megérkezett Sopronból a felvételtől szóló értesítés. A kollégiumi ellátásért mindössze 50 forintot kell fizetnie.

- Köszönöm - fordult Krisztus felé, aki félrehajtott fejjel, nyilván másra gondolva, állt a huzatos iskolafolyosón. Majd hangosan hozzátette: - Köszönöm, igazgató bácsi!

- Nincs mit - felelte T. Jenő, és megveregette a fiú vállát. - Jó lesz neked ott - mondta melegen, - Sopron nagyszerű város.

Bármi rossz jöhet ezután, szeptember elsejéig kibírom, gondolta a fiú, és átremegett rajta a hála. Hálás volt az igazgatónak, aki a jó hírt közölte vele, a folyosónak, ahol a sorsdöntő szavak elhangzottak, mindenkinek és mindennek, aki (ami) az ő továbbtanulási ügyével valamiféle kapcsolatba került; a különböző papíroknak, amikre különböző hosszúságú és jelentésű sorokat írtak írógéppel, vagy tollal; az írógépeknek, és a tollaknak, s az irodistáknak, akik a különböző hosszúságú és jelentésű sorokat írták itthon és Sopronban; a távoli iskolának, amely képzeletében díszes orommal ékeskedett a város hatalmas parkja közepén, s nagy, fényes ablakai a zöld hegyekre néztek; a tanár uraknak, akik a felvételtől döntöttek - maga előtt látta komoly, szemüveges arcukat -; a tanári szoba bútorainak, például egy elképzelt hatalmas tölgyfaasztalnak, amit a kiváló tanügyi férfiak körülülnek.

„*Miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek*”, villant átmenet nélkül az agyába a Miatyánk egyik sora; most érezte életében először, hogy képes eleget tenni az imába foglalt mindennapi ígéretének, ugyanakkor rádöbbsent arra is, hogy eddig erre képtelen volt. Teljes szívével megbocsátott mindenkinek, aki valaha is vétkezett ellene, és tisztának, súlytalannak, boldognak érezte magát.

Utolsó otthon töltött nyara négy évtized múltán is a remény izgatott színeivel remegett, vibrálva a tenger felett. Ezen a nyáron nagy elhatározásokat tett; például, hogy költő lesz és prózaíró, de irodalomtörténész is, mint a nagybátyja, és festőművész is, mint az apja volt,

mellékesen pedig zongoraművész és zeneszerző, mert tudta már, hogy Sopronban zenét is tanulhat.

Mindenek előtt egy elnyűtt öltözetet kapott magára, és elszegődött a szivattyútelepre kazánpucolónak, ahonnét ügyvéd unokabátyja nemrég avanszált adminisztrátornak a körzeti vízügyi központba, Májer Béla bácsi szívós „talpalásának” eredményeként. Béla bácsi, a főgépész, a telep teljhatalmú ura és parancsolója néha szemlét tartott birodalma és háznépe felett; olyankor szigort erőltetett cserzett arcára, lombos bajusza köré, hogy leplezni próbálja engedékeny, lágy szívét, s nem vette észre, hogy a szeméből sugárzó jóságtól kifényesednek az ormótlan gépek rézcsapjai, csavarjai, fogaskerekei. „Andris, Laci, öreg Gáncs!”, harsogott a reggeli fényben sütkérező szénkupacok, vadszőlőfürtös épületek között, a hatás kedvéért katonás vigyázzállásba kényszerítve súlyos testét. A „napiparancs” kihirdetése után visszaballagott a műhely bejárata előtt elterebélyesedett vadkörtefa alá jóféle csengődi borral, „aratópálinkával”, s a Rábcavidék nád és lápillatú költészetével.

Egy júliusi reggelen hősünk arra ébredt, hogy megszületett az első szerelmes verse. A „múza” fehér ruhát viselt, Zsókanak hívták, hasonlított az Énekek éneke ihletőjéhez. Egyébként az állatorvosék kisebbik lánya volt, aki Dombóvárott járt iskolába. „Azt hiszem, mégis inkább prózaíró leszek”, írta ezután Máté Imrének Maglócára, értő és szigorú bírálatot kérve zsenéiről. Imre - azon a nyáron érettségizett - egy Kazinczy Ferenc komolyságával válaszolt a levelére, s a szorongva várt ledorongolás helyett jószívűen megdicsérte a „Kazán mélyén” című poémát.

A gép leszállt, az utasok megkönnyebbülten tapsoltak.

Máté Imréék maglócai háza mögött vackolt a lepihenni készülő nap. A nádtetős, vályogfalú ház - amikor a fiú búcsúzáskor még visszanézett rá - vörösen lángolt. Aztán tűzbe borult körülötte, és ropogva égett a Hanság.

*„A szép leány aranybárány, csigirigiri,
olyan ékes, mint a márvány, bagaragari”.*

Rabboni! Tel Aviv és Netanya között csilingelő narancsligetben ér utol a karének, és Radó tanár úr mennydörgő hangja. Az ültetvény smaragd lombjai közé simul a lányok szopránja - csigirigiri -, s a fiúk épphogy kisarjadt baritonja, basszusa - bagaragari. Radó tanár úr pálca-szigorú mutatoujja a magasban - hej, ruca, ruca, ruca („nehogy valaki belepistázzon nekem!”) - hej, Pista, te! Uram, a Szentföld fényében-hevében ölel körül a fűtetlen próbaterem színeivel, hangokkal pontosan meghatározható közege; a vasárnap délelőtt történik bennem, nem csak egy, hanem több is egyszerre, hosszú vasárnap délelőttök telnek el egyetlen pillanat alatt, mint halálos fenyegetettségben, megismételt filmként, hátunk mögötti életünk. „A szép leány aranybárány”, dúdolják a narancságak szoprán hangon, mint az óvónőképzős lányok az ötvenes évek közepén, Sopronban, egy fűtetlen próbateremben Radó tanár úr vezényletével. Rabboni, ezt a dalocskát 40 éve nem hallottam, érthetetlen számomra, miért éppen most és itt érintett meg. Egészen összezavart. Sopron lankáin gesztenye és szőlő terem, narancsot pedig az én időmben álmunkban sem láthattunk, már nem emlékszem, mikor és hol ettem életemben először narancsot... A hatvanas, vagy a hetvenes években?, Győrött, vagy Budapesten? Netán Siófokon? Sopronban nem. Az biztos. Ettem viszont tenyérmelengető sültgesztenyét, amit a várkerületen lehetett kapni piros orrú öregasszonyoktól, meg ropogós kekszet, amit két forintért vettem a Gesztenyés út végén egy kis élelmiszerboltban, valamint sóskiflit 40 fillérért a Perkovátnál, ahol egy húsvét hétfőn - Emmaus bibornapján - első habos emlékü korsó sörömet is felhajtottam a köménymaggal meghintett péksüteményre. Rabboni, attól tartok, nem illő a Szentföld sugárzásában topogó, bebugyolált arcú gesztenyesütőkre emlékezni, de

hát, minden bizonnyal Ön akarta így, hát legyen meg az Ön akarata, s ha lehetséges, teljesítse az én kívánságomat is. Az pedig nem más, mint, hogy áldassék Sopron, az ötvenes évek határsáv-kalodába szorított városa, ahol világháborús romok, bombatölcsérek és derűsebb korok műemlékei között bukdácsolt a teremő lélek, ahol minden szeptember 1-én, iskola-kezdéskor, megkondultak a harangszavú utcakövek. Uram, az Ön sarujára emlékező utakon járva kérem áldását a kollégiumunkra, ahol deres-borostás hajnalok búcsúztatták éjszakai álmainkat; a Juliáneum (Bolyai diákotthon) udvarán vacogó haranglábra, a szőke fiatal káplánra, aki minden reggel fölébresztette a harangot - szavait mintha az otthoni lélekharang küldte volna utánam -; a kápolnára, amely egyébként egybeépült a kollégiummal, de ezidőre az összekötő folyosót befalazták, a hársfára (azt hiszem hársfa volt), amelynek árnyékában hallgattuk Szepesi György közvetítését a legendás angol-magyar mérkőzésről, győzelemben és „díszbédben” reménykedve; áldassék csokornyakkendő gondnokbácsink, aki előteremtette a megfelelő mennyiségű tarhonyát, amit marhapörkölttel fogyasztottunk (sok tarhonyát, szűken mért pörkölttel, szafttal, hogy mindenkinek jusson belőle), és R. Béla igazgató úr, aki olasz szakos tanár volt, és orosz nyelvet tanított Rába-köz fiainak.

Emeletes ágy - mindig az emeleten aludtam -, reggelire rántottleves pirított kenyér kockákkal, vagy cikóriakávé kenyérrel; adventi zeneórák Radó tanár úrnál, szürke fényben ásító zongora mellett - mint rorátéra, ballagtunk hetente kétszer a lejtős alsó Lőver utcán, hogy hattól hétig még gyakorolhassuk a feladott leckét -; áldassék az alma mater: márványlépcsős, kevély iskolánk a Deák tér (akkor Sztálin tér) végében, Rozsonдай Károly igazgató úrral, akinek szemüvegén és botja vasalt végén a tüzelő-szegény telek dermedt csillagai szikráztak. Rabboni! Az Alpok szele karol belém és magával vonzol a Várkerületen, a behavazott nevű utcákon, tereken, a lerongyolódott állapotban is méltóságteljes paloták, patrícius házak között; a Szentháromság szobornál Lackner Kristóf polgármester úrral találkozom - az imént lépett ki a Tábornok házból - s az evangélikus templom környékén Kis János szuperintendens sétál egy paposan öltözött nagyhasú kántorral, akiről mindenki tudni véli, hogy orgonaművész a javából, de hát... azok a cudar elaknásított évek... Megkeresem Berzsényi Dánielt a líceum előtti téren (az ő idejében itt még tó volt, és abban fürdette meg a „tizenkét németeket”), s megkérdem: őt is kulákcsemetének csúfolták-e otthon az osztálytársai? Dániel úrfi a vállát vonogatja, úgy tetszik, nemigen érti a kérdést, majd arról panaszkodik, hogy némelyik professzora olyannyira utálja, hogy legszívesebben eltanácsolná a róla elnevezett gimnáziumból. Peéry Rezső bizonyára nincs közöttük, gondolom, és egy galileai kibuc gyümölcsösében szakított narancssal próbálom jókedvre deríteni az elszontyolódott titánt.

Peéry Rezső (ezidőben a Berzsényi Dániel Gimnázium igazgatója) felvidéki légáramlattal érkezik a Kollégium ebédlőjébe. Pár perccel később pedig a boltozatos homlokú Lugasi György, aki valaha Prohászka-ból doktorált, s az egyik iskolában matematikát, a másikban logikát, a harmadikban pedig összhangzattant tanít. „Mi az ebéd?”, érdeklődik fennköltén a nagytudományú, ám szürkére kopott férfiú, mire Peéry, a Sarló mozgalom ködbe rekkentett reménye eképpen felel: „Mákos tézsa”. „Ez klassz”, tekergeti a nyakát Lugasi tanár úr, majd a két nagyon magas, nagyon okos ember eszmét cserél - immár az Ön emlékezetében - egy-egy protekciós adag mákostészta felett.

Áldassék Peéry Rezső lódenkabátja Csataky Endre előszobájának fogasán.

Teagóz, damasztabrosz, bespalettázott ablakok. A házigazda kezében hallókészülék, „a fülem”, szokta mondani ironikus mosollyal. Peéry figyelmesen hallgatja Endre bácsi pikáns metaforákban bővelkedő eszmefuttatását egy régi templomfestőről, s közben jólesően kortyint a teából.

Sütemény is van az asztalon.

Az érzékeny zongora a Kossuth-díjas múzeumigazgató elfagyott ujjaira gondol, és eljátszik magában egy részletet az Aidából. Puha pianók (a szerző által előírt forték helyett is), finom por a narancsfák lombján; csorog a fény, mint a narancs leve, T. úr (magyarországi képviselő) ábrázatán, a Mercedes busz sofőrje ideges, zavarja a tömény narancsillat. Keki színű nadrágja farzsebéből ingerülten húz elő egy patyolattiszta kendőt, hogy az orrához szorítsa. Csatkai Endre iszonyodik, ha valaki a farzsebébe nyúl, „a farzsebben rendszerint csőre töltött pisztoly van”, mondja, és kineveti saját szavait. A férfi uzsonnaidőben érkezett, folytatja, a hölgyeknek kezet csókolt, mindnyájunkhoz volt egy-egy udvarias szava. Haboskávét ivott áttetsző porceláncsészéből, egy kis brióst is evett, úgy emlékszem, azután a farzsebéhez nyúlt... (Miért beszél róla, csak felizgatja magát, szól közbe rosszállóan Bözsi néni), szóval a pasas előhúzott egy revolvért, és egy szempillantás alatt megölte a kutyánkat. Ott, előttünk, a kertben. Egy békés nyári délután bukszusok, leanderek között. Fehér karosszékek, az asztalon hímzett terítő, a findzsában kávé, a tálon briós. Egyszer csak ez az ember föláll, pisztolyt húz elő a farzsebéből és... Négy éves voltam. Nem tudhattam, hogy atyám akaratát cselekedte.

No és, amikor puskatussal félig agyonverték valahol Kópháza környékén, közel Balfhoz, ahol ugyebár Szerb Antalt is... mondom a netanyai nyárban, Közép-Európa halálösvényein bolyongva; erről (megveretéséről, elfagyott ujjairól) csak elvétele, tömondatokban, fanyar mosollyal szólt. De farzsebbe nyúlani nem illett a társaságában.

Hallom, kedveled Tóth Béla Anekdotalincset, szól Peéry az asztal végén figyelő diákhoz. Ötödikes koromban kaptam a nagybátyámtól, felelem elfogódott hangon, most is velem van a kollégiumban. Diákkoromban kedvenc olvasmányom volt, dől hátra a széken Peéry Rezső; sarló vágta sebet pulóver takarja (Pozsonyban sebet kapott, mondta róla egyszer Endre bácsi), lódenkabátja az előszobában.

Hirtelen, mint az Úr érkezésekor, áttetsző csenddé lényegül át a levegő és a tenger.

Kárpáti tanár úr lép a homokra kockás térdnadrágban, a tanulmányi kirándulásokon viselt viharkabátjában (békebeli ruhadarab), s ahogy közeledik, a körtefák állnak mögéje, hogy eltakarják Izrael pálmáit. A kertben patakmeder (ki tudja van-e még benne víz), s a romos malom kövein tetszhalott dallamok kottajegyei... „A szép leány aranybárány...” Rabboni, már megint a soproni advent - Sopron bennem az advent városa, mintha mindig lila volna az égbolt felette; lilás az arcom, és didergő ujjaim is a csontszínű klaviatúrán; a lilás szürkületben ballagó száz éves bundák, ódivatú felöltők mintha mindig rorátéra igyekeznének; mintha valamelyik templom sekrestyéjében mindig miséhez öltözne egy pap; a harangok pedig egymás szavába vágva hirdetik az Ön fogantatásának misztikus pillanatát.

A rádiót a tanulószoba széles ablakpárkányára tették a villamosipar technikusjelöltjei.

„Kire lövetsz, belügyminiszter?! ”

A Salamon királyról elnevezett szálloda folyosóján futott át rajta a verssor, mégpedig a költő, a „hús-vér” Tamási Lajos hangján, mert eszébe jutott a kollégiumi ablakpárkány az „agyonbüttykölt” rádióval, s a félhomályban fenyegetőző politikus, akinek néhány óra múltán arcába vágta a csalódott, elborzadt poéta: „Gerő Ernő, csak ölni tudsz”.

Nem emlékezett az arcokra, talán mert félhomály volt, és senkinek sem jutott eszébe villany gyújtani. Télies, borongós délután volt, „úgy rémlik, csípős szél fűjt, és hideg eső esett.” A kollégium folyosóján az elűzött szerzetesek árnyai között sétáltak a hallgatók nevelőtanárok. Hősünk a hűvös cserépkályhának támaszkodva hallgatta a beszédet (ha 56-ról, s a Gerő beszédről esik szó, mindig a tanulószoba kályhájának barázdált csempéit érzi a hátában, és egyre sűrűbbnek látja a homályt az ablakmélyedésben); nem emlékszem a mondataira, gondolta a szálloda erkélyén, szemben a tengerrel, a homokos stranddal, csak arra a dermesztő

hullaszagra, amely a szavaiból áradt. Senki sem mozdult. Talán az ajtó nyílt, csukódott közben néhányszor, (mintha egy hallgatózó árny lépett volna be olyankor a folyosóról), más nesz nem fakadt. Másnap már senki sem gondolt erre a didergős csendre, melyből az életveszély vacogató réme meredt rájuk, akiknek lelkét még sosem érintette halálfélelem.

Színes nap következett. Mindenek előtt az orosz nyelvtankönyv és a vaskos szöveggyűjtemény példányaikat dobták az iskola személtárába - forradalmi lendülettel. Iharos tanárnő (akibe a fél osztály szerelmes volt) ünnepélyesen kijelentette, hogy más szakot választ, és soha többé nem tanítja az elnyomó hatalom nyelvét. Lugasi tanár úr váratlanul megszakította előadását, zsebkendőjét a szeméhez szorította, és gyors léptekkel kiment az osztályból. Az óráközi szünetben azt rebesgették, hogy a tanár úr valamelyik hozzátartozóját halálos lövés érte a pesti utcán.

Az igazgató úr lihegve lépett a katedrára.

- Fiúk! Mindenki utazzon haza. Lehetőleg még ma - mondta izgatottan. - Negyedikesek vagytok, hamarosan érettségiztek. Elvárom tőletek, hogy otthon is higgadtan, humánusan, művelt emberhez méltóan viselkedjete.

Vasalt végű botjával váratlanul hadonászni kezdett, mintha kísértetet akart volna elűzni.

- Kópék! - kiáltotta. - Most örültök ugye, hogy elmarad a matematika óra... No, szervusztok.

- Vigyázzanak magukra - lehelte Békei tanárnő az ifjúsági könyvtár ajtajában.

Az iskola bejáratánál hősünk összetalálkozott Kárpáti tanár úrral.

- Légy óvatos - mondta atyáian. - Gondolj édesapád szerencsétlen sorsára.

Rabboni! Emlékezzék az aranypénzt szóró otthoni nyárfákra, a zsúfolt autóbuszra, a Kossuth nótát éneklő munkásokra. A sofőr egyenesen a Sztálin szoborhoz vitte utasait, akik csakhamar ledöntötték a sápadt mészkőbálványt.

Ma már röstellem kissé, de ezekben a napokban a legnagyobb örömöm egy lány volt, akivel a nyáron már gyakran csókolóztam, s nem reméltem, hogy ilyen hamar ismét láthatom. Miközben a szobordöntők hórukkoztak, én egy gömbakác alatt cigarettáztam, - még csak pár hetes dohányos voltam akkor -, és egy aranybarna, nyúlánk combra gondoltam. Még aznap este átmásztam egy kerítésen, aztán egy ablakpárkányon, ahelyett, hogy azon elmélkedtem volna, milyen lesz az a „tisztának” nevezett szocializmus, amelyért sok korombéli pesti diák a vérért hullatta.

A falugyűlésen közfelkiáltással megválasztották az új tanácselnököt, aki ettől kezdve nemzeti színű karszalagot viselt.

Győzött a forradalom!, hirdette a községi vezetékes rádió „pekedlinek” nevezett hangszórója (a rádiókat 52-ben elvitte a végrehajtó), s a mama elégedetten vette tudomásul, hogy a kiszabadított hercegprímás - mielőtt cselekedne - tájékozódik.

Michael nem lelkesedett.

- Nézz a térképre - szólt szárazon, és a mama elő tette a mappát. - Ez a nagy piros itt...

- Oroszország - mondta a mama. - Na és?

- Ez a kicsi pedig... - csúsztatta ujját a térképen Michael - Magyarország.

- És a nyugat?! És az ENSZ?! És Amerika?!

- Ugyan kérlek - legyintett Michael. - Ne légy naiv!

Szombat este volt. Másnap hajnalban a „pekedli” belerecsegett az álmainkba. Mezítláb álltunk a hideg konyhában, az ónos szürkességben, és dermedten hallgattuk a magyar miniszterelnök segélykiáltásait.

Aznap délután a szomszédasszony pincéjében „dekkoló” ávós legények (az egyik a szomszéd néni fia) egymásba kapaszkodva, részegen végigénekelték a falut. („megjöttek a kék ávósok, szétrúgják a pi...dat”)

A szesztilalom ellenére a kocsmá minden nap megtelt. A főbejárat a rendelkezésnek megfelelően zárva volt, de az udvarra nyíló ajtó készségesen kitérült a vendégek előtt. Az ország minden részéből érkeztek menekülők, akik a kocsmában várták meg a nyugati határ felé induló autóbuszokat. Sose volt olyan jó bora a kocsmárosunknak! A. Lacival (egy győri technikum jeles tanulója) ez időben ismerkedtünk a bársonyosi szőlőhegy szeszélyes szellemével.

Egy este, mielőtt elváltunk így szólt A. Laci:

- Azt beszéljük, hogy az oroszok Szibériába viszik a magyar fiatalokat. Mit gondolsz, igaz lehet?

- Majd elbújunk a kazánban Majer Béla bácsinál, a szivattyútelepen.

- Nem kéne inkább eltűnnünk? Mint Dodó tette. Tegnap még együtt pingpongoztunk a kisiskolában, s ő ma már Ausztriában vacsorázik. Nem szólt senkinek, kitolta a kamrából az anyja biciklijét, és illaberek... Nem kéne nekünk is...? Holnap reggel fölülénk a biciklire, és estére már Ausztriában lennénk...Mint a Dodó.

Rabboni! Ha behunyam a szemem, látom a menekülőket. Hosszú sorban tapossák a havat végig a falun, vagy álmosan gubbasztanak a kocsmá sarkában, ölükben gyerek, a pad alatt batyuk. Mondatfoszlányok, pohárcsörgés, „holnap már Bécsben, Jani bácsiéknál, utána Amerika, vagy Kanada...”, Uram, a netanyai strand homokhullámain botladoznak a bakan-csos, csizmás lábak, s az ígéret földjére induló Fakarusz tengerre száll; Uram, Rabboni, én szántam a menekülőket, s elborzasztott A. Laci felvetése: „nem kéne nekünk is... Holnap reggel felülénk a biciklire, és...”

Mi nem szoktunk elmenni innen. Pedig elég okunk és alkalmunk volt rá Mohács óta, felelném most, de akkor csak ennyit mondtam:

- Én nem megyek.

És Laci se ment. Megbánta később? Nem tudom.

Michaeltól kapott traktoros kabátban utazom vissza Sopronba, és hamarosan megtartjuk a szalagavatót. Az osztályból hárman, a tanári karból ketten hagyták el az országot. J. tanár úr Bécsből int bennünket a jóra, mindenek előtt a hazafiúi erények ápolására. Nem kötelező, mégis leérettségiztünk oroszból, bár gyönyörű tanárnőnk egy ideig - októberi fogadalmához hűen - nem tanítja a hódítók nyelvét.

Első szerelmem Svájcba távozott bátyjának sötétkék öltönyében érettségiztem, s a zakó belső zsebében - a kidogozott matematika tételek mellett - lapulnak azok a versek is, amelyeket a megyei lap redakciójában K. G. György, a későbbi híres író közlésére elfogad, s egy pályázat alkalmával első díjra javasol.

K. G. György - akkor még G. nélkül - vakítóan fehér inget viselt, kissé raccsolva beszélt, s két csésze feketekávé között, feltehetően egy Avraham Bogatir nevű zsidó paraszt szavaira, mozdulataira figyelt, akit *ezen a tájon* ismert meg néhány évvel azelőtt. És - mit mondjak

még? - jöttek, mentek a József Attila arcú hatvanas évek, s az ifjúvá serdült kamasz egy ideig látni vélté az emberiség ősi álmának beteljesülését; hitte: ami írva van, beteljesedik, az Ige testté lesz megint.

Péter alszik. Kissé távolabb tőle a többi tanítvány. Köntösükbe burkolózva hevernek a gyér fűvön, egyik-másik horkol is. Különben csend van, szellő sem mozdul a getsemáni kertben. A hold, mint egy szolgálattelvő őrangyal, egyszerre vigyázza az alvó tanítványokat, és a tetemszerű árnyak közt tébláboló hősünket egy távoli plébánia udvarán.

Péter álmában hallotta a kakasszót, s látta önmagát sírni. Lám, igaz amit mondott, futott át rajta, s a következő pillanatban meglátta őt a kereszten, két lator közt a Koponyák hegyén.

Nem aludt sokáig, de álmában évszázadokat élt át egy-egy perc alatt, s amikor fölébredt, aggastyánnak érezte magát.

Föľűlt, megdörzsölte a szemét, majd talpraugrott, mert meglátta a főpap fegyvereseit.

A Mester arcán minden vonás élesen kirajzolódott a fáklyák fényében.

- Engem kerestek? (Péter tudta, a halála pillanatában is hallani fogja ezt a hangot.) Itt vagyok.

Ekkor előreugrott a homályból és elordította magát:

- Uram, ne... nem érdemes! - kardot rántott, és levágta a főpap egyik szolgájának fülét. (Hogy lehet ez, futott át rajta, hiszen sohasem volt kardom?!)

- Romlottak vagyunk az úr előtt - mondta Péter, a TV-s szerkesztő veretes hangon, és farkasszemet nézett a poharával. A pálinka fénye megvilágította Jeruzsálem köveit a szemerkélő alkonyatban.

Valahol becsapódott egy tölgyfa ajtó, valaki átlépett egy küszöböt, gondolta hősünk.

- Már elindultak az angyalok Szodoma felé - mondta.

A szállodához közel, egy békés dombon Ábrahám. Mózes, Jézus és Mohamed imádkozott értük.

Siófok, 1994. március 10.

Franz Kafka Aradon

Dr. Verebics Jánosnak

1916 nyarán Franz Kafka (a továbbiakban K.) találkozott Aradon nagyapámmal (a továbbiakban Sz.), aki azért tartózkodott a városban, hogy cége ottani kirendeltségét felszámolja. Sz. ugyanis vissza akart vonulni sövényházi birtokára.

K. harmincöt éves volt, Sz. negyvenhét. Egymással szemben ültek egy kávéház teraszán ki-ki a maga sorsának márványasztalánál. Délelőtt tíz óra lehetett. K. a kapucínerjét kavargatta, Sz. újságot olvasott. A frontról szóló jelentések szalagcímei valósággal kiabáltak a Budapesti Hírlap első oldaláról, de Sz. már a belső cikkeknel tartott. Néha elővette zsebkendőjét, és megtörölte boltozatos homlokát. Elegáns fehér öltönyt, kemény gallért és nyakkendőt viselt. (Mellényén annak a schaffhauseni aranyórának a láncja sárgállott, amit huszonhárom évvel később, születésem másnapján ünnepélyesen nekem ajándékozott, ami azonban, sajnos, mégsem lett az enyém, mert halála után egy levitézlett dzsentrí-rokon agyérelmeszesedéses nagyanyámtól kölcsönkérte, majd elszaladt vele nyugatra. Talán éppen Schaffhausenbe.) Ritkás gesztenyebarna haja, és ápolt, dús bajusza volt.

K. meggyászínú öltönyt, magas keménygallért, fehér nyakkendőt viselt, alacsony, meredek homloka fölött gondosan kettéválasztott haja olajosan csillogott.

A főpincér lépett az asztalához.

- Ön Franz Kafka úr? - kérdezte kissé meghajolva.

- Igen. Kafka vagyok - felelte K. közönyös hangon.

- Ha megkérhetem, nagyságos úr... - szolt a frakkos főpincér, - szíveskedjék a telefonhoz fáradni!

K., noha eléggé képtelennek tetszett, hogy őt Aradon, egy kávéházban telefonhoz kérheti valaki, nem lepődött meg. Udvariasan bólintott és felállt.

- Méltóztassék követni - hajlongott a főpincér -, a telefon az irodában van.

K. egy meglehetősen szűk, levegőtlen szobában emelte fel a kagylót.

- Halló, itt Kafka!

A vonal másik végén reszelős vénemberhang hallózott.

- Itt első Ferenc József!

K. *(a legcsekélyebb elfogódottság nélkül)*: Jó napot, felség.

Ferenc József *(a továbbiakban F. J.)*: Jó napot! Mit keres maga Aradon?

K.: A rokonaimat látogattam meg.

F. J. *(sóhajtvá)*: Arad... Kellemetlen emlék...

K.: Megértem felségeidet... Ugye, tizenhárom ragyogó élet...

F. J.: Sokkal több, kedves Kafka... de kevesebb, mint manapság a frontokon egyetlen órában... Órában?! Hajaj... azt hiszem, percet kellett volna mondanom... Ó, azok a régi szép romantikus háborúk és színpadias kivégzések...! Ma egyetlen nagy mészárszék Európa, és rohamosan pusztul a lovagias erény is, amelyet még dicső elődöm, Árpádházi Szent László honosított meg csaknem egy évezrede...

K. (*csodálkozó hangon*): Nocsak! Egy Árpádházi!? És nem egy Habsburg?

F. J.: Ami igaz, az igaz... De hát nem azért hívtam fel, hogy a múltról beszélgessünk... Mondja, Kafka, maga tényleg utálja az én monarchiámat?

K. (*kissé zavartan*): Hát... ami azt illeti... el tudok képzelni egy emberhez méltóbb államot is...

F. J.: Jelesen?

K.: Őszintén szólva, szakszerűen nem tudom megfogalmazni, nem vagyok társadalom tudós. Az elképzelésem lényege egy értelmes állam, amelyben mindenki szabad és remekül érzi magát...

F. J.: Persze, persze... Maga ugye az én monarchiámban folyton szorongott, akár oka volt rá, akár nem. Gyanítom: eddig különösebb oka nem volt rá. Ön, kedves Kafka, a szorongásai ellenére szabad volt, mint a madár, azt tehette, amit akart, pontosabban, amit a pénztárcája megengedett. Fogalma sincs arról, mennyire fogják irigyelni a következő nemzedékek Önt és szorongó társait... Mondja, Kafka, elkérte valaki az útlevelét, amíg Prágából Aradra utazott?

K. (*csodálkozva*): Dehogy.

F. J. (*kuncogva*): Na látja... Ha még azt is megkérdeném, hány koronát váltott be Erdélyben, hogy az ottani fizetőeszközzel rendelkezék, talán még agyalágyultnak is tartana... Pedig nem vagyok agyalágyult. Öregember vagyok, nagyon-nagyon öreg, de nem agyalágyult. Vegye úgy, kedves Kafka, hogy én már nem a Burgból, hanem az örökkévalóságból beszélek Önhöz. Én már mindent tudok. Mindent, ami volt, és ami lesz. Ez az utolsó nyaram. És, bizony, a monarchiának sem lesz már több kettőnél.

K. (*felvillanyozva*): Valóban?!

F. J. (*szomorkásan*): Valóban. De ne örüljön olyan nagyon...

K.: Bocsánat, felség, nem akarom megbántani, de éppen ideje, hogy az Ön monarchiája összeomoljék.

F. J.: Lehetséges, kedves Kafka, lehetséges... De mit szól, ha azt mondom most Önnek, hogy tíz év múltán, ha megint kedve támad egy erdélyi rokonlátogatáshoz, Prágától Aradig legalább négyszer ellenőrzik majd az útlevelét, no meg a podgyását... Negyven év múltán pedig... hajaj... lesznek a monarchia területén olyan tartományok, ahol az egyik országrészből a másikba csak hatósági engedéllyel utazhat a polgár... És, - most figyeljen Kafka úr - eközben énekkarok a szabadság lelkesítő himnuszait zengik reggeltől estig, az újságok pedig azt bizonygatják, arról tudósítanak terjedelmes cikkekben, hogy milyen boldog a nép... Bizony, Kafka, az ön által elképzelt borzongató helyzetek rendre megvalósulnak. Lesz Per, lesz Kastély, mégpedig az ön satnyának bizonyult képzeletét jócskán felülmúló változatokban... Ezért - hogy valami vigasztalót is mondjak - önről majd azt híresztelik az ítések, hogy megsejtette a huszadik század lényegét.

K. (*mintha magának mondaná*): Képtelenség...

F. J.: Van még itt más is, Kafka... Nem tudom beszélhetek-e róla...

K. (*még mindig kissé hitetlenkedve*): Kivele, felség! Ha már megtisztelt a hívásával...

F. J.: Jól van. Ön akarta. Mondja, Kafka, de őszintén... Volt-e önnek része valami hátrányos megkülönböztetésben a zsidósága miatt?

K. (*meglepve*): Hát... vannak, akik nem szimpatizálnak a zsidókkal. Ezt a magam „bőrén” is tapasztaltam néhányszor.

F. J.: Én törvényes megkülönböztetésre gondolok.

K. *(dühösen)*: Vérlázító gondolat! Agyrém!

F. J.: Mondja, Kafka, van ott valami szilárd tárgy, asztal, vagy szék, amiben megkapaszkodhat? Mert bizony, szüksége lesz rá, ha megtudja, hogy pár évtized múltán Közép-Kelet Európa parlamentjeiben egymás után szavazzák meg az úgynevezett zsidótörvényeket, amelyek másodrendű állampolgárrá minősítik az Ön hitsorsosait, rokonait. Aztán... aztán gázkamrába hurcolják őket... Ért engem?! Hallja, amit mondok?!

K. *(halálsápadtan, elcsukló hangon)*: Hallom...

F. J.: Mindezt teszik egy holdkóros szobafestő parancsára, aki a faj, a vér megszállott védőjeként lép a történelem porondjára. Csaknem sikerül elpusztítania egész Európát. Eközben egy kicsapott papnövendék elhiteti a világgal, hogy ő a szegények gyámolítója, az elnyomottak felszabadítója (tud követni, Kafka?), és úgynevezett osztályharcot hirdet. Ebben a harcban pedig előbb-utóbb mindenki a legyilkolandók oldalára kerül egy sajátos, ördögi logika szerint... És a hullahegyekkel egyenes arányban nő a pribékség, a „mindegy kít szolgállok, csak szolgálhassak” mentalitásuk táborá. A sors otromba tréfája, hogy évtizedek múltán éppen ezek közül kerül ki egy új vagyonos réteg. A többit, kedves Kafka, a maga írói fantáziájára bízom...

K. *(iszonyodva)*: Kérem, ne folytassa, felség! Ha mindaz, amit elmondott, valóban a jövő, belátom, nincs szégyellnivalója a monarchia miatt...

F. J. *(elégedetten)*: Keveset mondtam.

Amikor K. a hallottaktól kábultan visszatért a teraszra, Sz. mellett egy öregember ült. Feltehetően az apja, gondolta K., mert Sz.-nek huszonöt-harminc évvel öregebb hasonmása volt. Sz. még mindig az újságot olvasta, kopaszodó, fehér bajuszú hasonmása pedig merengve nézett maga elé.

K., miután kifizette kihűlt kapucínerjét, kifelé menet elhaladt Sz. asztala mellett. Az öregember éppen akkor szólalt meg Sz. felé fordulva, aki letette az újságot, és csodálkozó arckifejezéssel hallgatta.

- Gyakran eszembe jutott ez a délelőtt ebben a kávéházban - mondta. - Akkor mér nem tudtam, hogy néhány nap múlva a román hadsereg áttör majd a Kárpátokon

K. megborzongott. Átvillant rajta, hogy az öregember egy másik időből nézett vissza erre a délelőtre, s azt az időt ő nem érheti meg.

MINIATÚRÖK

Jó hamar lovon, ócska dolmányban

Zord Zólyom várának szülötte („minden rendet böcsüllő” sólyomszemű nagyúr), a három részre darabolt „édes haza” legfényesebb elméje, tündöklő kerub rozsdás martalócok között, több, mint négyszáz évvel ezelőtt egy este megelégtelve a tárgyilagos világot, az őt ért méltánytalanságokat, - nyergeltetett, lóra pattant, s eltűnt a bozótos sötétségben. „Szolgáinak osztotta minden marháját (...) egy rossz bőrdolmányban ment Késmárkká (...), azt mondta, hogy odamegyen, ahova a két szeme lát.” Menekült. Elbitangolt jószágai, csüggesztő pórei, simanyelvű intrikusai, Annái, Júliái elől, megcsömörlötten búcsítító tivornyáktól, alkalmi nőktől, önnön - figyelmet felkelteni szándékozó - ügyetlen pózaitól, jóhiszemű balek voltától, - „ó én édes hazám, te szép Magyarország!”, nyelte könnyeit, s vágatott esőben, viharban, jó hamar lován, ócska dolmányban - a mű, a ciklus isteni arányaiért, az elérhetetlen harmóniáért. „Ahova két szeme lát”, az bizony Lengyelhon, ahol nincs Anna-Júlia, viszont van Anna-Célia, s bécsi Zsuzsánna helyett citerás krakkói Zsuzsánna. És tovább vágat a jó hamar ló sziklás hegyi ösvényeken, felhők közt, bömbölő tenger partján, porhanyós fővenyen... aztán haza, megint csak haza, ahol már se otthon, se asszony, se becsületes kézzsorítás nem várja. Csak az esztergomi roham, az elfeketedett fene marta seb, az utolsó zsoltár és az öröklét reménye.

Négyszáz évvel ezelőtt zord Zólyom várának sólyomszemű szülötte, báró kékkői gyarmathy Balassi Bálint, Bornemissza Péter protestáns prédikátor uram kedves tanítványa, Szűz Mária tisztelője, unatkozó várkapitány-feleségek, özvegyek és citerás Zsuzsánnák készséges lovagja, poggyászában nagyúrhoz illő aranymarhák helyett idegen nyelvű könyvekkel és magyar versezetekkel, „az jó hírért, névért, s az szép tisztességért” nyeregbe ült megint. Utoljára...

„A te katonád voltam Uram, és a te seregében jártam”, hallom búcsúzó szavait, s lova dobogását ablakom alatt, az éjszakában.

Hazánk

Kovács Pál uram az íróasztalánál ül, előtte a „kereskedelmi és szépirodalmi lap” festékszagú levonatai.

Pipafüstköd, biedermeier bútorok, barnakötésű könyvek, néhány sötét tónusú olajkép, pár rézkarc, s a lábas óra porceláncsillogású számlapján dárdaformájú mutatók haladnak észrevétlenül, percről-percre mulatván a cenki gróf drága idejét - egy örökmegváltást ígérő március felé.

Perceg a lúdtoll - mintha szű motozna elaggott pohárszékekben, óillatú almáriumban - Kovács szerkesztő korrigál. Nincs sok hiba a hasábokon - özvegy Streibig Klára nyomdászlegénye jó mestereknél tanult -, apró-cseprő tennivaló akadt csupán, de a legkisebb hiba sem maradhat rejtve. A fűszeresek, marhakereskedők, iparosok Dunántúl szerte várják már a győri lap friss vásári híreit, a bencés tanár urak, diákok, akadémisták - no, meg a literatúra iránt fogékony nemes kisasszonyok, polgári hölgyek - pedig a nemrég feltűnt fiatal poéták versezeteit.

A magyar irodalom aranykorának Kovácsa most felkapja fejét a munkából, mert eszébe villant: a pesti postakocsival ma kedves vendége érkezik. Már *közelg* az idő, pillant az órára. Ablakot nyit, a párkányra könyökölve szemléli az utcát, a járókelőket. Egyszer csak feltűnik egy vékony testalkatú, szikrázó léptű fiatalember.

Itt van!, lobban fel benne az öröm és siet a kapuhoz, hogy mielőbb köszönthesse a Hazánk leghíresebb munkatársát, Petőfi Sándort.

Ónos ég. Nedves aszfalt, füstköd. A hernyótalpak alatt ázott falevelek, remények.

- Hazánk! - ujjong a rikkancs, viseltes lódenkabátján átsüt a lelke.

A lap arról tájékoztatja olvasóit, hogy szociáldemokrata miniszterek részvételével megalakult az új nemzeti kormány, hogy Győr nevezetes nagyüzemében, a Vagongyárban véget vetnek a sztrájkoknak. A vezércikk: *Ne bántsd a magyart!*

A rikkancs az „56”-os Hazánk első számát árulja, november 4-én vasárnap. (Első évfolyam, 1. szám. Ára: 50 fillér.)

A munkatársak a Baross úti Royal kávéházban vitatják meg a fogvacogtató hajnali eseményeket. Kitérdesedett pantallók, gyűrött „sportzakók”, a fogason kopott felöltők. Proletár- és szegényparaszti ivadékok: huszonévesek, s egy-két harmincas „nagyöreg”. Köztük van, együtt ül velük a kávéház márványasztalánál az örökös főmunkatárs: Petőfi Sándor.

Márai gyertyája

Márai Sándor magyar író hat évvel ezelőtt a kaliforniai San Diegoban megölte magát. Nyolcvankilenc éves volt, egyidős a századdal, amelyet nem szeretett, pontosabban, amelyből hosszú élete végére tökéletesen kiábrándult. A 18. század felszámolta a vallást - írja -, a 19. Istent, a 20. század pedig felszámolta az Embert. És körülbelül mindent - fűzhetjük hozzá -, mindent, amit Márai Sándor szeretett. Mindenekelőtt Kassát, a gyermekszemnek oly titokzatos és csodálatos várost, boltíveivel, mértékadó hagyományaival, történelmi levegőjével, - felszámolta a polgárt tökélyre törekvő szakmai lelkiismeretességével, századok csiszolta etikájával, a féltveőrzött morált a magán- és a közéletben egyaránt.

Ült kaliforniai lakásában - feltehetően valami jellegtelen „modern” karosszékből, hidegmosolyú tükör, ablaktábla előtt -, s egy tágas, kissé homályos ebédlőre gondolt, ahol nehéz, barna tölgyfabútorok bóbiskoltak, s birsalma-, mákoskalács illat lengedezett. Ült, megadóan, az idegen közeg rideg falai, tárgyai között, s talán egy hajdani kopott redakció meghitt légkörét idézte, ahol telente hasaskályha mellett olvasta, javította verse, karcolata kefelevonatát. Most is tél volt - nem a kassai vagy az eperjesi: zord hófúvásos, farkasordító - tél volt, civilizált, közönyös és lehangoló. Odakint zúzmarás neonerdők, márkás autók, méregdrága giccs, agymosó reklámuhatag, bent a szobában pedig könyvtári gazdagság - felmérhetetlen, láthatatlan - és dermesztő árvaság, anyagi szükség.

Füléhez emelte a telefonkagylót, tárcsázott. Egy jól ismert női hang szólalt meg a vonal másik végén, több száz kilométerre San Diegótól. „Nagyságos asszony, mondta - feltehetően így szólította meg a hölgyet -, kérem, ígérje meg, hogy miután letettem a kagylót, fölhívja a következő számokat.” Magyarozatképpen hozzátette, hogy a beszélgetés után azonnal véget vet életének, s elhatározása végleges, megmásíthatatlan. Szükszavú volt, mondatai kristálytiszták, válasza a kétségbeesett „miért”-re csaknem hűvösen tárgyilagos: „Elég volt a magányból és a szegénységből”.

Amikor letette a kagylót, egy konflis indult el Óbudáról, legkedvesebb pályatársával, Szindbáddal, aki még „boldogult úrfikorában”, „számára kedvezőbb irodalmi viszonyok” között vette kölcsön a legendás hajós nevét. Hatvan pengőt kellett keresnie, mert kislányának vizsgaruhára volt szüksége, s a feleségétől tudta: kimerülőben a hitel a sarki fűszeresnél és a hentesnél is. Krúdy úr tehát elhatározta, hogy bemegy a London Szálloda sörözőjébe, ott megírja a kéziratot, majd elviszi Várdali segédszerkesztőnek, aki minden bizonnyal meggyőzi főnökét, hogy a vasárnapi lapban szükség van az ő tárcájára. Este hatra pedig hazatér. Most az egyszer, egészen biztosan... Amikor hajnalban megérkezett, az elköltött hatvan pengő lelkiismeretfurdalásos emlékével, leheveredett az ágyára és Jókait olvasott. Az éjjeli szekrényén gyertya égett - a villanyt már napokkal azelőtt kikapcsolták - s Szindbád a 19. századi Magyarország arcával hajózott át az örökkévalóságba.

Márai Sándor magyar író ötvenhat év után még egyszer, utoljára odalépett Krúdy úr ágyához - és eloltotta a gyertyát.

Takáts Gyula leveszi kalapját

Dermesztő eső, éles szél: tavaszi december. Bókoló tuják, hallgatag sínek, zárkózott arcú vasútállomás. A szobor körül ünneplő ifjúság, tanárok, költők és koszorúk. „A pályaudvar hídja még remeg.”

Takáts Gyula a szobor felé indul. Kalapja, mint az erdészeké, lebbenő kabátja alól élesre vasalt pantalló villan elő. („...akár egy vidéki jószágkormányzó, aki a birtok ügyes-bajos dolgai miatt homokfutóval utazott be a megyeszékhelyre”, írta róla a régi pécsi találkozásokra emlékezve néhai Galsai Pongrác.) Minden lépése egy-egy évtized cudar századunkból: tizes, húszas, harmincas, negyvenes... - nem sietősen, de nem is a koszorúzóknak ünnepélyes lassúságával lépked - ötvenes, hatvanas, hetvenes -, mintha a kaposvári sétálóutcán kedves kávéháza felé tartana, vagy Niklán a Berzsenyi-kúria felé, hogy irodalmi estre hívja Dani uraságot. „Úgy érzem, mintha félnék, menekülnék, hasáb a vállamon”, küszködöm a könnyeimmel 1957 nyarán Sopronban, a szóbeli érettségim, s kollégiumi holmim közt a nagybátyámtól kapott Cserépfalvi kiadású „József Attilán” kívül egy-egy agyonolvasott Dunántúl, Új Hang is - Takáts Gyulával.

„Mindig legyen nálad egy pulóver”, figyelmeztetett tanárosan a 80-as évek elején egy hőséges napon, amikor Badacsony felé hajóztunk, s egyszercsak váratlanul hegyes szelek érkeztek a Bakony felől.

Szárszót most kegyetlen szél, eső veri. Valamelyik utcán kietlen csendben egy nagykabátos férfi sétál, „s vigyáz, hogy el ne szálljon a kalapja”. Egy idő után csatlakozik hozzá egy lány, Pestről jött ő is, akárcsak a férfi. Sétálnak Isten emlékeztetésében. „...Magamban bíztam elejétől fogva...”, „...azt mondják, hogy meghalok”.

A legidősebb magyar költő halad a szobor felé, zsinóros kalapjáról csöpög az eső, és vele mennek az évtizedek, a megváltást prédikáló, majd ember-(költő) gyilkossá lett 20. század. Vajon, golyóálló acélból készült-e az a bizonyos „pulóver”? Vagy inkább a tabi ösök töretlen lelkéből, mértékadó hagyományaiból, a felnevelő tájjal halálig együttlélegzők türelméből, bölcsességéből?

1937. december 3. „Kedves Flóra! Bocsáss meg nekem. Hiszek a csodában (...) Tudom, hogy szeretett, tudta, hogy szeretem (...) Csókolom a kezét (...) u.i.: Kérem, vasárnap ne jöjjön”.

Flóra: „Fölháborodása, mindaz, amit mondott, logikus volt, igaz és jogos.”

Takáts Gyula megáll, leveszi kalapját, ezüstveretű koponyája sugárzó remekmű.

Fodor András különvonata

Amikor az íróasztalhoz ült, a különvonatot már befűtötték. Az állomás egyik félreeső vágányán vesztegelt a mozdonyból és egy Pullmann-kocsiból álló szerelvény. A mozdony öreg volt, múzeumi darab, de - mint a régi vasutasok álmában - „kiglancoltan” csillogott valamennyi alkatrésze. A vágányoktól pár lépésnyire, a szolgálati szálláson készülődött a mozdonyvezető. Nagydarab, csontos ember volt, rezzenéstelen arcú. Merev derékkel ült az asztalnál egy tenyérszerű összecsukható tükör előtt, és borotválkozott. Hosszú ujjával gyakorlattan bánt a régimódi szerszámmal - mely egyetlen karcolást sem ejtve a bőrön - ritmikusan sercegette arcán, orra alatt, ádámcsutkáján a szőrt. Miután befejezte a borotválkozást, letörölte képéről a maradék habot, s a kellékeket lemezzel borított koporsóalakú táskájába csomagolta. Patyolat-inget, sötétkék zubbonyt vett magára, majd fehér kesztyűt húzott, mint azok a hajdani tekintélyes vasutasok, akik Ferenc József vagy Erzsébet királyné különvonatát vezették.

Az előbb, mintha a naplót írtam volna, nézett szét meglepve a költő -, mégpedig otthon a dolgozószobámban.

Egy tágas, kivilágított peronon állt, enyhén oldalra hajló test- és fejtartással, kezében aktatáska, szemüvegén neoncseppek, nem emlékszem, hogy ma utazni szándékoztam valahová, gondolta, és ráérősen elindult a jegypénztár felé.

- Nincs szükség menetjegyre - szólalt meg mögötte egy udvarias, de kellemetlen hang, s amikor megfordult, megpillantotta a fehérkesztyűs mozdonyvezetőt.

- Kérem, fáradjon a különvonatához -, hajolt meg kissé a férfi, csontszínű arcán alig észrevehető fanyar mosollyal. - Szíveskedjék követni!

Különvonat?!, ámult el a költő, mióta utazik egy magyar író különvonaton?!

- Tessék parancsolni -, állt meg a Pullmann-kocsi lépcsőjénél a mozdonyvezető. - Mindjárt indulunk.

A kocsiban plüssdívány, zöld olvasólámpa (legalább nyugodtan átnézhetem X versküldeményét, gondolta a költő), az ablakon finom sötétítő függöny.

Amikor elhelyezkedett, és az aktatászáért nyúlt, hogy elővegye az olvasnivalót, a fűtő odaszólt a mozdonyvezetőnek: *valami baj van a szénnel!*

Szinte ugyanebben a pillanatban egy távoli állomáson (ahol ma már ritkán állnak meg vonatok és jegykiadás sincs) kivágódott a régi váróterem üvegablaka, mire a lomtárakba, múzeumi alagsorokba szorult agg távirók feléledtek és működni kezdtek. Mindenekelőtt egy, az emlékekből, versekből kinyúló kéz, az apa keze kopogtatta a morze-jeleket, hogy protestáljon a legfelsőbb Főnök Úrnál a különvonat indítása ellen; majd tiltakozott egy Tüskés nevű vasutas a Dunántúlról, egy Váci nevű a Nagy-Alföldről, s egy „aranykulcsos” igazgatófőmérnök (nagyapám bátyja) a Déli Vasút egykori központjából.

Ezután nagy csend támadt. A vonatok megálltak, az állomások elnéptelenedtek, a menetirányítók tehetetlenül tárták szét karjukat.

A különvonat vezetőjének frissen borotvált arca megrándult. Mégsem indulunk, mondta a fűtőnek, majd koporsóalakú táskáját dühösen felkapta, és leszállt a mozdonyról.

A költő egy orvosi rendelő pamlagán feküdt.

Infarktus, csóválta a fejét a főorvos, de szerencséire... szerencséire...

... nem indult el a különvonat, szólt a költő, s mandulavágású szeme alatt kisimultak a gyűrődések.

Aranyorr

Zoli, miután kiraboltak, álmomban veled találkoztam. Egyszerre léptünk ki a szerkesztőség épületéből - szemben park egy nyurga vándorszínész-Petőfi szoborral és a Kazinczy gimnázium -, téli szürkület volt, ködös, nedvesen fénylett az aszfalt. Rajtad sötétkék puha télikabát, talán sál és kalap is, én kissé meglepve, mint aki tudat alatt tudja, hogy régen meghaltál már, megkérdeztem: „Ez az a régi télikabát?": Ez az, felelted könnyedén, jellegzetes bajuszrandítással: „És a pénztárcád, a rojtos bugyelláris - érdeklődtem tovább -, megvan még?" Persze, itt van a zsebemben", felelted és nem csodálkoztál a kérdéseimen, mintha magad is tudtad volna, tudat alatt, hogy régen találkoztunk utoljára: egyébként minden úgy történt, ahogy abban az időben - a hatvanas évek derekán - történni szokott szerkesztőségi órák után: mindketten túl voltunk az aznapi cikken, te talán éppen az Arany orrom van című riportodat diktáltad le Lovas Ilinek egy különös képességű nyomozókutyáról, aki maga beszéli el az újságírónak izgalmas kalandjait a bűnözőkkel: mint rendesen, elindultunk az úgynevezett Kat. körbe, amelyet akkoriban művészkлубnak csúfoltak, s ahol grognak neveztük a felgőzölt rumot és ciánnak Somfai úr sajátkészítésű gyümölcspálinkáját. Somai úr csokornyakkendőt viselt, mint egy igazi művész a harmincas években, s rendszerint csendes türelemmel, kártyázgatva várta meg, míg a büfé bezárt, vagy a csóró zsebek kiürültek, s akkor vette elő szatyrából az árut. A cián féldecije öt forintba került, drágább volt, mint a grog, de hozomra is lehetett fogyasztani.

Zoli, vajon miért éppen most találkoztunk egykori szerkesztőségünk árnyékában, miután balatonfőkajári házamba betörtek és kiraboltak? Talán mert akkoriban - a hatvanas évek derekán - semmi elrabolni valónk nem volt: s talán, mert éppen ezidőben albérletről-albérletre vándorolva kezdtünk el álmodni egy házról, amelyben meglett korunkban nyugodtan dolgozhatunk majd. Mert mi is szerettünk volna „gyönyörűeket írni", s mi tagadás, bíztunk is magunkban. Akárcsak én, te sem adtad föl, Pataky Rácz Zoltán: hányatott évek, sorspofonok és horogütések ellenére két köteted jelent meg a Szépirodalmi Kiadónál. A másodiknak ez volt a címe: „Mindjárt jövünk, csak meghalunk". És mindjárt meghaltál, negyvenes éveid elején...

Zoli, az utóbbi években - talán a meg-megújuló menekülésvágy miatt - ismét álmodni kezdtem egy házról. És majdnem sikerült... Már félig-meddig beköltöztem, amikor a betörők felébresztettek. Álltam a valóság rideg kövén, többévi keresetemtől megfosztva (micsoda fejedelmi dáridókat csaphattunk volna ebből, Zoli, a Halászcseréjében, kedvenc prímásod, Csirke Béla közreműködésével), s arra gondoltam: Magyarországon egy író tartsa kordában a vágyait, és ötvenen fölül, lehetőleg ne álmodozzon.

Pár óra múltán megérkeztek a helyszínelők, de nem hozták magukkal az arany orrú nyomozókutyát.

Kécsillag képében

A Szürkebarát boltívei alatt könnyező gyertyák: kis halászlé, vagy féladag csülök... no meg, természetesen - egy utánozhatatlan kézmozdulat következik (mintha violinkulcsot rajzolna a levegőbe) - fröccsök, hideg, fehér fröccsök barátom... „ma még nem volt bent a Vaderna szerkesztő úr, talán később tessék...” Nem is lesz többé, mondja az Úristen mérgesen, egyetek csülköt, igyatok fröccsöt ezután nélküle. Veszprémben, Siófokon, Székesfehérváron, Győrben, Esztergomban és Tatán - üthetik a lába nyomát.

Vakráma, Anyám szemébe zárva, Éjféli ige, Panaszország: verseskötetei. „*Csak lépsz. Veszprémsz.*” - ízlelgettem ingyenckedve-nevetgélve nyelvi leleményét a királynék városában, éjjel, az 1-es busz megállójánál, miután az egyik zenés vendéglőben szenténekeket orgonáltam neki, s még nem tudtam, hogy a „*vak kakas éjszakát kukorékol, miközben hajnalodik a szemétdomb.*” Ő tudta. Noha kék szemében a csodálkozás örök kérdőjelei égtek, szitok-átok nélkül vette tudomásul, hogy Panaszország némelyik orgánuma szívesebben ölel (szűk) keblére akár egy analfabétát is, mint őt, a háromdiplomás újságírót (aki éppen olyan élvezetesen tudott írni egy futballmérkőzésről, mint egy színházi bemutatóról), a tapasztalt szerkesztőt, a Szépirodalmi Kiadónál debütált költőt. Legyintett, s az önelégült közepesek, hegyeskönyökű dilettánsok megkönnyebbülésére táskába gyűrte kéziratait s fölszállt egy vonatra. Jött, ment, vándorolt - Balassi pejlován, Csokonai szekeren, a cenki gróf Döblinget megjárta hintaján - s már csak egy volt a fontos számára: a vers, a ciklusok, a kötetek. Mert: „*Hull az ezredévből hó, homok, málladék. Hajamból föld lesz, betemetett lobogó. Homlokomon a halál titkosírásai. Hadiút épül újra a fejem fölött.*” Éppen ezért: könyvet, könyvet akart adni mindenáron Panaszország mammongyötörte népének, akár kell neki, akár nem. Honorárium? Bankár uram! Vaderna Jóska olyan sorokat írt le, amilyeneket kevesen a magyar nyelvterületen, s egész életművéért nem vágott zsebre annyi tiszteletdíjat, mint az ön egyhavi nettókeresete. Verseiért fröccsöket, féladag csülköket kapott, s önnek és honatyáinknak köszönhetően ezután kisfröccs és negyedcsülök lenne a pályabére. De a haragos Úristen elszólította közülünk: fejébe csapta divatos fekete kalapját, fölhajtotta utolsó fröccsét valamelyik pályaudvaron, s a Hazánk utolsó példányával a hóna alatt felszállt egy vonatra. Talán visszajön egyszer kécsillag képében.

AHOL A CSONTOK FÖLSZIKRÁZNAK

- Tájak, (művész) emberek -

Jól van fiam, Rozika

Egy októberi nap vadgesztenye-hullató reggelén léptem először a Kunffy-portára. Csaknem minden héten elautóztam előtte, kíváncsi pillantásokat vetve a park lombjai közé, vagy a sárga kúria vasrácsos ablakaira, de ahhoz, hogy megálljak, és körülnézzek, jó ideig nem éreztem magam „felkészültnek”. Nem azért, mert keveset tudtam Kunffy Lajosról (se keveset, se sokat), és mert egy-egy emlékhely, múzeum meglátogatása előtt szerettem elolvasni, vagy újraolvasni a vele kapcsolatos irodalmat. Nem. Úgy éreztem, ehhez a felkészüléshez nem könyvekre van szükségem. Tudtam: miként a „Plenair” festője a természet fényeihez igazítja művészi látásmódját, úgy kell a szívemet új pátriámhoz, a Balaton parti Somogyhoz igazítanom, ha otthonosan akarok mozogni a Kunffy-portán. (Akkoriban még zsandárszigorral örködtek bennem a szülőföld emlékei.) Mert Kunffyhoz Somogyon át vezetett a megértés útja; aki Somogyban idegen marad, az Kunffy világában sem érezheti magát otthonosan. Megpróbáltam hát felkészülni. Átéltém évszakait. Vonuló dombjai után ballagtam, mint a számadó gondjaira bízott nyáj legifjabb, legtanulatlanabb pásztora. Lecsukódó szemű falvaiba mentem egy-egy szó titkát megörökölni. Tökéi borát ittam táltos arcú öregemberek asztalánál, s közben egyre engedékenyebbé szelődültek az emlékeim. A Fertő, a Rábca-táj éles nádjai már nem metszették el bennem az új hajtásokat. A Hanság sárkánytorkú szele már nem bömbölt a fülemben, ha másféle hangokat is meg akartam hallani.

A Kunffy-házat azért még jó ideig elkerültem. De ha elhajtottam előtte, az autóm visszapillantó tükrében minden alkalommal megvillant egy pátriárka-fej ó-ezüstje. Mintha festő apám (az egykori Rudnay-Balló-tanítvány) valamelyik tanulmány-portréja bukkant volna elő gyerekkorom egyik rejtett, terpentinszagú zugából. Ilyenkor önkéntelenül a Kunffy Lajos legendásan harmonikus, hosszú életének néhány epizódját próbáltam idézni, s ha ez sikerült, mint a régi archív filmekben, megelevenedett egy föld alá költözött világ. Furesa, szökdécselő léptekkel siettek a sétatálcás, cilinderes urak, virágkosárnyi kalapban a hölgyek, pazar fogatok özönlöttek a világvárosok utcáin, s a kávéházakban, kocsmákban, szabad iskolákban még a tizenkilencedik század tanítványaként ült, ivott, gyötrődött a huszadik század egy-egy szellemóriása. Elképzeltem a tizenéves kaposvári fiút, amint százesztendős nagyanyjáról arcképet fest. Ez a nagymama a Napóleon Európát zavarba ejtő éveiben már férjnél volt, s ha a véletlen úgy irányítja útjait, találkozhatott volna Kazinczyval, vagy Berzsenyivel. A filmkockák gyorsan peregtek: Kunffy Münchenben a Hollóssy-féle iskolában szemet, száját, orrot rajzol... A párizsi Grand Caféban Balló Edétől kér tanácsot, hogy a Julian-akadémián melyik mester osztályában dolgozzék... Munkácsyné a szokásos pénteki estélyen rámosolyog... Rodin kezét fog vele...

A parkban senkit sem láttam, de séta közben folyton úgy éreztem, hogy valaki van a közelemben. A sűrű levél- és gesztenyehullás ellenére az utak tiszták voltak. Mintha a Kunffyak valamelyik régi udvarosa járt volna erre gereblyével pár perccel ezelőtt. Pedig a kincses esők és „csendes” háborúk korában emelt kúria körül már régen nem dolgoznak udvaros cselédek.

A műterem nyitva volt. Homályos mélyén egy kicsi parasztasszony állt seprővel a kezében. Mögötte a bibliai Jób vigasztmondó barátai társaságában. Kedvesen rámköszönt, s miután bemutatkoztam sajátos stílusú tárlatvezetést tartott számomra. Végigtörölte a képek rámáját, közben ejtett róluk néhány szót.

- Ez itt a Kelemen Eszti - mutatott egy falusi madonnára. - Már csak ő van életben azok közül, akiket megfestett. Pedig igen sok túri embert megfestett, szinte az egész falut. Itt van például az Arató Ünnepe... Látja milyen sokan veszik körül a Kunffy-ék tornácát? Ahányszor én is ott álltam fiatal lány koromban...

A műteremben hideg volt. Szinte jól esett a képből áradó júniusi meleg.

- Sok képén süt a nap - jegyezte meg az asszony. - Szerette a napot, a sok fényt, a felhőtlen eget. Aztán mégis ronda, szeles, esős időben temették. Arra gondoltam akkor, hogy igazságtalan hozzá az Isten...

Télen egyszer sem látogattam meg a Kunffy házat, Rozika nénit. Így nem láthattam, hogy hóeséses napokon még az utakat szegélyező bukszusbokrokat is letakarította. A falusiaktól tudom.

- Hallom, félti a bukszusokat - léptem a műterembe, egy tavaszi reggelen.

- Félttem.

- Miért?

- Mert Ő is féltette őket.

Szinte ugyanazon a helyen áll, mint első találkozásunkkor. Seprő helyett most felmosóruhát tart a kezében. A hatalmas padozat nagyobbik fele már nedvesen, sárgán csillog.

- Kellemes ez a tisztaság-szag - mondom.

- Egy kicsit otthonosabb lesz tőle a ház - mondja. - Melegebb. Mert tudja, amikor még a nagyságos úr élt, éppen ilyen volt itt minden. A képek, a festőállvány, az asztal, ezek az öreg fotelok... Mégis: valahogy melegebb volt. Még télen is. Pedig fűteni sohasem lehetett. Egyszer idejött egy magyar származású német festő és nyolc napig másolta a Somogytúri gyermektemetést. Engedélye volt, de nekem a közelében kellett tartózkodnom. Ez volt az utasítás. Hát, tudja, mihelyt leült az állvány elé, én mindjárt észrevettem, hogy megváltozott a műterem. Még a levegő is más lett. A festő vidám, ügyes kezű ember volt, sokat beszélt még munka közben is. Jó volt nézni, ahogy dolgozott. Az unokámat is elhoztam néhányszor. Gondoltam, hadd lássa, hogy dolgozik egy festő. A fiam is benézett néha, őt is nagyon érdekelte, mit tud ez a német művész. Mert a fiam sokszor bejárt abban az időben is, amikor még itt Kunffy Lajos festett. Őt sem zavarta, ha valaki nézte munka közben, bárkit megtűrt a műteremben. A fiamnak el is magyarázott néhány mesterségbeli dolgot, mert látta, hogy mennyire érdekli a festészet. Sokszor mondta is: „Nemcsak a maga fiának, minden somogytúri embernek tudnia kell az én munkámról.” Én meg azt mondom: az a jó, ha már fiatal korban megismerkedik ilyesmivel az ember. A fiatalnak érzékenyebb a szíve, mint a felnőttnek, akit már megpróbáltak a gondok. Ehhez pedig érzékeny szív kell, azt hiszem. Tudja, azért örülök nagyon, ha iskolás gyerekeket hoznak ide a tanítók. De mennyire örülök! Úgy mondanám nekik, hogy jöjjenek sokszor, mert minél többször jönnek, annál inkább lesz az övék itt minden. Azért hozom el én is, amikor csak lehet, az unokámat...

- No és jönnek-e a gyerekek?

- Jönnek szépen. A túriakon kívül a látrányiak, a gamásiak, a lelleiek, elég sokszor. De más falvakból is...

- És tetszik nekik a képtár?

- Én még olyan gyerekekkel, de felnőttel se találkoztam, akinek ne tetszett volna.

- Szokott mesélni a látogatóknak?

- Ha kérdezek, szívesen. És általában kérdeznék.

- Például miről?

- Az idegenek, szóval, azok akik nem erre a vidékre valók, sokszor kérdezik, mert nem értik, hogy miért élt egy ilyen jó festőművész falun.

- Maga szerint miért?

- Én csak azt mondhatom, amit ő mesélt nekem annak idején... Szinte minden szavára emlékszem. Így mondta: „Atyámmal jöttem először Somogytúrra birtoknézőbe. Atyám természetesen nem akart mindjárt döntení, más vidéken is voltak eladó birtokok. Én azonban rögtön beleszerettem Somogytúrra. Tudtam, hogy ettől a falutól én nem tágitok, ezt a házat én nem hagyom másnak. Mert ki sem kell lépnem az udvarból, ha festeni akarok. Bármerre fordulok, akárhova nézek, festeni való tájat látok.” Nem gazdaszemmel nézett körül - teszi hozzá Rozika néni. - Nem azt kérdezte, mit fizet a föld, csak a látvány, a szépség érdekelt. Kezdetben nem is ő gazdálkodott a birtokon, hanem az apja és Károly fivére. Később aztán beletanult. Amikor én idekerültem, már jó gazda hírében állt.

- Melyik Kunffy-kép a kedvence?

- Nem is tudom... Mostanában a felesége arcképét nézem sokszor. Talán mert tavasz van. Nagyon szerette a tavaszt. Ilyen időben nekivágott a határnak, odakint járt félnapig is. És hozta haza a töméntelen sok virágot. Azért festett olyan gyakran mezei virágot az ura. Az asszony élt-halt a vadvirágért, az úr meg őerte. De szép is volt ám az az asszony. Biztosan tudja, hogy még Rippl-Rónai József is festett róla arcképet. A vörös haja, az valóságos csoda volt. A faluban azt beszéltek, hogy nem is igazi, hanem paróka. Lánykoromban egy ideig magam is azt hittem. Már akkoriban is sokat jártam hozzájuk konyhai munkára, hát egyszer megkérdeztem a szakácsnőt, hogy mit tart erről a híresztelésről. „Hazugság, felelte. Egyszer less be a fürdőszoba kulcslyukán, amikor az asszonyom fésülködik. A két szemeddel látod majd az igazságot.” Igen jó lélek volt, szegény, egy évvel élte túl az urát. Szóval, hol ez, hol az a kép tetszik jobban. Van úgy, hogy egyiket-másikat hetekig, hónapokig nem látom meg, pedig mindennap elmegyek előtte. Aztán egyszer csak rámköszön... Itt van például ez az arc. Ha tudni akarja, milyen volt a falusi szegény ember, nézze meg jól. Én néha az apámat látom benne.

Végigjárjuk a parkot. Kunffy Lajosné kedves évszaka jótékony napsütéssel örvendeztet madarat, fát, virágot. Özvegy Németh Istvánné - Rozika néni -, a művész hagyatékának gondozója mindenütt lát valami tennivalót. Mint jó gazda a portáján.

A ház üres, csendes. Elporladt kezekről álmodnak a nehéz kilincsek. A tágas konyha rakott tűzhelye, mogorva, dermedt. A kamra ásít. Az ősi pince boltívei alól elszállt az évszázados hordóillat.

- Pedig sok hordó állt itt valamikor - szólalt meg Rozika néni. - Jó rizlingje termett az uraságnak. Szép szőlője volt (sokat dolgoztam benne még lánykoromban), vincellérje értette a dolgát. Emlékszem, egy kaposvári kereskedő vette meg minden évben a borukat, mindig ugyanaz a kereskedő.

- Az uraság nem ivott?

- Igen-igen ritkán. Inkább kávézott. Ajaj! A kávé... Azt, látja, nagyon szerette. Naponta többször kávézott még 90 éves korában is. A felesége szintén nagy kávé volt. Azt hiszem, én is náluk szerettem meg a kávé, mert most már rólam is el lehet mondani, hogy kávé vagyok.

Ha néha felutazok Pestre Kunffy Zoltánékhoz, mondja is mindig a doktor úr: „Rozika, maga éppen olyan nagy kávé, mint a Kunffyak.”

- Mikor lépte át először a Kunffyék küszöbét? - kérdeztem.

- 1933 tavaszán. Summásnak jöttem hozzájuk Badacsonytomajról. Itt melegedtünk össze a férjemmel, aki pedig Lábdihegyén nőtt fel, elég közel a házunkhoz. Ő volt az uraság summás-gazdája. 1936-ban született meg a fiunk, 38-ban aztán végleg ideköltöztünk. A gazdaházban kaptunk helyet, most is abban lakom. Itt van mindjárt a kastély mellett, az ablakából ide látni. Tudja, már summás koromban megkedveltek a Kunffyék, később aztán úgy hozta a sors, hogy én lettem az egyetlen segítségük, bizalmasuk a faluban. Nekem pedig ők adtak jószágot, vigasztalást, amikor szegény uram 57-ben meghalt és egy ideig valósággal béna voltam a fájdalomtól.

Rozika néni háza előtt a két platánt talán még a festő édesapja, az egykori Garibaldista szabadságharcos ültette.

- „Nehogy elvedd az életüket”, figyelmeztetett sokszor az úr. Isten ments. Amíg élek, megőrzöm őket. És mindent, amit itt rám bízta. Néha arra gondolok, vajon elégedett lenne-e, ha még egyszer körülnézhetne a portáján. Talán megszidna. De az is lehet, hogy azt mondaná, mint régen, ha megdicsért valamiért: „Jól van fiam, Rozika!”

(1978.)

A nagyapa bábonyi arca

Bábonymegyer falusiasabb (somogyiasabb?) részén, Nagybábonyban egy Bercsényi-arcú férfi áll a régi kocsmá előtt. Hajdani búcsúk száraz nyárfalevél- és söntésillata. Elárvult kármentő, szomjas pince. A regruta-kalapok pántlikái sublótífiókban fakulnak, a virágos kurjantások Gorlicénél, Limanovánál hervadtak el, s a jó torkú, virtuosos Istvánok, Györgyök, Jánosok nevét a szülők, özvegyek, árvák és a haza (hasztalan) vigasztalására hősi emlékmű márványába vésik. Nézem a tájat. Mintha az ő szemével nézném (mert mondom: itt áll az egykori kocsmá, később festőtanya, most szépen kiöltöztetett, emléktáblával megjelölt hétvégi ház előtt), s az ég kivilágosodott, gyermekszem-tiszta, s egy madár röpíti tekintetemet föl a hegyre.

A még ismeretlen festő járta a világot. A már világhírű művész Bábonyt járta. Hogy miért éppen Bábonyt tüntette ki valamelyik világváros, vagy királyi udvar helyett, csak tőle tudhatnám meg. Gömörben született, Budapesten, Münchenben, Nagybányán tanult, együtt festett az Alföldön Tornyaiékkal, otthon volt az ország minden táján, a somogyi Bábony azonban lebilincselte. Tény: Rudnay Gyula, aki Munkácsy sikere után talán a legnagyobb érdeklődést, visszhangot keltett sajátos magyar lelkületű műveivel a nagyvilágban, egy fél emberöltőn át - haláláig - ragaszkodott Bábonyhoz, a régi kocsmából átalakított festőtanyájához. Tény továbbá, hogy a régebbi borús, tragikus feszültségű tájképei után egy új, bábonyias tájképstílust teremtett csöndből, fűből, keréknyomból, pincészeri hangulatokból, madárrepülésből. És persze fényből. Régebbi, vihar fenyegette, baljós tájain villámként cikázik a fény, mint Bihari hegedűjén a dallam. Az itt festett tájképein világosak a színek, süt a nap, és népdal-meleg a fény.

Somogyot szeretik a festők. Megszületni is szeretnek itt, élni is. Lehet ebben a tájban, közegben valami különös - főként a festői lelkületre ható - vonzóerő. Rippl-Rónai a modern képzőművészet metropolisából jött Kaposvárra római Villát teremteni. Kunffy Lajos megállt Somogytúron, a Bosnyák kúria udvarán, körülnézett és nem tudott továbbmenni. Nézem a nagybábonyi utcát, amely már nem hasonlít egykori önmagához. A zsúpfedelű, fehérfalú viskók az öröklétben sugároznak, a helyükre masszív téglapépítmények álltak, akárcsak a betyárhistóriákat mesélő öregek helyére a motorbiciklin, autón járó nemzedékek.

De ha behunyam a szemem, azt az utcát látom és a Bercsényi-arcú férfit, aki megállt a régi kocsmá előtt.

Azt kérdeztem a legidősebb Rudnay-unokától, dr. Halasy Miklós jászberényi főorvostól, mi készítette arra, hogy nagyapja egykori festőtanyáját megvásárolja, s a roskadozó épületet - szinte az utolsó órában - visszaperelje az enyészettől, és a már újra pompázatos udvaron szobrot emeltessen „a hálás utókor”, a megajándékozott nemzet nevében (és helyett) Rudnay Gyulának. A kérdés „szónokias” volt: sejteni lehetett a válasz tartalmát. Gyerekkori emlékek, a családjáról mindenkor gyengéd szeretettel gondoskodó nagyszülő iránti hála, s kegyelet a világhírű festőnek, hazafinak. És mégvalami...

„Három éve, amikor megláttam a roskadozó házat, az elrohadt padlót, ajtókat, a nedvesség-foltokat a falakon, a lyukas csatornát, a rőfögő kismalacokat a nagyszobában, s az elvadult kertet, szörnyű lelkiismeretfurdalásom támadt. Nagyapám arca jelent meg előttem, de nem a megszokott, derűs tekintetű, hanem a ritkán látott, szomorúsággal árnyékolt arca, amely nekem gyerekkoromban is fájdalmat okozott. Engem, első unokáját nagyon szeretett. Merem remélni, hogy azért is, mert az övéhez hasonló természetet, érzékenységet sejtett bennem. A könnyen meghatódó, légyszívűek fajtájához tartozom, akárcsak boldogult nagyapám, aki, ha

néha szomorú volt, mások miatt - másokért - volt szomorú. Elhagyatott, szegénységre jutott embertársaiért mindenre képes volt. Ha sírást, szenvedést látott, kötelességének érezte, hogy vigaszt, segítséget nyújtson. Mindegy volt neki, hogy gondgyötörte felnőtt, vagy kicsi gyerek a szenvedő. Egyszer a főiskoláról hazafelé jöttében megpillantott egy síró gyermeket, aki törött kerekű játékkocsit tartott a kezében. Mivel a kisfiú vigasztalhatatlan volt, bement a legközelebbi boltba, kalapácsot, szöveget vásárolt, majd az utca közepén megpreparálta a kocsit. 1939 március 15-én este átfűrődött vakbéllel és kisebb hashártyagyulladásal vittek kórházba, életveszélyes állapotban. Nagyapám külön szobát kért számomra, mert a professzor - később egyetemi sebésztanárom - csak „különszobásként” volt hajlandó még aznap megoperálni. A műtét után mindennap meglátogatott, s egy napon, amikor felszökött a lázam, este 10-ig ott ült az ágyam szélén, s nyugtatgatott. Ötödik gimnazista koromban kerékpározás közben lábamat törtem. Kétségbeesve érkezett, és nyomban felajánlotta, hogy vigasztalásul fest nekem egy szép olajképet. Meg is csinálta. Ez a munkája később valamelyik jó ismerősünkhöz került, azóta is sajnálom, hiszen nekem festette. A „portrém” már öthónapos koromban elkészítette. Egy nyugtalan oroszánt könnyebb lett volna megfesteni, mint az unokámat, mondogatta később az ismerőseinek. Ez a kép is Bábonyban készült.

Szóval, nagyapám szomorú arca... Ez volt a végső ok... Újra szelídnek, mosolygósnak akartam látni... Édesanyám állt mellém sok-sok emlékével. Családunk legifjabb nemzedéke, a déd-unokák kezdetben értetlenül fogadták szándékomat. Ők nem ismerhették Bábony tündérvilágát. Bábony... Elfogulatlanul nem tudok róla beszélni. Mindenek előtt egy régi fényképre gondolok: egy éves koromban nagyapám tart a karján, mögöttünk a kis fehér híd, amely az udvarunkat lezáró patakot ívelte át. A parton és a mederben nagyszerűen lehetett játszani. Gátat építettünk, felduzzasztottuk a vizet, dagasztóteknőben csónakáztunk a szomszédék fiával, Hatos Janival. A család néha nagyapám vezetésével felkerekedett, kivonult a szőlőhegyre nyárshússal, egy-két üveg borral, ahol kis zsuppfedelel pincénk volt két hold gyümölcscsel. Mi, gyerekek, öcsém és unokatestvéreim előreszaladtunk rózsát gyűjteni, utánunk jöttek szüleink nagyapámékkal, nagyapám öccsével, Rudnay Jánossal, akitől egy kezébe fűrődött világháborús golyó orozta el a hegedűművészi pályát, dr. Dusza Zoltánnal, nagymamám testvérével. Tüzet gyűjtöttünk, megsütöttük a húst, farkasétvággal falatoztunk, a felnőttek borozgattak, tréfáltak, énekelgettek. Estefelé, amikor a faluvégi laposra köd telepedett, hazafelé indultunk a réten át, s közben egy öltre való vadsóskát szedtünk. Bábony... Az első szerelemmel is itt találkoztam. 14 éves voltam, s a szőke, mandulavágású szemű kislány 12. Ha föltűnt az utcán vékony alakja, a torkomba ugrott a szívem. Háború volt. Virág helyett egy-egy doboz gyufát csentem el otthon - nem lehetett kapni, nagy kincs volt -, s azzal ajándékoztam meg. Mihelyt elutaztunk Bábonyból, gyűjteni kezdtem a húszfilléreseket útiköltségre, hogy a karácsonyi szünetben meglátogathassam. A pénz összegyűlt ugyan, de akkor törtem el a lábamat, így a várva várt találkozás elmaradt.

A háború vége is itt ért bennünket. Egy lovas kozákcsoport érkezett először, s jó háromnegyed óráig ültek a nyeregben, míg ki nem hirdették a faluban, hogy jó szándékkal jöttek, s fogadjuk őket szívesen. Csak ezután szálltak le a lóról. Impozáns látványt nyújtott a sereg, nagyapám nyomban rajzmappát vett elő, s vázlatokat készített a kozákokról. Másnap Jani bátyám kissé pityókásan érkezett haza, s elmesélte, hogy összebarátkozott a csapat zenekarával. Átírt nekik egy zenedarabot fúvóshangszerekre. Abban az évben a bábonyi tél adott még sok örömet nekünk, fiúknak. A tabi leventeraktár csáki szalmája volt, s a barátok nekem is hoztak onnét egy sílécet, s reggeltől estig kint voltunk a havas hegyen. Vagy korcsolyáztunk. A lapon a talajvíz tükörsimára fagyott, el lehetett korcsolyázni egészen Tabig.

Sokszor elkísértem nagyapámat festeni. A szomszédék fiával, Hatos Janival vittük az állványt és a kisszéket. Mindig ott ugráltunk, ricsajoztunk körülötte, de őt ez nem zavarta. Játék

közben oda-oda néztünk a készülő képre, amelyet később kiállításokon, újságok, folyóiratok reprodukciós mellékleteiben láttam viszont. Ezeket a műveit szeretem a legjobban. Az ágyam fölött a bábonyi szőlőhegy színei pompáznak. Minden este, mielőtt elalszom, Bábonyt látom; elindulok a sárgásbarna utakon, s álmomban a pincszerre érek. A réten vadsósokát szedek, vagy az öreg temető sarkában, Patkó Pista sírjánál hallgatom nagyapám történeteit a hajdani betyárvilágról. Sok arc fénylik föl bennem. Látom mosolyukat, mozdulataikat, s hallok a hangjukat: nagyapámmal beszélgetnek. Könnyű volt megőriznem őket, hiszen festmények, rajzok segítettek, s egy-egy ceruzavillanás nagyapám vázlatfüzetében. Hirtelen a szomszéd bácsi jut most eszembe, Jani barátom édesapja, akinek rozoga házát egy éjszaka elborította a láng. Nagyapám jó szomszédhoz illően fogta a vödört és sietett oltani. Úgy dolgozott, hogy csurgott róla a veríték, míg a ház gazdája oda nem súgta neki: ne tessék már úgy szorgoskodni, mert még elalszik a tűz és úgy járunk, hogy nem fizet a biztosító.

Nagy örömmel fogadta tanítványait, akik nyaranta gyakran felkeresték. A fiatalok körében népszerű volt. Mindent elkövetett, hogy ne alázza porig őket a szegénység. Ha egy egyetemista bekopogott hozzá 10-20 pengőért, hogy átsegítse zavarán, nyomban elővette a tárcáját. „Netán valami speciális ügyben keresett meg, fiatal barátom?” Egyszer a lányát környékező apámat is e szavakkal fogadta. Bábonyi vendégei ihletet, meleg hangú biztatást, ízletes kosztot, jóféle búfelejtőt kaptak tőle.

Nos, ezek után gondolom, el tudja képzelni, mit éreztem, amikor három éve megláttam a tanyáját. (Mégfogadtam akkor, hogy nagyapámat jókedvre derítem. Nem volt könnyű. Segítség nélkül talán nem is sikerült volna. De sokan segítettek. A tabi tanácselnök, Szabó Károly például, meg Hatos Jani, a régi barát, Molnár István bácsi, aki Jászberényből utazott Bábonyba, hogy elkészítse a hidat, a galambdúcot, a kiskutat. Pista bácsi valamikor idegenlégiós volt, három nyelven beszél, s amikor Bábonyban körülnézett, azt mondta: meggyőződésem, hogy itt tíz évvel tovább élnék.”)

Eső szemerkél.

A ház tornácán érett, fekete szőlő. A mennyezet kecses darvai - Halasy Miklós kedvencei -, mintha vándorútra készülnének. A szobában néhány Rudnay kép: festmény, grafika, pár régi bútor és a nagy becsben tartott sétabot. Egyébként minden új itt: (talán túlságosan is új) a falak, a padozat, a berendezés. Az udvarról eltűnt a dzsungel, fehér híd ível át a patakon.

Színes levelek áznak a járdán.

A patyolatfehér öregtemplom előtt a világháborús hősi emlékművet tatarozza néhány öregember.

- Az emlékművet is Rudnay úr tervezte - figyelmeztetnek.

Eszembe jut esete a játékát sirató kisfiúval. Vajon mit érezhetett, ha felnőtteket látott sírni. Például losonci póttartalékosként, amikor a menekülők áradatát nézte.

A templom oltárképe is az ő munkája. A három királyok tisztelegnek a karácsonyi kisfiú előtt Betlehemben.

Elállt az eső. A hulldogáló nyárfalevél-színű napfény átüt a ködön. Lovasszekér vonul át a falun - cigánycsaláddal. Mögöttük a templom, előttük a Rudnay őszi színeivel ékes bábonyi hegy.

Arra gondolok, vajon járt-e itt az apám, a többi Rudnay tanítvánnyal. Úgy érzem, igen.

A szekér элем kanyarodik. Az asszony cigarettázik és nézi a kisfiát. Szép asszony. Tizenhét-tizennyolc éves lehet. A férfi komoly arccal fordul felém, és megemeli a kalapját.

(1979)

Szüret előtt a Tatay-portán

A Meglepetéseim könyvét 1975 június 1-én dedikálta Győrött, egy könyvünnepély után. Ott volt Féja Géza is - beszédében Bornemissza Pétert idézte -, eljött Pozsonyból Duba Gyula és Csanda Sándor, s a „Virágos katona”: Gion Nándor Újvidékről. Tatay Sándor később jóideig állta a Kinizsivel, a Puskák és galambokkal felszerelkezett gyermekek rohamát, akiket aláírásán kívül egy-egy nagybácsis mosollyal is megajándékozott.

Ki hinné, hogy életet első emléke a réműlete, gondoltam, amikor letettem eléje a Meglepetéseim könyvét. Engem egyébként Ferenc nagybátyámra emlékeztetett (négy anyai nagybátyám közül születés szerint ő volt a második), aki gyerekkorom nyarain a legtöbb csukát fogta a Rábcán, s horgász kacatai között néhány jóhírű egyetem diplomája is hevert. Vele történt valamikor az ötvenes évek elején, hogy egy napon megállt a falunk főutcáján, s rémülten látta, hogy a házak inogva megindulnak feléje, s az árok fölszavarodik a villanypóznára. Valószínű, tériszonyom van, futott át rajta, majd üggyel, bajjal, nagy félelemben hazabotorkált. Bebújt a házába, a könyvei és a házinyulái közé, s csak olyankor érezte igazán jól magát, ha eső dobolt az ablakán... Szóval, rá gondoltam, (orvos öccsétől kapott zakóban feküdt a koporsójában), amikor Tatay a Meglepetéseim könyvét dedikálta. Bár tudtam, hogy ő éppen az a fajta ember, akit nem egykönnyen keríthetnének be, ejthetnének törbe holmi iszonyok. Ő a házat együtt látja a fundamentumával. A szépen meszelt fal nem rejtheti el szeme előtt a rossz minőségű téglákat, s a friss piros cserép, a tető megbízhatatlan alkotóelemeit...

Tudtam, amit tudtam... Nemcsak az írásaiból, hanem tördemici sógorom elbeszéléseiből is, aki gyerekkorában nem egyszer látta Tatay Sándort, amint bort, elemózsiát szolgált föl a Rodostó turistaház vendégeinek. Ő mondta azt is, hogy a hegy legszebb lányát vette feleségül, s ez nagy merészség volt, hiszen a hegyi férfiak a gyilkosságtól sem riadtak vissza, ha vetélytárs akadt útjukba. Éppen a felesége, pontosabban az anyósa révén került „Rodostóba”, ahol tíz évig gondoskodott a vendégekről. Miután átvészelte Budapest ostromát, miután Füst Milánt, atyai barátját föltámogatta a Rádió épületének emeleti termébe, ahol a Magyar Írók Szövetsége tartotta (nélküle) alakuló ülését, vissza - immár haza - utazott Badacsonyra.

„Jó lesz nékem meghúzódni ott a sziklák tövében, mondtam, mert akkor már látszottak a Badacsony bazalt orgonái” írja a Lyuk a tetőn című művében. „Bent jártunk a kúp alakú hegyek meseországában. Némelyiken királyi bazalt korona, némelyiken szakadozott várrom, megint mások olyan csúcsosak, hogy úgy vélnéd, a golya is csak fél lábon állhat rajtuk.” Ettől kezdve nap-nap után megmászta a hegyet. Jókorá csomagokat cipelt föl a turistaházhoz, hogy Marikának legyen miből főznie a vendégeknek. Meg kellett tanulnia - nem esett nehezére - hogy hol lehet borért kukoricát kapni, s kukoricáért deszkát, deszkáért borjút; jártasságot szerzett a fekete-vágásban, tudta, kitől lehet halat vásárolni Fonyódon, s hogy Szentpáli Jani bácsi csónakjával lehetőleg holdtalan éjjel kell átúsztatni a Balatonon a Somogyban beszerzett nyersanyagot. „Már az is törvénytelen - emlékszik ezekre az időkre a már idézett könyvében -, hogy az ember a borospincében nyúzza meg a borjút, sőt még az is törvényellenes, ha sárgarépat tárolunk a homokban, az ászokfák között. Nem akarta senki, mégis olyanok lettek a törvények, a rendeletek, hogy azok szerint nem lehetett élni. Minden ember örökös bűnben élt.” Eközben, gondolom, sokszor és fájó szívvel gondolt szülőfaluja, bakonytamási szorgalmas népére, a hajdani disznófalkákra, hízott ökrökre: „Huszonöt mázsás hízottökör párban, nem volt ritkaság az istállókban.” Talán lelki szemei előtt föl-föl tárultak az üres, hideg istállók, kamrák, pajták...

Az akkori Tatayról a Mester is sokat mesélhetne - állok meg Egry József szobra mellett, a badacsonyi hajóállomáson. A magas, szikár alak fázékonyan, összehúzott vállal, mezítláb áll a parton, s evilági dolgokkal már mit sem törődve fürkészi a végtelent. Nekem azért eszembe jut az az átmeneti kabát - Egry nemszeretem-ruhadarabja - amiért a felesége (a Vízkeletiek révén rokona volt a Kisfaludyaknak) többféle élelmiszert szeretett volna kapni. Kihez fordulhatott segítségért az üzlet lebonyolításához?! Tatay Sándor kenyérlisztet vásárolt a kabátért, a lisztet pedig kolbászra, sonkára, krumplira cserélte, s mindezt saját tákolmányú szánján csúsztatva le a hegyről. 1945. decembere... „Szép napos, de hideg időben indultunk. A hó már jól összeállt és kifényesedett... A Kisfaludy úton olyan jó szánkópálya kínálkozott, hogy fogtam magam, felültem a krumpliszsákra. Félútig mentem, ott kicsit túlságosan megindult, aztán egy szökkenő, s szánkóm darabjaira hullott, csúszott jobbra-balra a rakomány. Az pedig sokféléből állt, mert ha már ilyen jó szállítóeszközünk volt, feltettünk ezt azt, fazékban savanyúkáposztát, szilvalekvárt köcsögben, ecetes uborkát, szárított zöldbabot.”

Most úgy tetszik, emlékszem arra a decemberre. Talán életem leghosszabb decembere volt, eltartott vagy három-négy hónapig. Hat éves korom tele, az első apa-nélküli telem, tele volt szán-talpnyommal, csigaszeggel, ezüstpatkóval...

Október. Napfényes, de szeles délután. A szőlős hegyoldalban puttányosok járnak. Seregélyriasztó durrogás, must szag, s szüretelőket ijesztő nagy szürke folt a Bormúzeum fölött. Már messziről látni a piros cserepes házat. Mi vonz oda? Mit várok Tatay Sándor meghitt vagy meghittnek vélt közegétől? Talán, hogy megóvjon nagybátyám immár énám leselkedő viszonyaitól? Vagy egyszerűen csak kíváncsi vagyok, milyen termés várható az idén a gyöngyen gondozott 800 négyszögölön? Vagy seregyi megfogalmazhatatlan kérdésre szeretnék ott választ kapni? Valószínű, hogy csupán élőszóban akarom hallani a Lyuk a tetőn folytatását. Vagy azt, ami a könyvből kimaradt. Például, hogy sikerült-e jó kezekbe adni a magányos öregasszony (Tatay anyósa) után maradt házat Badacsony-Lábdi oldalában.

Az író megnyugtató. A házat a felesége unokaöccse vette birtokba. Tatarozta az épületet, műveli a szőlőt.

Az ablakuk a Balatonra néz, látni a túlsó partot. Tatay Sándor odébb tolja az írógépet, a kézirat lapokat, bort és házikolbászt tesz az asztalra. Hoz paradicsomot, paprikát is. Az első koccintáskor eszembe jutnak a badacsonyi borról szóló mondatai: „Alapanyaggá vált a must, és ebben sokkal fontosabb a mennyiség, mint a minőség... Csak termelgettünk itt néhányan a magunk ízlése szerint... Idegent nem is nagyon merünk megkínálni, mert elhúzzák a szájukat, miért nem tudjuk előállítani azokat az édes, zamatos szürkebarátokat, ami előkerül a palackokban az ország korszerű üzemeiből...” (Ami a „szájelhúzást” illeti, bár mindig ilyen nedűvel telnék poharam.)

A borról szőlőre, a szőlőről a hegyre, a hegyről a hegyiekre terelődik a beszélgetés. Tatay Sándort a „bennszülöttek” apraja-nagyja ismeri és becsüli. Ki a könyvéért, ki barátkozó természetéért, ki a szőlőművelésben, s általában a hegyi életben való jártasságáért. Egyszer mégis perbe fogták, mégpedig egy novellája miatt. Kikapós szép lány szerepelt benne, s valamelyik helybeli asszony úgy vélte, róla mintázta az író. „Kártérítést” követelt.

Tatay Sándor mosolyogva emlékszik az esetre.

- Az itteni járásbíró áttette az ügyet Budapestre, mondván, ott jelent meg a könyv, ott történt a sértés. Egész sereg ember utazott föl a tárgyalásra. A bíró megkérdezte az asszonyt, hogy miről ismer magára a novellában. Arról, felelte, hogy a Tatay úr a falu legszebb lányáról írt. Akkoriban pedig, amikor ezek a dolgok történtek - mindenki tudja - én voltam a falu legszebb lánya. No, és mit tart sérelmének? Azt, hogy az a lány... vagyis hogy én, a Kalmár Péterrel ezt

meg azt csináltuk az árokban. Hiszen a Kalmár Péter neve sem szerepel?! Mégis mindenki tudja, hogy az a legény a Kalmár Péter volt, erősködött az asszony, mert a Tatay úr azt is megírta róla, hogy kilenc évet ült börtönben gyilkosságért. Bejött a koronatanú, Kalmár Péter. Megkérdezték tőle, magára ismer-e a novellában. Azt felelte, nem ismer magára, mert azt a kilenc évet ő nem tartja jellemzőnek. A történet idejében elég sok gyilkosság esett a hegyben, s általában kilenc évet kellett ülni érte, magyarázta. A bíró erre azt kérdezte, hogy olvasta-e az elbeszélést. Igen, olvastam, felelte. A börtönben ugyanis megszoktam, hogy olvasással is el lehet tölteni az időt. Ha nem kerülök börtönbe, sohasem olvasom el azt az írást. De elmondhatom, ha a Tatay úr könyvét előbb olvashatom, nem követem el azt a gyilkosságot. Így végződött a per.

Eszembe jut első - még diákkori - Tatay-élményem: a Ház a sziklák alatt. Kemény írás volt, film is készült belőle. Vajon, a filmet hogyan fogadták a hegyiek?

- A hegy nem emelt kifogást - mondja az író. - Mások annál szívósabban küzdöttek ellene. Ez a novellám még a negyvenes években jelent meg, Várkonyi Nándor pécsi folyóiratában, a Sorsunkban. Makk Károly elolvasta, megtetszett neki. Egy évig dolgoztam a forgatókönyvön. Makk Károly és Bacsó Péter (ő volt a dramaturg), amit csak lehetett, azt kifacsarták belőlem. Fiatalok voltak, lelkesek. Akkor berzenkedtem, mit nyúznak annyit, de végül örültem, hogy jó film lett belőle. Mégis a Ház a sziklák alatt vette el a kedvem a filmírástól. Amikor a sajtó-bemutatója volt, mindenki elragadtatva gratulált. A kritikák viszont levágták. Pesszimistának nevezték, bemutatásra sem javasolták. Erre elvitték külföldre eladni. A velencei filmfesztivál kereskedelmi bemutatóján vetítették, s itt figyelt fel rá a San Franciscói fesztivál titkára. Elkérte és bemutatta San Franciscóban. Megnyerte a nagydíjat. Ráadásul Görbe János a legjobb férfi szereplőnek bizonyult, én pedig a legjobb forgatókönyvírónak járó díjat nyertem el. Itthon erre azt kezdték rebesgetni, hogy azért tetszik a film nyugaton, mert Magyarországot rossz fényben mutatja. Jött egy szovjet filmküldöttség, megnézték és rendkívül tetszett nekik. Kivitték Moszkvába és bemutatták. Ezután jutott el a hazai mozikba. Egyébként ez a magyar film nyert először díjat nyugaton és én voltam az első forgatókönyvíró, aki nem kapott prémiumot. Makk Károly ezt nagyon nehezményezte, s verte az asztalt. Erre összehívtak egy értekezletet, ahol a film alkotóit szembesítették a kritikusokkal. Írókat is meghívtak. Eljött Földeák János, Jankovich Ferenc, Mesterházi Lajos, Lengyel József és mások is. Érdekes találkozó volt. Mindenki mondott valamit. Főként azt hangoztatták ismét, hogy a film pesszimista, és rossz fényt vet a magyar parasztra. A kritikusok között akadt aki úgy vélekedett, kár volt bemutatni, sőt felelősségre kell vonni azt, aki kivitte nyugatra. Még az is elhangzott, hogy a műből érződik az író antihumanizmusa. Erre én bátorkodtam megjegyezni, hogy ez azért túlzás, mert ha én antihumánus ember vagyok, akkor mit keresek az irodalom házatáján. Jankovich Ferenc szelídítette a dolgot, mondván: az antihumanizmus nem ideillő kifejezés, inkább az a probléma, hogy nincs benne (mármint a filmben) katarzis. Erre a következő felszólalók a pesszimista szót elhagyták, helyette a katarzis került a mondatokba. Végül fölállt Lengyel József, aki mellel film szakember is volt, s azzal kezdte, hogy rendkívül csodálkozik ezen a beszélgetésen. Azt mondta, először is adják meg a legmagasabb prémiumot a rendezőnek, az írónak, hiszen a film nagydíjat kapott, dicsőséget szerzett, s utána vitassák meg az alkotást eszmei, művészi szempontból. Hozzátette, ő miután hazajött, minden filmet megnézett, s ezt találta a legjobbnak...

Az arcán szülőérlelő októberi fény...

- Tulajdonképpen szerencsés ember vagyok - folytatja. - Valahogy mindig meg tudtam keresni a kenyeremet, és sose kényszerültem arra, hogy anyagi szükségből mást írjak, mint amihez kedvem volt. Pedig sohasem volt úgynevezett állásom, világéletemben szabadúszó voltam.

Elképesztően lehetetlen vállalkozásnak tetszhetett például az öt kötetes Simeon család. Hiszen akkor mindenki arról beszélt, cikkezett, hogy az úgynevezett nagyregénynek leáldozott a napja. Az elnyújtott regénynek szerintem sincs jövője... De ha öt kötetre terjed az ember mondanivalója, miért tartóztatná meg magát? Egyébként a Simeon család fejezetei szerintem novellaként is megállták a helyüket. Tíz évig tartó munka volt, minden oldalért megküzdöttem. Persze közben mást is csináltam. Például írtam ifjúsági regényeket. A Kinizsit, a Puskák és galambokat újra és újra kiadták, a kettőt összesen már több mint egy millió példányban. Nemrég mondtam ezt egy franciának, aki alig akarta elhinni, hogy Magyarországon ilyesmi létezik. Egyébként nehezen és lassan írok. Ha egy-egy novellánál úgy érzem, tudok még rajta csavarni, nem sajnálom tőle a két-három hónapi érlelést. Nincs lelkifurdalásom. Mást csinálok olyankor. Van mindig valami tennivaló a ház körül.

Az író nagyszülei: Tatay Sámuel, Jókai, Petőfi pápai diáktársa, és a 48-as eszméért haláláig csatázó alsóbüki Szedenics Róza portréja alatt üldögélve belémmar, hogy hamarosan mennem kell. Az utolsó hajó 17 óra tíz perckor indul, s a túlsó parton várnak az írás hétköznapijai. Jó lenne lekésni a hajót. Keresni egy kis házat itt a közelben, megtanulni a szőlőművelést, a borkezelést... Talán még nem lenne késő...

(1980.)

Intett a tékozló fiúnak

Éjfél tájt válunk el. A lakásban már mindenki alszik, az utca is csendesedőben. Fáradtan gubbasztok egy sötét padon, fölöttem nehézkes lombok, mögöttem vasút. Cigaretára gyújtok, valószínűleg ez az ötvenedik ma. Beszélgetés közben Csiszár Elek Sophianét szívott, de közben rá-rá villantotta szemét a Kossuthomra. „Én is ilyet szívtam valamikor.” A Fő utca 202. számú ház negyedik emeletén egyetlen ablak világos. Ő sem rohan hanyatt-homlok az ágyba, gondolom, pedig bizonyára megviselte ez a néhány óra. Beszélnie kellett. Az elmúlt fél évben összesen nem beszéltem ennyit, mint ma este, mondta a lakása ajtajában, amikor elbúcsúztunk. Pedig nem beszélt sokat, és még ennyit sem akart. Csodálkozó arccal nézett első kérdéseim után, mint a szépen göndörödő cigarettafüst után a gyermek. Aztán sietett a műtermébe - a hámszobás lakás egyik kis szobájába - és engem is oda invitált. Majd intett a tékozló fiúnak, hogy válaszoljon helyette a kérdéseimre. A fiú a szülő ház küszöbén állt, s befelé nézelődött. Még nem vette észre, hogy a szoba tárgyai az elhagyatottság porában fuldokolnak, s nincs ki megörvendezne jöttének, szólván: „hozzátok elém a hizlalt borjút, öljétek le, együnk, vigadjunk; mert az én fiam megholt vala és feltámadt, elveszett vala és megtaláltatott.” Még reménykedett. Állt a roskatag tanya küszöbén, s nem figyelt a kérdéseimre. Az az öregasszony sem, aki tündöklő télben beidegzett mozdulatokkal taposta a havat hegynek fölfelé. Fél évszázada ugyanazon az úton, valami láthatatlan igában. Kérdéseimet eleresztették a fülük mellett a többiek is: magányos tanyasiak, zord jégvágók, nádaratók és orvhalászok. Más kérdésekre volt szükség.

Egy öreg téglagyár udvarán felfedeztem néhány gyermeklábnyomot.

Csiszár Elek elmosolyodott.

Kértem, meséljen erről a téglagyárról.

Elhagyatott volt, mondta. Körülötte sok barna gödör, gyöngyszínű vízzel. Közel volt a Balatonhoz és a házunkhoz is. Jól lehetett ott játszani. Egy elhagyatott épület sok felfedezésre váró titkot sejtet a gyerekekkel. Néha ma is álmodom róla. Oda kötődik az első háborús élményem is. 13-14 éves lehettem, s a bombázók hírnöke, a sziréna fel-fel üvöltött a város felett. Egy napon, amikor megszólalt, nagyanyáméknál éppen disznóöléshez készülődtek. Akkorra megszoktuk a hangját, nem is igen féltünk tőle, mert addig még egyszer sem éltünk át bombázást. Védelmet sem kerestünk. Csak a szomszéd ember ásott bunkert a kertje végében, s szirénázáskor oda parancsolta le a családját. De ezen a napon a szomszéd nem volt otthon, a családja pedig nem ment le a bunkerbe. Őt gép érkezett. Talán elszakadtak a többitől és gyorsan meg akartak szabadulni a rakománytól. Vagy, miként Radnóti írja, a bombák zuhanni vágytak... Az első tőlünk harminc méterre esett le és telibe találta a szomszéd bácsi bunkerjét. Hatalmas bombatölcsér a helyén. (Milyen szerencse, hogy a szigorú apa nem volt otthon. Az egész család ott pusztult volna.) Nagyanyámék háza tetejét leborotválta a légnyomás. Amikor a bombák hullani kezdtek, nagymama éppen kijött a konyhából, hogy ebédelni hívjon bennünket. Az udvaron jókora üstben forrt a víz. Az üst fölszállt a levegőbe, végig öntözte az udvart forró vízzel. Néhány bomba a téglagyár köré esett, ahol a régi gödrök, tavak között új gödrök és tavak keletkeztek. Azóta a mennydörgésre, villámlásra összeremenek és szorongásom támad.

Pedig mintha most is a készülődő vihar-tábornok felderítői lapulnának a moccsatlan lombok között. Az északi part sziklás meredélyei fölött talán már röpködnek is a fényes nyilak, s tűzparancsot kapott az égi tűzéréség. Csiszár Elek most valamelyik képe előtt áll. Valószínű,

félíg kész a kép, de lehet, hogy egy régi alkotása, amely véletlenül, mintegy magától fordult a lámpa felé. A nézelődő, „böngésző” művész ilyenkor rendszerint ecsetet fog a kezébe, s néhány vonást még elhelyez a táblán. Gondolom, nem sietősen, hanem lassan, óvatosan, rövid pórázra fogva a tobzódni vágyó színeket.

Ha rákényszerülnék, jegyzete meg, két színnel is megtudnám festeni az életművem.

Melyik az a két szín? kérdeztem.

A fehér és a Van Dyck-barna.

Ülök a padon, nem akaródzik hazamenni. Nézem a fényes ablakot, a szemben álló ház negyedik emeletén.

Jó nekem ez a magasság, mondta. Őszi reggeleken, amikor a Balatont takaró fák lombjai már lehullottak, néha ellátni Füredig is.

Egy kicsit sok a lépcső, feleltem.

Sok, bólintott Csiszár Elek.

„Autodidakta módon lett festő”, olvastam róla valahol. Tehát a saját erejéből. Nem választották tanítványul, ő választott magának mestereket.

Goya, mondta tömören, súlyosan. Derkovits, folytatta fölizzó hangon. Nagy Balogh. Nagy István. Koszta József. Egry. Akik életük példájával tanítottak, tanítanak.

De Benczur Gyulától is tanult valami fontosat: a mesterségbeli tudás igényét. Majd Benczurt összehasonlítva Thormával, Ferenczi Károllyal, rádöbrent, hogy mi a különbség egy zseniális mester és egy zseniális művész között.

Konkrétan, Benczur Budavár visszavétele című kompozíciójáról van szó, mondta. Amikor először láttam a Szépművészeti Múzeumban, a lélegzetem is elakadt. Azután még sokszor álldogáltam előtte, s képzeletben megpróbáltam mindazt, amit Benczur csinált. Hogy elégedett voltam-e magammal? Már nem emlékszem. Nem valószínű. Arra a megrázó - fölrázó? - pillanatra viszont jól emlékszem, amikor egy Thorma kép tanulmányozása közben nyilvánvalóvá vált számomra, hogy Thorma mindazt tudta, amit Benczur Gyula, Benczur azonban nem tudta, nem tudhatta a „megtanulhatatlant”, amely Thormát az öröklétbe emelte. Talán mondanom sem kell, hogy azért Benczur Gyulára ma is nagy tisztelettel és elismeréssel gondolok.

Egyetlen egyszer járt az Epreskertben. Pór Bertalant kereste fel, hogy néhány munkáját megmutassa a mesternek, aki abban az időben a Képzőművészeti Főiskola tanára volt.

Szerettem Pór Bertalan műveit, s Pór Bertalanban, az emberben sem csalódtam, mondta. Szívesen fogadott tágas, szép műtermében, s megtisztelő odaadással foglalkozott a munkáimmal. Egy kezdő, ismeretlen fiatalember próbálkozásaival... Már összezsomagoltam a képeimet, búcsúzni készültem, amikor a mester rámnézett, s így szólt: „Azt a kályhás képét megmutatná még egyszer?” Egy ideig nézegette a festményt, majd ezt mondta: „Örömet szerzett nekem ezzel a munkájával.” A kályhás képet ma is őrzöm a mester tiszteletére.

Autodidakta létére huszonnyolc-harminc éves korában már egyéni kiállításai voltak. Lépcsők... 1961. Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum. 1962. Dunaújvárosi múzeum. 1964. Kaposvár, Vaszary terem. 1965. Budapest, Mednyánszki terem. 1976. Kaposvár, Somogyi képtár és Siófok, Dél-balatoni Kulturális központ. 1979. Nagyatád, Gábor Andor művelődési központ. Lépcsők... Rippl-Rónai díj: 1963. Somogy megyei Tanács művészeti díja: 1978.

Másféle lépcsők... Egy széles udvar földszintes házak karéjában. Fa alatt ült a fiú és rajzolt. Arcképet a szomszéd bácsiról, a nagylányról, a kendős nénikről lendületes vonalakkal, gyorsan. A lakók kézzől kézre adták a rajzokat, nem győztek csodálkozni. A fiú akvarelleket is készített, sok-sok képet az öreg házról, az őszi kertről, a Balatonról Apja, aki szelíd, csöndes ember volt és textilneműt árult egy kiskereskedésben, alig győzte ellátni rajzlappal, vízfestékekkel. Valószínű, jobban örült volna, ha a képességeit nemcsak a szomszédok, hanem a gimnázium tanárai is dicsérik, de az egyre siralmasabb bizonyítványok láttán sem kesergett.

Hatodik gimnáziumban három tárgyból, többek között művészettörténetből megbuktam, mondta. Osztályt kellett ismételnem. Nem érdekelt a tananyag, készületlen mentem órákra, ha egyáltalán elmentem. Mert az az igazság, hogy el-elkerültem az iskolát, ha kedvem támadt kirándulni rajzmappával, festékekkel. Végül kicsaptak a gimnáziumból. A döntés igazságos volt. Én azonban fellélegeztem és siettem Budapestre. Különféle üzemekben dolgoztam, albérletekben laktam, jártam a színházakat, a múzeumokat. A színház világa gyerekkorom óta vonzott. Édesapám elég sok lapot járattott, a többi között színházi újságot is. Nyolc-kilenc éves gyerekként lettem az olvasója, hétről hétre izgalommal vártam a megjelenését, s ha késett, elkeseredtem. (Ma is idegesít, ha valamelyik kedvelt újságom nem érkezik meg idejében.)

Pest után Keszthely, majd Siófok következett. 1960-ban a vendéglátóipar dekoratőreként beköltözött a szép emlékü Délibáb hotel egyik raktárépületébe, s itt lakott 11 esztendeig. Ide nősült. Itt születtek a gyermekei. Itt festett. Innen vitte a képeit a Rippl-Rónai Múzeumba, és Budapestre a Mednyánszky terembe. Időnként a kilakoltatás veszélye is fenyegette. Végül - szerencséjére - lebontásra ítéltetett a raktár, s ő harmadmagával főbérleti lakáshoz jutott.

Odafönt a magány virraszt...

Kértem, mondja el, hogyan telik egy-egy napja.

Ha nem is aszkéta, de puritán életet élek, mondta. Reggel hétkor kelek, rendet teszek a lakásban, majd lemegyek bevásárolni. Közben megveszem az újságokat is. Megreggelizem, átnézem a lapokat. Újságolvasás, nézelődés, tengés-lengés, aztán bemegyek a műterembe. Van úgy, hogy azonnal elkezdek dolgozni, s délután négyig, ötig abba sem hagyom. Közben megérkezik a családom. Ebéd. Különféle ügyek, napi gondok, megbeszélések. Este egy kis tv nézés, ha érdekel a műsor. De leginkább olvasok. Olvasás nélkül nem telik el napom szinte gyerekkorom óta. Mindennap dolgozom. Vasárnap is. Imádok ünnepen dolgozni. Két-három napos ünnepen különösen. Szabadságot nem adok magamnak, mert nincs értelme. Lehet, hogy azért, mert nem tanultam meg okosan pihenni, de képtelen vagyok az úgynevezett kikapcsolódásra. Idegesít a semmittevés. Este még bemegyek a műterembe. Néha éjszaka is.

Társaság, barátok, beszélgetések?

Csendesen szólt.

Nincs társaságom, nincsenek barátaim, ritkán beszélgetek. A családom tagjain kívül szinte alig szólhatok valakihez. Az újságárustól elkérem a lapokat, az eladótól megvásárolom az élelmiszert. Ennyi az egész. Néha hónapokig csak ennyi. Ritkán jut eszembe, hogy máskény is lehetne. De olyankor megfeddem magam: „itt élsz húsz éve, s nincs egy olyan embered, akitől, ha szükséged volna rá, egy százast kérhetnél!” Igaz. És ennek egyedül én vagyok az oka. Pontosabban az az életforma, amelyre szükségem van az elmélyült munkához. Én tudatosan készültem, törekedtem rá, noha sejtettem, hogy áldoznom is kell érte. A „négy fal között” meg van mindenem. Ma már nem szükséges emberi arcok, tárgyak, tájak után járnom rajzmappával a hónom alatt. Itt vannak. Ide menekítettem őket a négy fal közé. Egy-egy festék-csomó is elindítja a képzeletemet. Néha csak a megformálás után döbbenek rá, hogy amit festettem, az egy kedvenc nádas gyerekkoromból. Valamikor a nyár volt az évszakom.

Rengeteget úsztam, horgásztam, vitorláztam. Most az őszt és a telet kedvelem. Sok minden megváltozott bennem.

A Balaton?

Nem tudok nélküle élni, mondta. Nyáron ritkán látom ugyan, de ősszel és télen gyakran meglátogatom. Amikor elborítja, s szinte kizsigereli a tömeg, nem szívesen nézem. Sajnálom. Aggódok érte. Meggyőződése, hogy Egry is más Balatont festene most már...

Kérdeztem: miért nem költözött - költözik - a zajos Siófokról csendesebb vidékre. Például egy elhagyatott tanyára, ahonnan a tékozló fiú is csalódottan odébbáll.

Nekem a magányban is szükségem van az emberekre, mondta. Ha nem érezném, tudnám, látnám, hogy körülöttem emberek vannak, megsemmisítene a magány.

Szinte mániákusan hiszi, hogy a művei mindent tudnak és elmondanak róla. Ezért nem szereti a tárlat-bevezetőket, a bemutatkozó vallomásokat. Rendszerint annyit közölnek róla a katalógusok: Csiszár Elek festőművész 1932-ben született, Mintegy húsz esztendeje szerepel festményeivel megyei és országos tárlatokon. Tagja a Magyar Képzőművészeti Szövetségnek és a Művészeti Alapnak.

(1980.)

Utánam szólna a harang

Jól emlékszem Horváth néni aggodalmat leplező hangjára.

Öreg este volt. Az udvar mozdulatlanságában néhány szál virág porcelán-merev mosolya derengett.

- Horváth Jánosékat keresem - szóltam.

A villanyfénnel terített küszöbön árnyék rebbent.

- Mink vagyunk.

- Itthon a gazda?

- Éppen fej. Mindjárt szólok neki... Addig tessék a szobába... - Zavart kendőigazítás, gyors, sutára sikerült mozdulatok. - Már megvettem az ágyat...

A szobában dörmögve mondott fogadjistent az öregemberes kályha, Horváth néni végig-simított a dunyhán.

- Korán fekszünk - mentegetőzött. - Nem számítottunk vendégre.

Kisietett a szobából, meghitt csöndet és puritán rendet hagyott maga mögött. Egy múlt századi kereskedésben vásárolt szentképre emlékszem még, s egy szekrényre, amelyhez hasonlót Gárdonyi egri hálósobájában és tanító nagyapám házában láttam.

Szikár öregember jött be a friss tej illatával.

- Elnézést! A fejést nem hagyhattam abba.

- Hány tehenet fej?

- Kettőt. A harmadik borjas.

Leült. Ezüstös fejét a tenyerébe hajtotta.

- Hol van az a legény, aki a csizmasarkával egykor tűzforrásokat fakasztott? - kérdeztem.

Repedezett ujjai közül mosoly szivárgott.

- Itt van, bár túl a hatvanon - mondta csendesen.

Egy ideig hallgattunk. Odakint hűvös csillagfény szemerkélt. Tudtam: a dombokra kapaszkodó, az italos ember szeszélyes, erre-arra kanyarodó járására emlékeztető utcákban füst-szagú a levegő. Tűzhely mellett a falu népe, az öregek és a gyerekek lefekvéshez készülődnek. Egyik-másik Kevi Pál-arcú nagypapa odaül az unokája ágyához és mesél. Talán a régi, elhervadt puszták csontos arcú, karikásostoros népéről, vagy valamelyik virtuosos legényről, aki a bicska hegyével írta a balladákat... Esetleg világháborús lövészárkokról, amelyek úgy kanyarogtak a fájó mezőkön, mint a karádi utcák, s a rögök közé taposott agyagszínű bakát a lengedező löporfüst néha az otthoni füstök vánkosszerű felhőire emlékeztette.

A Horváth nemzettség főként férfiakat termett. János bácsi apjának két fia volt, neki is kettő van. Az idősebb fia is két férfigyerek apja, csak a fiatalabbik családjában nevelkedik egy kislány. Valószínű, ő a kedvenc unoka. Úgy mozog, úgy táncol, hogy a híres táncos nagyapa benne látja tehetségének újrabimbózását.

Arra kértem, képzelje magát távoli unokái körébe. Meséljen nekik.

Bólintott.

- Szívesen, bár nem vagyok a szavak embere - mondta. - Talán az lesz a leghelyesebb, ha úgy kezdem, mint a régiek szokták, hogy hol volt, hol nem volt, élt egyszer egy jóságos szívű asszony, akinek a papnak tanult bátyja 1914. július 19-én újmisézett. Nagy lakodalmat tartottak. Evett-ivott, mulatott a vendégsereg, a lilacingulosos papok, a sógorok, az öregapák. Szólt a nóta, ropogott a csárdás. A fiatalasszony - dacára annak, hogy nyolc hónapos terhes volt - nagyot táncolt abban a mulatságban. Mondták is a jelenlevők; akár fiú lesz, akár lány, jó táncos lesz. Augusztus 15-én megszülettem. Karádi gyerekek, földműves fiának. Földművesnek szánt a sorsom, sohasem akartam más lenni. Mint minden gazdálkodó gyereke, megtanultam a „szakmát”, amit őseim testáltak rám; gyerekkoromban kezdtem tanulni, mert a paraszti munkát, a földet, a mezőt, a jószágot gyerekkorban kell tanulni, amikor a legfogékonyabb a lélek, amikor még szépnek, szeretetre méltónak látja, érzi ennek a munkának, életmódnak a nyűgeit, nehézségeit is. Belőlem jó gazda lett. Mindig sokat dolgoztam, szerettem dolgozni. Jól éreztem magam a határban, istállóban, állatok között. Különösen a tavaszi munkákat szerettem, nekem a tél mindig hosszú volt, mert alig vártam, hogy a határba mehessek. A tánc az más... Az nem munka, nem kenyérért, borért való verejtékezés a szántón, vagy a görbehátú szőlőben. A tánc kiszabadulás az árnyéktalan rétekre; Illatos szellő, játékos napfény, virág, boldogság. Ajándék. Kárpótlás és vigasz. Így érzem, szinte gyerekkorom óta. Lakodalmakban próbálgattam először elszakadni a földtől kis rokon lánykákkal a felnőtt párok között; később jött egy tánctanár, úgy hívták, hogy Herk Dániel, s beiratkoztam a tanfolyamára. Afféle szalontáncokat tanított, meg csárdást, de ahhoz képest, hogy falusi tánciskolát vezetett, jó tanár volt. Megsejtette a suttyó parasztgyerekekkel, hogy milyenek lehetnek a mozgás igazán szép virágai. A húszas évek elején kezdődött ez a tanfolyam, híre is ment a környéken; nem csoda, hiszen falun volt, s nemigen lehetett abban az időben olyasmiről hallani, hogy a parasztgyerekek tánciskolába járnak.

Valamikor - a gyöngyösbokrétás időkben - egy újság a címdalán hozta a képét. Egy somogyi legény most indul hódító útjára. Az idézet nem pontos, de a képaláírás értelme ez volt. Megjósolta a sikert a somogyi legénynek, aki a Karád környéki legelőkön sarjadt mozdulatokkal ejtette ámulatba a hazai és a külföldi közönséget, szakembereket. Hívták hivatásos táncosnak, tanultak tőle, írtak róla, filmezték. Még 1952-ben is - tíz évvel a bécsi szereplés után - „elzarándokolt” Karádra egy osztrák koreográfus, mert kutató munkája közben kezébe akadt egy filmtekercs, amely Horváth János mozdulatait idézte... „Eljártuk neki a rezgőt a feleségemmel. Itt, az udvaron...”

- 1934-ben ünnepeltük Karád fennállásának 800. évfordulóját - folytatta. - Nagy ünnep volt. Az öspörös úr - dr. Kákosi Elek - megírta a község történetét, Happ József főtanító úr és a tánctanár pedig fogattal járták a pusztákat, ősi pásztortáncokat kerestek. A karádi öregek a rezgőt, a huszártáncot, az üvegtáncot idézgették, próbálgatták, hogy meg lehessen tanítani a fiataloknak. Én a sarlós táncban a szólót jártam a partneremmel, Kreka Mariskával, a farsangi pinceszerezésben pedig Birkás Ferencsel, Balogh Józseffal (hirtelen az ő nevük jutott eszembe) a kanásztáncot. Többször jött Kodály Zoltán népdalt gyűjteni, s olyankor a tanítóéknál szállt meg. Tele volt dallal ez a vidék. Kodály később Európa-hírűvé tette a falut. Paulini Béla is eljött: ő olyan helyeken szeretett járni, ahol sokat táncoltak a fiatalok. Akkoriban mi rengeteget táncoltunk, s 1936-ban már fővárosi színházban is szerepeltünk. Az előadás után odajött hozzám Harangozó Gyula, a Nemzeti Színház balettmestere és megnézte a tenyeremet. Nem akarta elhinni, hogy egyszerű földműves vagyok, azt gondolta, hivatásos művész bújt bele a parasztgúnyába. Erre az esetre ma is büszke vagyok egy kicsit, hiszen aki hivatásosnak nézett, mégiscsak az ország első színházának volt a szakembere. A másik ehhez hasonló kellemes emlékem 1938-ból való. Tavasz volt. Cannes-ban fesztivált rendeztek a népművészet tiszteletére, se ezen a világ sok nemzete képviseltette magát. Nem feledhetem

ottani sikerünket, a fergeteges tapsot, a meleg kézszorításokat, a különféle nyelven szóló üdvözléseket. Este a tengerparti kaszinóban két pár járta a csárdást... Paulini Béla a feleségével táncolt, az én partnerem pedig egy ismert színésznő volt.

Budapest, Franciaország, Belgium, Bécs... Néha eszembe jutnak a hajdani utazások, izgalmak, örömök... De legszívesebben azért mégis a régi karádi vasárnapokra emlékszem; litánia után összegyűlt a falu fiatalsága, és táncolt. Olyankor nem az számított, hogy ki kinek a gyereke, hogy a lány, akit fölkerített az ember, módos portán, vagy zsellérházban született-e. Senki sem nézett a másikra vasvilla szemmel, az ősidők óta egymást gyilkoló „alsó és felsővár” megbékélt a közös fedél alatt, ahol csak a tánc volt a virtus. Senki sem szenvedett a kevélységtől, a kivagyiságtól, senki sem kiáltotta oda a muzsikusnak, hogy „ezt játszd, ne azt”, senki sem döngötte a mellét, hogy „mindenkinek csönd, mert most én fizetek!” Happ József tanító úr szavára hallgatott az ifjúság. (Ötvenegy évig tanított Karádon. Túl a kilencvenen, már lellei lakosként is föl-föl tűnt a falunk utcáin; ment a tanácsházára, a Kodály emléktábla ügyében fáradozott.) És mindig volt nézőközönségünk. A falu népe: idősebbek és a gyerekek. Külföldiek is. Angolok, hollandok, ausztrálieiak. Lovaslegények fogadták az állomásom a vendégeket, majd elkísérték őket a nagyvendéglőig, ahol a kocsmáros lánya magyaros ételekkel várta őket. Azután jött a tánc. Egyszer egy ausztráliei testvérpár érkezett, fiú és lány: orvostanhallgatók. A lány arra kért, tanítsam meg táncolni. Fölkeríttem. Ezután mindig velem akart táncolni (akkor még nem a földön, hanem a levegőben jártam), s megpróbált rábeszélni, hogy menjek vele Ausztráliába. Én csak mosolyogtam, hiszen sokan mondták már nekem, hogy menjek el innét, próbáljak szerencsét messzi, fényes városokban; sokan mondták - nem is akárhová - hogy vétek itt maradnom, de én csak mosolyogtam az efféle beszédre; nem akartam senkit megbántani, ezért nem mondtam soha ellent, legfeljebb a tenyeremet mutattam - mint a Nemzeti Színház balettmeisterének -, s abból ki lehetett olvasni, meg lehetett érteni a válaszomat: akkor vétkeznék, ha elhagynám ezt a falut, a szülőházamat, a földemet! Én nem tudnék máshol élni. Bizony, utánam szólna, hazaparancsolna a karádi harang, ha egyszer elcsavarognék innen...

... 1952-ben a Honvéd együttes művészeti vezetője kereste fel.

- Karácsony másnapja volt - mondta. - A templomból ballagtunk hazafelé, amikor megszólított valamelyik falumbéli: János bátyám, vendégei vannak. Nagy ember lehet, mert autón jött. Nagy ember?! Hozzám?! Őszintén szólva egy kicsit megijedtem. Abban az időben nem sok jót várhatott az ember a váratlan látogatóktól. Egy hölgy várt rám. Nagyon kedves, művelt hölgy volt. Azért jött, hogy rábeszéljen, menjek el az együttessel Moszkvába. Szívesen mennék, bizony nagy kedvem lenne hozzá, csak hogy rajta vagyok a kulák listán. Ha esetleg ki tudna venni a kulákságból... Tyű, az nehéz lesz, szontyolodott el az asszony. De azért megígérte, hogy mindent elkövet az érdekemben. Később aztán levelet írt, hogy nagyon sajnálja, de nem sikerült a dolog.

Egy kis tünődés után legyintett.

- Ezt is megértük...

Négy év múltán a böjti szelekkel érkeztem. Most is este van. Kendős néni árnyéka a küszöbön.

- Horváth Jánosékat keresem.

- Mink vagyunk.

- A gazda?

- Itthon van. Éppen fej. Mindjárt szólok neki... Addig tessék a szobába.

Szikár öregember lép be a friss tej illatával.

- Elnézést. A fejest nem hagyhattam abba.

- Hányat fej?

- Hármat. - Mosolyogva teszi hozzá: - Csakhogy most már fejőgéppel.

A sötét ablak mögött a falu. Gárdonyi Géza faluja, talán „Az én falum” faluja.

Horváth János faluja.

- Hol van az a legény, aki a csizmasarkával tűzforrásokat fakasztott? - ismétlem a négy éve elhangzott kérdést.

Fél arca a tenyerében, repedt ujjai közül mosoly szivárog.

- Hatvanhat éves a legény - válaszolja csendesen.

(1981.)

A kőszívű ember művész fia

Egy utcás falu.

Autón érkezem Siófokról, s talán fél órát utaztam mindössze. Közben Jókait idézgettem magamban, aki egykor ugyancsak Siófokról indult el Zala helységbe (és nem az azonos nevű megyébe), hogy meglátogassa Zichy Mihályt. „Ilyen utak még Boszniában sem lehetnek”, írja, majd A magyar nábob első fejezeteire emlékeztető erővel jeleníti meg ezúttal nem az alföldi, hanem a dunántúli táj ősállapotát. Szegény, szelíd somogyi dombocskák, erdők, milyen félelmetessé komorodtatok Jókai tárcájában! Már csak a föltételezett zsványok rémtetteinek részletes leírása hiányzik, és egy romantikus hős, aki könnyed eleganciával - az első párizsi divat szerint öltözve - kiugrik fedett hintójából: szempillantás alatt megfutamítja a rablókat, majd meglepő szakértelemmel feléleszti az alélt hölgyet, (nemcsak a fegyverforgatáshoz, hanem az orvostudományokhoz is ért, és még mennyi mindenhez!), aki természetesen gyönyörű és hálásan tekint megmentőjére.

A „lehetetlenségek meglepő változatossága” után az író csakhamar magtalálta hősét is. Itt, ebben a kúriában. Mert Zichy Mihály Jókai-hős volt. Mondhatnám, a „kőszívű ember” egyik fia, de nem a regényből ismert három, hanem a regénybeliekhez hasonló sok száz közül való, akik néhány lényeges vonásaikat tekintve valamennyien hasonlítottak egymáshoz. Többnyire ilyen kúriában születtek, nevelkedtek, mint ez a zalai, s szülőházukat már az is megkülönböztette más nemesi portáktól, hogy a nélkülözhetetlen pipatóriumon kívül könyvtár is találtatott benne, melynek polcain a latin auktorok mellett a XVIII. század szabadgondolkodó bölcsészeinek, történetíróinak művei is megvoltak. A reformkori rügyfakadás idején végezték iskoláikat, s mindössze két, fényes-borús esztendő - 1848-49 - határozta meg végérvényesen sorsukat. A kőszívű ember fiai közül kerültek ki a rettenhetetlen forradalmárok, a hősi halottak, az aradi vértanúk, a távollétükben jelképesen kivégzett emigránsok és az önkéntes száműzöttek. Ez, a szabadságeszményeiért minden körülményben „hevülő”, más népekért is harcot, halált vállaló nemzedék ontotta a tehetséget a világnak. Igen, a világnak... Kiváló stratégiák, tudósok, művészek, mérnökök bontakoztak ki a külföld javára, emléktáblák, utcanévek emlékeztetnek erre még ma is különböző nyugati országokban. A kőszívű ember fiai csodákra lettek volna képesek Magyarorszáért. De részben ifjan elpusztultak, részben a száműzetés tájain építették fel életművüket, részben pedig (az itthon maradottak) a középszerűség közegében elvetéltek. Ám szinte kivétel nélkül (számos memoár győzött meg erről) Jókai-regény hősök voltak.

Zichy Mihály, ez a düneri tehetség egész életében Magyarorszáért, Magyarországon akart valaki lenni, s e cél eléréséért minden tőle telhetőt megtett. Az eredmény lehangoló: munkáságának 62 esztendejéből mindössze 9 hónapot töltött itthon. Szentpétervárott élt a leghosszabb ideig (ott is halt meg), négy cár udvari festője volt, külföldi útjai során uralkodók, királyi hercegek látták vendégül, halmozták el megrendelésekkel, s már ifjú korában hozzásegődött a siker. Amikor bécsi mestere, Waldmüller, akadémikus ellenlábasaikat pukkasztandó kiállította a fiatalember két művét, a Meggyógyult leány és a Haldokló lovag címűt, Közép-Európa szellemi központjában, a császárvárosban egyszerre híres lett a Zichy-név. A bécsi lapok elismerő cikkeket írtak róla, képeit megvásárolták, s akkor figyeltek fel rá először Pesten is. A Pesti Divatlap, melynek Petőfi és Jókai is munkatársai voltak, a következőképpen emlékezett meg róla: „Zichy Miska, fiatal hazánkfia a bécsi festész akadémia egyik tanulója, erőteljes színezetű jellemzetes szép dolgozatai által a bécsi tanítók és művészek figyelmét már olly mértékben voná magára, hogy ők e fiatal festészt a legnagyobb tehetség birtokában vélik

lenni s a bécsi lapok azt állítják, miként fiatal hazánkfia az ez évi pesti műkiállításban olly képpel fog fellépni, melly mindenkit meglepend. És ha úgy lesz, mi is hozsannát fogunk kiáltani a jó festészekben olly szegény magyar haza ez új reménycsillagának.”

Zichy Miska bizonyára örült a szívélyes soroknak, annál is inkább, mert úgy érezhette, máris bizonyíthat édesanyjának, aki sehogy sem tudott kibékülni a gondolattal, hogy a fiából „piktor” lesz. A zalai nagyasszony ugyanis kijelentette, hogy inkább a föld alá szeretné elásni, minthogy festőnek tudja. Elképzelhető, mennyi lelki-furdalást, álmatlan éjszakát okozott ez az anyai átoknak minősíthető megjegyzés az érzékeny fiúnak. Mégis - az anyagi támogatás megvonása ellenére is - otthagya a jogi egyetemet, s szinte repült Waldmüllerhez. Ezek után - feltételezhető - szerette volna mielőbb bebizonyítani önmagának is, családjának is, hogy helyesen választott. A bécsi siker lázában hazai hívásra örömmel viszi művét a pesti kiállításra. Az ígért hozsanna azonban elmarad, helyette lekezelő, vállveregető kritikák jelennek meg a lapokban. Ez volt az első „hazai pofon” és nem az utolsó. (Elképesztő és torokszorító tény, hogy valahányszor hazatért, vagy munkáit küldte Magyarországra, elismerés helyett támadások érték.) Talán ez az 1846-ban rendezett kiállítás tapasztalata sejtette meg Zichyvel, hogy Magyarországon különösen megszívlelendő a mondás: senki sem lehet próféta a saját hazájában.

Elment Oroszországba egy nagyhercegnővel, aki egzisztenciát ígért neki annak fejében, hogy a lányát rajzolni tanítja. Az egzisztenciát végül nem a nagyhercegnő, (aki többet ígért, mint teljesített), hanem saját maga teremtette meg egy idegen világ közepén, ahonnét megérkezése után egy esztendőre erős hadsereg indult a magyar szabadságharc eltaposására. Vajon hogy érezhette magát azokban a napokban a „minden lében kanál” Ilona nagyhercegnő udvarában, ahol egyszer maga Miklós cár, Európa főcsendőre is megszólította. *„Rokona ön annak a gróf Zichy Ferencnek, aki magyarországi hadseregem mellett, mint osztrák császári biztos működik?”* „Felség - felelte az ifjú - én megtagadok minden összeköttetést azzal az úrral.” Ezt a választ első Miklós nem vette zokon, sőt hamarosan képeket rendelt Zichynél. Nem valószínű, hogy ezidőben már a letelepedés gondolatával foglalkozott, sőt! Ha valaki akkor azt mondja neki, hogy több mint fél évszázadot tölt majd Szentpéterváron, bizonyára kinevette volna az illetőt. Pedig ez történt. Zichy Mihály „Szentoroszország” fővárosában talált munkát, megbecsülést, s éppen a feladat, a megbízatások teljesítése közben fejlesztette tökélyre a később Európa szerte megcsodált rajz- és akvarell művészetét, melyről Theophile Gautier, a kitűnő francia literátor lelkendező méltatást írt a Journal de Saint-Peterbourgba és a Párizsban megjelenő „L'Artiste”-ba. „Zichy, akár Doré Gusztáv, egy monstre de genie, latin kifejezést használva egy portentum és tehetsége állandóan kitörőfélben lévő kráterhez hasonlít. Cikkünk nem tökéletes, de mégis megérthető belőle az, hogy egyik legbámulatosabbika azoknak a művészegyéniségeknek, akikkel 1830 óta, a művészet ezen forduló korszaka óta találkoztunk.”

Gautier cikke hozta az Európa-hírt, s Szentpétervár mégnagyobb becsületét, végül a cár fényes ajánlatát. Zichy 1853 januárjától kezdve hatezer rubel évi fizetéssel a minden oroszok cárhoja, II. Sándor udvari festője. I. Miklós után (mert ő is elhalmozta megbízásokkal) három Romanov (II. és III. Sándor, II. Miklós) járt a kedvében, látta el megrendelésekkel, aranyrubelekkel. Nos, a felvilágosodás eszméivel gyermekkor óta együttérző Zichynek éppen a despoták despotája, I. Miklós és utódai adnak lehetőséget a kibontakozásra, a gondtalan életre. III. Sándor például még a szabadság szó hallatára is ideges lett, ennek ellenére a Szibériai fogoly, a Szomorú vizionlátás és más, a zsarnokság természetét megmutató művek alkotójával karonfogva sétálgatott, baráttan elbeszélgetett és esze ágában sem volt őt Szibériába küldeni. Tudták róla, hogy szabadgondolkodó - sosem rejtette véka alá véleményét - sőt, nem egyszer előfordult, hogy konkrétan a cárizmust bírálta művében, például A pusztulás diadalában. (Botrányt

kavaró festményét éppen a „szabadság országában”, a Francia Köztársaságban vétették le a kiállítócsarnok faláról, s míg Párizstól Budapestig cikkeztek ellene, Oroszországban még azt sem mondták, hogy *ejnye*.) Vajon minek köszönhette a cári udvar megkülönböztető figyelmét, szeretetét? Minden bizonnyal „lefegyverező”, lenyűgöző zsenialitásának. Miközben a hazai művészeti élet fanyalogva fogadta minden gesztusát, Szentpétervár a lángészt látta, tisztelte benne, s a szabadságeszméktől leginkább irtózó, hírhedt elnyomó a legkevésbé sem korlátozta szabadságában. Fejedelemként élt műteremlakásában, körülötte felmérhetetlen értékű műtárgy-gyűjtemény pompázott, s rajztolla, mint a villám, cikázott a különleges, a kizárólag neki készített rajzpapírokon, s odakint az utcákon szánok csilingeltek, hozták, vitték a drága bundába öltözött hölgyeket, urakat, művészetének őszinte odaadó csodálóit. Fényes vadászatokra, rendezvényekre volt hivatalos. Nemcsak a cár, és a nagyhercegek, az angol trónörökös is rajongott művészetéért, barátjául fogadta, hívta, csábította Angliába. Eközben ő Magyarországra gondolt. Tervezgette, építgette magában a távoli otthont, azon tűnődött, mit tehetne a hazai képzőművészet fellendítéséért, szenvedélyesen levelezett, hazakészülődött.

25 év után elérkezik a várva várt nap... Vagyont érő gyűjteményét Zalára küldi, családját is itt helyezi el, hogy a gyermekei végre magyar levegőt szívjanak, s ő maga - mielőtt végleg hazaköltözzön - Párizsban próbál szerencsét. A franciák fővárosában sokan szerették, de még többen támadták. És ki volt az, aki a legkeserűbb órákat szerezte az ünnepléshez, jóindulatú emberekhez szokott művésznek? Nem más, mint honfitársa, a híres festő, Munkácsy Mihály. Persze, valószínű, Munkácsy nagyravágyó felesége „szította a tüzet”, aki egyébként férje robusztus tehetségét is a szalonok parfümillatába fojtotta. Zichy jellemétől idegen volt a pályatársi féltékenység (ezt az is bizonyítja, hogy párizsi csalódásai után is jóindulatú figyelemmel kísérte Munkácsy művészetét), mindenkinen megbecsülte az értéket, jó szívéről, segítőkészségéről legendákat meséltek, írtak a hozzá forduló fiatal magyar művészek. „...*Ha esetleg névjegyedet otthon felejtetted volna, írd fel egy darab papírra: „Magyar vagyok”, s ő e szavakkal fog fogadni: „Hozta Isten barátom!”*”

Vele viszont mostohán bánt Párizs, és Budapest sem kecsegtette semmi jóval. Szervező, adminisztratív képességét a magyar egyesület elnökeként kamatoztatta honfitársai javára 1875. április 4-től egészen párizsi tartózkodása végéig, 1880-ig. (Az egyesület ma is létezik, s örökös elnöke Zichy Mihályról 1975. november 30-án emlékeztek meg tagjai díszközgyűlésen.) Végül már csak ez a közösség köti Párizshoz. 1879-ben egy nagyszabású estélyt rendez az operában a szegedi árvízkárosultak megsegítésére. Kétszázötvenezer frankot küld haza, ám elismerés helyett megint csak bosszúság... Sem a magyar kormány, sem a szegedi polgármester nem mondott köszönetet a párizsi hatóságoknak, így ez a kötelesség is ráhárul. „*Én itt még egyszer a magyar nép becsületét megmentettem*, írja levelében, *de tudjátok meg, hogy ti otthon egy elvakult, és elbizakodott nép vagytok.*”; de még ezután is reméli, hogy szükség van rá, leveleket ír, terveket, javaslatokat fogalmaz, s várja az otthoniak kedvező válaszát. Hiába. Pedig hozzátartozói is szeretnék, ha hazatérne, s valami állást vállalna itthon, mondjuk a képzőművészeti társulatnál, vagy múzeumnál. De terveit mindig elgáncsolják, s végül - látva az itthoni tülekedést, kenyérféltést, irigységet - elmegy a kedve a közéleti munkától, szerepléstől. „*Amióta tapasztalom - írja - hogy ugatnak ezek az éhes ebek, ha valakinek egy sovány koncot dobnak oda, el se fogadnám.*”

Ekkor Oroszország ismét üzen. Párizsi sebeire szinte gyógyír a kancellár levele, melyben sajnálatát fejezi ki, hogy Zichy otthagytta Oroszországot, ahol azóta sem töltötték be helyét. „*Ez a levél mintául szolgálhatna a mi kormányzó, pöffeszkedő nagyurainknak*” teszi hozzá az érzékeny művész, de egyelőre mégsem Oroszországba, hanem Zalába indul a családjához.

36 évi külföldi tartózkodás után újra itthon, a gyermekkori emlékekkel benőtt tájon. Úgy tetszik, itt a sebek gyorsan gyógyulnak.

Jókai már az előzékeny, kellemesen társalgó házigazdát találja Zalán akit szentpétervári és párizsi látogatói is elragadtatással dicsértek. Tárcájában kedvvel, színesen írja le a művész egzotikus környezetét, mesés gyűjteményét, hosszan elidőzik műveinél, s magáról Zichyről és családtagjairól is találó portrét rajzol. A tárca mintha azt sugallná: íme, a világot járt művész itthon, ősi patriarchális környezetében érzi igazán jól magát, többé nem akar elmenni innen. Lehet, hogy Zichy is így érzett? Valószínű. Erre vall hatalmas műterme, amit hazaérkezése előtt építtetett meg, a Zalára hozatott gyűjtemény, egyszerűen az alkotásra serkentő környezet, amelyet nagy gonddal alakított ki magának. Nem pihenni, hanem dolgozni jött szülőfalujába, s a szíve mélyén azt remélte, hogy itt fejezi be életművét és életét is. Nem rajta múlt, hogy másként történt... Néhány jó képet festett Zalán, de itt kezdett hozzá orosz kiadók felkérésére páratlan Lermontov- és Rustaveli illusztrációihoz is, melyek a Madách-mű és az Aranyballadák ihlette rajzokkal együtt a műfaj felülmúlhatatlan remekei. Kilenc hónapot töltött a faluban, s közben tapasztalhatta, hogy nemigen vesz róla tudomást a hazai kulturális élet. Tapasztalhatta, hogy Magyarországon sem a jó szándék, sem a tehetség, csupán az alkalmazkodóképesség és a megalkuvó szellem érvényesül. Zichy - szerencsére - híján volt az utóbbinak, következőképpen akár bele is fulladhatott volna a somogyi sárba. Amikor a Kaukázusba indult, hogy illusztrációihoz motívumokat gyűjtsön, azt hiszem, már menekült... Nem mondta, de valószínű tudta, hogy sosem tér haza többé. Odakint fejedelmi fogadtatásban volt része. Ismét följánlották régi állását, de most 12 ezer rubel évi fizetéssel és két ezer rubel lakbérrel. Elfogadta. Ült a rajztáblája előtt pompás pétervári lakásán, miközben odakint szánok csilingeltek. Visszatért oda, ahol becsülték és sohasem bántották. Ahol nem voltak ellenségei.

Egy utcás falu. A kúria, az egykori árvánhagyott műterem ma dicséretesen karbantartott múzeum. Benne a káprázatos hagyaték töredéke. Egy öreg, barna fénykép Zichy temetését idézi. 1905 októberében írt haza utoljára, s 1906. március elejére virradó éjszaka halt meg. Tetemét a magyar kormány hazahozatta. A szertartás pompás volt. A Múcsarnokban ravatalozták fel, innét kísérték a Kerepesi temetőbe.

A régi kép fakult barnáján is átüt a lakkcipők, cilinderek fénye. Hát még a szavak hogy ragyoghattak! Hiába. Temetni, elparentálni kevesen tudnak nálunk szebben!

(1983.)

Ahol a csontok fölszikkáznak

Mintha távoli, titokzatos századokból néznének rám. Talán egy Krisztus előtti birodalom hétköznapi nyüzsgtek körülöttük, s az idő csak nekik kegyelmezett. De azért beléjük mart. Kiharapott egy-egy darabot az arcunkból. Lehántotta róluk a húst a bordáig, és most szelnyaldosta csontokkal állnak a vízparton. Strand-cuccokkal fölmálházott emberek kerülgetik őket, vagy egy város közepén állnak beton-színű háztömbök között küllő formán kimeredő csontokkal, szfinx-arccal, szájat, szemet homokkal betömő viharokról, ázsiai puszták ferde szemű lovasairól, szétdúlt birodalmak homokba fulladt céljairól tűnődve;

álom-szobrok;

mintha álmodtam volna őket. Az álom az elvont dolgoknak, a csakis lelki, tudati, vagy tudatalatti létezőknek is testet, formát ad. Álmaimban testet ölt a jóság, a gonoszság, a békesség és a halálfélelem, magától értetődő formákban jelennek, személyesülnek meg a gondolataim - néha elborzasztanak torzó-mivoltukban -; de az életem egy-egy szakaszában fontos emberi lények (egy barát, egy tanár, egy nagybácsi) sem természetes valóságukban látogatnak meg. Csak szellemi lényegüket fejezi ki elváltozott alakjuk, mely az álomban ugyancsak magától értetődő, akár egy hieroglifa a Kelet tudósának;

álom-szobrok;

és némelyiket mintha értelmem hajnalán álmodtam volna, kisgyerekkoromban, amikor izgatottan gyúrtam a tejeskávé-barna agyagot, majd életet leheltem belé egy ó-szövetségi isten kisinaként...

A kiállítás csendjében állok. Imre! Egy szem mered rám - várakozóan - a kő-göcsörtök közül. Talán a vésős ember visszatértét várja? Hol lehet az az ember? Távoli titokzatos századok nyelték el népével együtt? Portyázó horda tört váratlanul a településre, és leölték még a csecsemőket is... Vagy sikerült elmenekülnie, de nem tért vissza többé a munkájához? Vagy éppen azt akarta, hogy ezek a szemek örökkön örökké a befejezettség utáni vágyakozásról valljanak...

Jön. Régi időkől, kortársamként. Budapesti műtermét bezárja, kocsiba ül, végig hajt az M7-esen, befordul egy siófoki udvarba, azután leállítja a motort. Jóindulatú mosollyal nézi a faggyal, szűrős szelekkel fenyegetőző eget és mintegy mellékesen kijelenti, hogy Veszprémi Imrének hívják. Vodka nem kér, mert még volánhoz fog ülni, ugyanis Szabadiba, a szülőfalujába tart. Ott marad éjszakára is. A kézfogása kemény - a szerszámokkal testvérbarátságban élő mesteremberé - mesebeli ezermester, gondolom, talán még a Zsiguliját is meg tudná javítani. Leül. Őszes szakállában eltűnik az ökle. Egy történetet mond el, egyszerű történetet az emberről (akit Veszprémi Imrének hívnak), aki más neveken, vagy név nélkül már sok ezer éve folytatja azt, ami mindig befejezetlen marad.

„Szabadiban születtem”. Ez az első mondata. Szabadiban éltek ősei, nagybátyjai, rokonsága. De ő csak véletlenül született itt. Ugyanis akkor vezényelték édesapját éppen a Sióra dolgozni, amikor a gyermek érkezése esedékessé vált. Apja kotró volt. A Bakony értől a Keleti főcsatornáig, a Berettyótól a Túríg sok folyó, csatorna medrét építette, most is egyenesen a Hortobágyról jött haza. „Így történhetett, hogy ugyanabban a házban, ugyanabban az ágyban születtem, mint harminc évvel azelőtt az apám. 1932. június 29-én éppen búcsúkor, Márta napján. Egy fél év múltán már ötven kilométerrel odébb voltunk, és csak tíz éves koromban jöttem újra, akkor is rövid időre. Utána 45. nyarán. Apám a hídroncsok kiemelésével

foglalkozott akkortájt Budapesten, s hogy egy kis élelemhez is jussunk, hazajött csépelni, én meg kénevágóként dolgoztam mellette. Egy jó fél évet töltöttem akkor a szülőfalumban (ennyi időt azóta sem), de még Kilitiben is laktam valameddig, mert ott is éltek rokonaink. Életem leghosszabb útját tettem meg ezidőtájt Kilititől Szabadiig gyalog. Fogfájás gyötört, szegény nagynéném mindent megpróbált ellene, még fokhagymát is dugott a fülembe, de hiába. Át kellett gyalogolnom Szabadiba, orvoshoz. Azt hittem, sose érek oda. Nagyszerű, erős ember volt a doktor, nekiveselkedett a fogamnak, csak úgy injekció nélkül. Persze ordítottam, ő meg velem üvöltött, hogy elijesztem a betegeit.”

Azért a foggyötrelmen kívül mást is adott neki ez a vidék. Mindenek előtt a Balatont. Megismerte, emlékezetébe véste a táj és a tájalakító ember jellegzetességeit, megtanulta a cséplőgép mellett és a rokonok kukoricaföldjén, hogy az élelemért „arca verítékével fizet” a paraszt, karjában, derekában érezte a szőlő-kapálók alkonyati fáradtságát. És egész életére, művészetére ható élményekben részesült, mégpedig a kitűnő Molnár István révén, aki abban az időben népiskolát vezetett Siófokon. A 13 éves fiú bejárt az előadásokra, valósággal lenyűgözték Molnár István szavai. „Regős-cserkészként kezdtem néptáncot tanulni, később együttesekben is táncoltam, a művészeti gimnáziumban és a főiskolán (a mesterem is néptáncos volt), de Molnár Pista bácsitól nemcsak néptáncot lehetett tanulni, sokkal, de sokkal többet annál. Ő az egész népi kultúrára nyitott ablakot, szuggesztív, óriási műveltségét mozgósító tanóráin. Tőle kaptam az első fontos eligazítást, és később is megszólaltak bennem a mondatai.”

Más táj is fölfénylik benne, ha a gyerekkori nyarakra emlékszik. Debrecen, Hortobágy, s egy kis alföldi tanya, ahol anyai nagyapja élt. Álomzúg. Ő is volt debreceni diák, akárcsak Kölcsey, Csokonai, Móricz Zsigmond. Az algimnázium két osztályát fejezte be a híres kollégiumban, s a hagyományos debreceni szigorrról (mely különösen a minden idők legzszenálisabb diákját, Csokonait sújtotta keményen), neki is kijutott. Vajon az elmúlt fél évszázadban hányan buktak meg rajzból Magyarországon? A kérdés szónokias, lehetetlen rá felelni, ám egészen biztos, hogy nagyon kevesen. Nos, Veszprémi Imre Munkácsy-díjas szobrászművész az első gimnáziumban megbukott rajzból. „Valamilyik zöldfülű a kollégiumban kitalált egy lógási lehetőséget. Ruhakefével megcsapkodtuk a karunkat, lábunkat, ettől kis pörsenések keletkeztek a bőrön, mintha rühesek lettünk volna. Ezzel egy hétig el lehetett tengődni a betegszobában. Év vége felé járt az idő, be kellett volna adni a rajzokat. Félegyházi Laci bácsi (maga is jó képességű festőművész) nagyon megdühödött. Egy hőséges augusztusi napon kullogtam be hozzá javítóvizsgára. Mintha most is látnám szigorú arcát a rajztáblám fölött. Tíz-tizenkét éve szövetségi közgyűlésen találkoztam vele. Nem tudom, emlékszel-e Laci bátyám, hogy 42-ben megbuktattál rajzból? Meghökken. Miért? Mi vagy te most? Szobrász, feleltem. Hát akkor biztosan igazam volt, mondta. A szobrászok nem tudnak rajzolni.”

Elsős korában készült egy fénykép róla. Medgyesi Ferenc Művészet című szobrán ül a debreceni Déryné Múzeum előtt. Akkor még nem sejthette, hogy egykor a nagy művész megnyitja előtte szívét, műtermét, s abban a szerencsében részesíti, hogy a közelében dolgozhat. „Medgyesi Feri bácsit úgy szerettem, tiszteltem, mint az apámat. Egyénisége, embersége, mint a szűz hó fehérlik emlékezetemben. Ő is fiaként szeretett. Másodéves főiskolás koromban megengedte, hogy segítsek neki egy munkában. Én raktam föl az agyagot Marok József portréjához amelyet az Állatorvosi Főiskolának készített. (Később magam is csináltam szobrot a főiskolának, ugyancsak portrét, Aujeszky Tivadarét.) Rajta kívül még egy atyai barátom volt, aki viszont az én műtermemben dolgozott a hetvenes évek közepén. A nemrég elhunyt Szervátiusz Jenőről van szó... Nálam mintázta Jókai szobrát. Az ő egyénisége szintén az egyszerűségével tündökölt, s olyan „magátólértetődően” volt szobrász, mint Medgyesi. Semmi hókusz-pókusz, különködés, kódosítás, művészkedés. Jenő bácsi fölvet

egy darab fát, ránézett, s mindjárt meglátta benne Krisztust, vagy Dózsát, és úgy állt neki dolgozni, olyan természetes munkás-mozdulatokkal, mint akárki a legprózaibb foglalkozásúak közül. És mi lett abból a fadarabból, uramisten! Megfigyeltem; mindkettőjüknek remegett a keze, de csak akkor, ha nem faragtak. Abban a pillanatban, amikor hozzáérték a formálandó anyaghoz, megszűnt a remegés. Én tőlük sem, másoktól sem a mintázótechnikát, stílusjegyeket akartam megtanulni (nem valószínű, hogy például Medgyesi műveihez hasonlítnak a szobraim), de igenis a tökéletes mesterségbeli tudást, az alkotói tisztességet, a nemes emberi tulajdonságokat. Medgyesi Feri bácsi maga faragta a követ, de a szobrot előtte megmintázta agyagban. Én eltértem ettől a módszertől. Nem dolgozom agyagban, gipszben, egyenesen kőbe faragom a mondanivalómat. Ez persze, mivel a szokásostól eltér, nem egyszer okoz megütközést. Rendszerint ugyanis a szobrot egyszer lezsűrízik agyagban, azután gipszben, majd a kőfaragó vállalatnál elkészítik a közvélemény elé szánt művet. Egyetlen ilyen munkám van, de őszintén szólva nem érzem a magaménak. Volt valaha egy gipsz-szobrom, egy női alak amely megtetszett egyik városunk előljáróságának. Megegyeztünk, hogy kőbe faragom. Ott állt már az udvaron a félig kész istennő (a termékenység istennője), amikor a buzgó tanácsiak beállították és elképedtek. Nem voltam otthon, nem mondhattam el nekik, hogy én még egyszer ugyanazt a szobrot nem csinálom meg. Elrohantak a lektorátushoz és tiltakoztak: nekik olyan nagy hátsófelű nő nem kell. Jó. Elküldtem a gipszemet a kőfaragókhoz, az istennőt pedig később egy másik város állította fel. De elhatároztam, hogy többet ilyen nem csinállok. Ha az ember egy kővel szembe kerül, az a legfontosabb, hogy hagyja beszélni. 1975-ben Lubló és Podolin között a Tatra alján művésztelepen dolgoztam. Egy nap kint sétáltam a bányánál, s egyszer csak egy frissen lehasított kődarabban megláttam a szobromat. Soha ilyen találkozást! Abban a pillanatban tudtam, mit fogok belőle csinálni. Két-három hónap alatt el is készült egy kéz, egy méteres és lehet vagy húsz tonna. Ezt tartom a legjobb művemnek. Azt kérde, volt-e dolgom márvánnyal? Volt. Egyszer. Gyula városa jóvoltából. Nekik készítettem egy két méteres ülő női figurát, márványból. Hát mit mondjak? Amikor megláttam a tömböt, legszívesebben beleharaptam volna.”

Budapest, Sopron, Győr, Siófok, Keszthely, Ózd, Tatabánya, Székesfehérvár, Gyula, Kisújszállás... Nem sorolom tovább a Veszprémi-szobrokkal ékes városokat. Ugyancsak sok helyet foglalnának el a sorok, ha két nagy műcsarnoki gyűjteményes kiállításáról és általában a tárlatairól megemlékeznék. Röviden: sok helyen állított ki az országban, és külföldön is. De hogy jutott el eddig? Az egykori kisdíákot ott hagytuk Debrecenben, a Medgyesi-szobor ölében. „A budapesti Szent István gimnáziumban folytattam tanulmányaimat, majd művészeti gimnáziumba kerültem. Második után a nyári vakációban néhány osztálytársammal lementem Nyékládházára, ahol apám egy kavicsbányában dolgozott a kotrógépével. Mi sem nyaralni mentünk, lapátoltunk, vagonot raktunk, krampácsoltunk, majd dagadó pénztárcával (hatszáz forintot kerestünk) repülőgéppel(!) utaztunk fel Pestre, az évnytőre. A folyosón szembe jött az igazgatóhelyettes. Ugye te szobrász leszel, kérdezte tőlem, ha jól emlékszem, szobrásznak iratkoztál be. Én mitsem tudtam erről, de ha már szobrásznak írtak be, gondoltam, megpróbálom. Két csodálatos esztendő következett. Somogyi József irányításával dolgoztunk, s valószínűleg otthonunk volt az iskola. Hálás vagyok Gál mesternek is, aki a kőfaragó szakmát tanította. Megtanultam, akárcsak elsőben a koloniál bútorkészítést (azóta sem tudok ránézni egy koloniál bútorra), de negyedikes koromban már egy portrémat kiállították az Ernst Múzeumban. Akkorra már a fejem lágya is benőtt, kitűnően érettségiztem, majd a Képzőművészeti Főiskola következett. Hat évig tanultam, mindvégig Szabó Iván volt a mesterem. A főiskolán egy család voltunk. Késő este alig tudtak bennünket kizavarni az épületből. Negyedéves koromban egyszer Szabó Iván kölcsönadta a műtermét. Előkotortam egy követ, megfaragtam. A figurát a Nemzeti Szalon állította ki, most nagyanyám sírja felett áll a farkasréti temetőben. A diplomamunkámat - egy ülő női figurát - ugyancsak rögtön kőbe faragtam.”

Évekkel később szobrot kért tőle a szülőfaluja, Szabadi is. A Pusztatoronynál kiásták a régi falut, s ahol a csontok fölszikkasztak, oda gondolták a szobrot. „Gyermekkoromban, sokszor mentem el a torony alatt hőségben, kapával a vállamon. Valamelyik rokonom sóstói kukoricása várt, s csak röpké pillantást vethettem a romokra. De a látvány bennem maradt. Amikor szóba került a megbízatás, arra gondoltam, hogy ez az emlékkép lehetne az emlékmű alapja... Megyek a Pusztatorony alatt, fölnezek a kissé féloldalas, háromszög alakú romra, mely már olyan csenevészé vékonyodott, kopott az időben, hogy át lehet rajta látni, mint egy ablakon...

(1983.)

Őszi szél

Korán jöttél, mondta a szélnek és szomorúan nézte a vetkőző diófát.

Megpróbált fölegyenesedni. Bár hetek óta hajlottan járt, botra támaszkodott, s minden lépés a kínok kínját hozta rá, mégis elszánta magát minden reggel... Fölkelt, felöltözött - órákig tartott, míg a cipő a lábára került -, körüljárta az udvart. Meg-meg állt, zsebkendőt vett elő, hogy letörölje arcáról a verítéket, közben számbavette, mi mindent kellene tennie a ház körül. Ilyenkor előfordult, hogy egy-egy pillanatra megfélemezte a bajáról, s arról, hogy muszáj takarékoskodnia a mozdulatokkal. És megpróbált fölegyenesedni... A válla megrándult, fogait összeszorította, a szemét kaparták a könnyek... Nem megy... Talán soha többé nem sikerül, gondolta nehéz szívvel, s a ház felé fordult. Elindult visszafelé. A szél, mint egy harapós házőrző kutya, belekapdosott a nadrágja szárába. Korán jöttél, dűnnyögte befelé menet, hiszen még csak 43 éves vagyok... A konyhában leült a dikóra. Füzetet, ceruzát vett elő. Verset írt az őszi szélről, mely korán jött, s ellentmondást nem tűrő hangon ítélte halálra a nyarat, és hosszú telet ígért. Miközben a sorokat fogalmazta, muzsikát hallott. Szomorkás, régi nóta dallama hangzott fel citerahúrokon. Mintha saját maga játszotta volna...

„Talán azért szeretem ma is a nagy tábla gabonát, a napfényben izzó tarlót, mert nemcsak a fáradságos munkára, hanem életem első nagy örömére is emlékeztet. Nyolc éves voltam, apám kint dolgozott az aratóbandában. Amikor csak tehettem, kimentem utána Laci-kosztot enni. Laci-kosztnek nevezték azt az ételt, amit az aratóknak főztek. A leggyakoribb étel a borsó és babléves volt, második fogásnak darástészta, vagy „puffancs”, ami a kalácsot formázta, de mák, vagy dió helyett paprika volt benne. Mondom, ki-ki gyalogoltam a Laci-kosztért; odakint a határban apám mellett meg a többi arató között valahogy jobban esett a borsóleves, mint otthon. Volt a keszi bandában egy ember, aki pihenőben mindig citerázott, ott volt vele a hangszere. Hát én azt a citerát igen-igen megcsodáltam. Folyton csak azon járt az eszem, hogy meg kellene szerezni, akármit megcsináltathattak volna velem azért a citeráért. Szóltam a papának, hogy én másra sem tudok gondolni, csak a keszi ember hangszerére, az iskolában sem bírok odafigyelni a tanító úr magyarázatára. A papa igen jó ember volt, megkérdezte azt a keszi kaszást, hogy eladja-e a citerát? Ígért érte két fényes pengőt és öt liter bort. Szerencsém volt, mert a hangszer tulajdonosa szerette az italt, s a két pengőt sem kevesellette. Boldogan vittem a citerát. Már akkor is öreg volt, azóta kicseréltem rajta néhány alkatrészt, de ma is úgy szól, mint egy zenekar. Sok lakodalomba, tollfosztóba elkísért, ritka volt az olyan nap, amikor a sutban hagytam, pedig olyan napom is kevés akadt, amikor nem fárasztott el a kenyérkereső munka. Mert a Laci-kosztot akár meg is utálhattam volna, annyit jártam aratni 12 éves koromtól, 17 évesen már teljes részért kaszáltam az urasági tarlón, és kivettem a részem mindenféle munkából. Apám egy holdas zsellér ember volt, a közeli pusztákra járt dolgozni a megélhetésért. Itt volt Nagyberényhez közel Pél-pusztá és Nándor-pusztá, meg a káptalani major, szükség volt a munkáskézre tavasztól ősziig, vetéstől betakarításig. Sok volt a szőlő, lehetett kapálni benne, aratni, csépelni való gabona is bőven termett, a szegény napszámos megkereshette itt az örletni valót, arató kukoricaföld is járt, arról meg leszedhette a hízó eleségét. Minden munkát meg kellett fogni, hogy télire meglegyen a betevő, s egy kis pénz is a bolti cikkekre. Bizony, akkoriban a gyerekeket is befogták. Tizenkét éves korban már ott kellett lenni a tarlón, szokni kellett azt a kemény életet, mert különbet nem várhatott a magamfajta. Hajnali háromkor már talpon, este tizenegykor még a tarlón, mert amit a banda aznap levágott, azt kévébe kellett rakni. A végén már nem éreztem a végtagjaimat, mintha nem lett volna testem, szinte lebegtem a levegőben a holdas ég alatt. Emlékszem, egyszer kását adtak vacsorára, és nekem az első harapás a számban maradt, mert elaludtam, mielőtt lenyelhettem volna. Hát tanulni jobb lett volna, az biztos. Különösen azt sajnálom, hogy

művészeti könyvek nem kerültek a kezembe, mert - meggyőződése - hatásukra másként alakult volna az életem. A munka boldogabbik végét fogtam mindaddig, míg a betegség nem parancsolt „ne tovább”-ot. 1947-ben nősültem és egy év múltán felépítettük ezt a házat. Akkor rajzolt ki az öreg Berényből a mostani újfalu népe, urasági és papi birtokon osztották ki a házhelyeket. Kalákában építkeztünk. Ötvenen-hatvanan segítettek. Akkor mindenki vert falat csinált, protekció meg pénz kellett volna ahhoz, hogy téglához jusson az ember, de itt senkinek sem volt protekciója és pénze sem volt senkinek. Építeni kellett, muszáj volt kijönni a faluból, mert ott már igen szűkös volt a hely. Volt egy ácsmester, aki vállalta a munka irányítását, és egyszerre három helyen is tömetett. Beleszórtuk a földet a kalickába, a deszka katorrába és gyorsan nőtt a tömésfal. Nagy munka volt. Egy egész falurészt építettünk fel ekkor (most körülbelül 800-an laknak itt), csaknem akkora ez az új falu, mint Som község. 1948-ban már beköltöztünk a házunkba. A papa tíz holdat kapott földosztáskor, ebből ötöt szívesen átadott volna nekem, de csak két holdat fogadtam el. Nem volt könnyű sorsa a napszámosból lett újjgazdának. A papa is nehezen kapott lábra, mert hiányzott az ígásállat, a fölszerelés, a régi gazdáknak meg könnyörögni kellett, hogy egy-egy napra odaadják a fogatot és két három napi szolgálatot vártak el érte. A két hold földemen kukorica termett, megvolt az elesége a hízónak én meg mentem és dolgoztam, ahol lehetett. Elmentem a vasúthoz, majd az útépítő vállalathoz, ahol több mint tíz évig dolgoztam. Még utoljára Siófok és Ireg között részt vettem az út szélesítésében, toltam a talicskát, mint kubikus, Daránynál töltöttük az út alját, Somnál betoncsöveket raktunk le, hosszú, kétmázsás betoncsöveket. Ott roppant meg a derekam, ott kaptam az első figyelmeztetést és onnét kellett nyugdíjba mennem. Leszázalékoltak. Tizenöt év telt el azóta, hát ne csodálkozzon, ha a citerámon legszívesebben szomorú nótákat pengetek. Persze, a tanítványaim kedvéért vidám dalokat is játszom. Megvallom: öröömöm telik bennük, nem sajnálom tőlük az időt, a fáradságot. Mostanáig hat gyereket tanítottam meg citerázni. A Takács-ikreket, a negyedik osztályos Zolit és Károlyt, meg a Forró Icát, aztán megtanítottam az Ulrik Tamást meg a Somogyi Sanyit. A citerájukat is én csináltam. Eddig ha jól emlékszem, húsz hangszert készítettem. A legjobb hozzá a fenyőfa. Csináltam körtefából is, amikor fel akartam díszíteni. A fenyőt ugyanis nem lehet faragni, mert szálas. De az olyan nagy-szóló citerák, mint az enyém, fenyőfából vannak.”

Hogy megnőttek a fák, tűnődött Szabó János. Olyan ez az újfalu mintha kétszáz éve ember lakta helység lenne. Pedig negyven esztendeje még szántóföld volt. Valamivel odébb a káptalani major épületei sorakoztak: cselédházak, intézőlakás, istálló. De itt csak szántó volt. Nézte a gyümölcsfákat, a cseresznyét, a diót. Mindet ő ültette, amikor ideköltöztek. A szeme előtt nőttek fel, mégsem vette észre őket. Nem figyelt rájuk. A napokra, az évekre sem figyelt. Nem volt rá ideje... Most aztán napestig nézhetlek benneteket, mondta keserűen a fáknak. Arra gondolt, milyennek kellene lennie egy 45-50 éves embernek. Maga előtt látta azokat a nagyberényi férfiakat, akik az ő gyerekkorában voltak ennyi idősök. Hej, micsoda rendet vágtak, s hogy emelgették a gabonás zsákokat! Eszébe jutott az apja, aki száz kilós, szőke bajszerű ember volt, s két marokszedő lány rítt utána, ha kaszált. „Én meg menni is alig tudok. Ha egy vékonyka gally az utamba esik, félek, hogy elesem benne.” Visszament a konyhába, de most nem volt kedve „firkálgatni”. A citeráját is békén hagyta. Az apja kaszája villogott a szeme előtt és a gyerekkor mezőin csatangolt. Egyszersak megpillantotta rég elhagyott csontnyelű bicskáját (valamelyik pusztai nagybátyjától kapta ajándékba), s a bicska mellett egy szépen kifaragott viráglétrát...

„Nehezen tudtam belenyugodni a sorsomba. Én, aki sohasem tétlenkedtem, most arra vagyok kárhoztatva, hogy minden lépésemre ügyeljek. Hogy üldögéljek a sutban, mint egy nyolcvan-éves öregember. Kezdetben még ahhoz sem volt kedvem, hogy az udvarra kimenjek, az utcán pedig évekig nem jártam. Magányos ember lettem. A családom tagjain kívül alig érintkezem

valakivel, nem akartam, hogy ilyen állapotban lássanak. A „firkálgatás” maradt, meg a citera, de én többet akartam. Egy napon visszaneztem a gyermekkoromba, s láttam ott egy szépen kifaragott fadarabot, és mellette a hajdani bicskámat. Rét alján laktunk, a közelben sok volt a fűzfa, s jó éles bicska is akadt mindig. Akkoriban sokat faragtam. Viráglétrát, főzőkanalat, cifra botot, ostor nyelet, még emberfejet is. Az iskolában én voltam a legjobb rajzoló. Miközben dolgoztam, törtem magam a megélhetésért, elfeledkeztem arról, hogy én valamikor mindenféle figurát láttam a fadarabokban. Újra megpróbáltam. Leültem itt az udvaron, a szomorúfűz alá és munkába vettem egy öreg szőlőtőkét. Marakodó kígyókat véltem látni benne, s bizony az egész testemről csorgott a veríték, mire befejeztem a munkát. Aztán különböző állatokat faragtam ki és kínlódtam, ha a madaram nem akart felröpülni, vagy az igásállataim merevek, mozdulatlanok maradtak. Azt csak én tudom, mennyi gyötrődés, akaraterő árán éri el az ember, hogy a faragókés nyomán megelevenedjen a fa. Embert faragni a legnehezebb, de mondhatom, csodaszép feladat. Faragtam dobozokat, pásztorbotokat, sakk készletet - a falusiak különösen szeretik ezeket a munkáimat -, de a szívem a szobraimé. Már több helyen kiállították őket a megyében - nemrég Budapesten, a Várban is - és a szakemberek azt mondták: ez a Szabó János jól ismeri a falusi embereket. Hát hogyan ismerném őket, amikor közülük való vagyok - nagyberényi napszámosok rokkant ivadéka -, jókedvűk, kesergésűk, kemény, dolgozó életűk és haláluk az enyém. Ha szobrot faragok, mindig valamelyik földim jár az eszembe. Mert ha én nem járok is az utcán, azért csak látom őket, és azokat is, akik már régóta porladnak, s valamikor ott ballagtak a házunk előtt. Egymás után jönnek eléem, egyiknek kasza van a vállán, a másiknak fejsze, zsákot emelnek, kenyeret szegnek, ásás, kapálás közben meg-meg állnak egy pillanatra, talán hogy megegyeszenek jól megnézhessenek őket. Mióta megtaláltam a fát és a faragókést, több mint kétszáz szobrot csináltam; ha mind itt lenne (körülbelül száz van itthon) nem férne el a szobában. Mert adtam ennek is, annak is. Jó barátoknak, rokonoknak, hogy legyen miről megemlegetni, ha már nem leszek. Most, látja, nyugodtabb vagyok, mert tudom, hogy amivel foglalkozom, ami a kezemből kikerül, az másokat is érdekel, és néhány embernek örömet okoz. Örülök, hogy tetszenek a szobraim, hogy a kiállítások nézői elismerő sorokat írnak az emlékkönyvbe. Örülök, hogy a berényiek közül is sokan értékelik ezt a munkát. (Az iskolások is eljöttek egyszer a tanárnővel, hogy megnézzék a faragásaimat.) Most már könnyebb elviselni ezt a rozoga porhüvelyt, bárcsak bírná még egy ideig!”

Amikor befejezte a szobrot - ráérősen beszélgető parasztembereket formált meg - elpakolta a maga készítette borotvakéseket és kiment az udvarra. Friss levegőt akart szívni a nagy munka után. Még a fülében foszladozott az előbbi beszélgetés. Apja, aki a világ térképét is ismerte és hajón jött haza a hadifogságból, az első világháborúról mesélt. A szomszéd keresztapa, aki idősebb volt a papánál, de szintén frontharcos valamikor, sűrűn bólogatott az idegen hangzású helységnevek hallatán.

A Balaton felől kemény szél fűjt. Szabó János kedvtelenül nézte a bágyadt virágágyások között kergetőző leveleket. Valamikor az ősz volt a legkedvesebb évszaka. Talán azért, mert jó érzés volt tudni, hogy a nyár izzadságos hónapjaiban megkereste a télire valót. Meg azért is, mert szerette a szüretet és a bort. Mióta megrokkant, az ősz szorongásokat ébreszt benne. Tudja, hogy napról napra több időt kell most már a házban töltenie, s hamarosan végképp beszorul a kuckójába.

Bement a házba, s odabent köréje sereglettek a szobrai. Megrendülten állt, valamit mondani akart az őszi szélről, de nem jött ki hang a torkán.

Sok szép faragott bot volt a szobában. Csak amelyikre támaszkodott, miközben a munkáit nézte, az volt sima, dísztelen.

(1981.)

Az ujjá hegyén csillag

Nem látok kocsiszínt kecses hintókkal, mozgékony szánokkal (pedig a várdai kúria úrnőjéhez e féle járművek illenének, hat lóval, parádéskocsissal a bakon), a házörző komondorok (ha vannak), valahol a park mélyén hűsölnek, nem kíváncsiak a vendégekre, akik kissé elfogódottan tekergetik a nyakukat, némán nézelődve a kúria ámbitusán. Móricz Zsigmond tájain, kúria lakó hősei körül szikrázik így az alföldi nyár, mondom magamban, pedig a helyszín ezúttal a Dunántúl, mégpedig a dombos, erdős Somogy megye.

A lovagterem méretű helyiség barokk pompája inkább a főúri sasfészkek emlékét idézi, mint a somogyi középnemesség sokkal puritánabb berendezésű otthonait. „Néhány falat eltávolítottam, hogy kedvemre mozoghassak, mondja Szász Endre, szeretem a tágasságot, az egymáshoz túlságosan közelálló falak a „Markó”-béli cellámra emlékeztetnek. A munkatáborból föl se vettem, pedig az örök ott sem voltak „ma született bárányok”, de az a három hónap a Markóban... szóval, ha tovább ott tartanak, bizony isten belepusztulok...” Börtönpriccs, kübli, finom mívű porcelán, aranszegélyű széktámla - közép-európai kontraszt? ironikus illusztráció Madách gondolatmenetéhez? - Ádám, a közép-európai, ha úgy tetszik magyar Ádám Lucifer lehangoló, ám igaz érvei ellenére mindig, mindig újra kezd; újrakezdésre ítéltetett, újrakezdi önmagát, társadalmi létben, hitben, etikában; Szász Endre háromszor kezdte nulláról; „nyolc éve egy buznyák vasam sem volt”, nevet, a nevetése se nem diadalittas, se nem dicsekvő, de van benne valami rokonszenvesen vagányos; mintha egy sikeres, de egyáltalán nem veszélytelen kaland hőseként kvaterkázna Villon mester baráti körében, mintha az általa vállalt kalandba nem is haltak volna bele oly sokan ezen a tájon... Kék farmert, fekete pólót visel, ujjai - Dührer vagy Zichy Mihály elporladt kezéből kisarjadt ujjai között hosszú, még parázstalan cigaretta, „köszönöm, eljátszom vele egy kicsit”, hárítja el az udvarias kéz nyújtotta tüzet; végre, mondom magamban, végre, végre! íme, egy magyar művész, aki úgy rajzol, mint Dührer vagy Zichy Mihály, ráadásul világot járt, világhírű lett, s miután hazatért, nem sikerült kiutálni kezéből a ceruzát, ecsetet, agyából, szívéből a teremő akaratot, fantáziát. Szász Endre kúriájában valami jóleső elégtételt érzek mindazok nevében, akiket a hadrendbe szerveződött honi középszer hazai vagy külföldi bujdosásba kényszerített. Szász Endre asztalánál, mondataink közül felröppen egy-egy szó az ő vigasztalásukra is, s csak reméljük, hogy a sok földi megpróbáltatás után vacogó lelkük megértő csillagoknál melegedhetnek.

- Tele volt (és van) magyar tehetséggel a Nyugat - mondja. - Itthon sokan (köztük igen jómódú, befolyásos urak) folyton csak az anyagiak hiányát emlegetik ha arról van szó, miért nem képes ez az ország megtartani a szellemi kincseit. Természetesen a krónikus szegénység is lényeges ok, mely összefügg bizonyos történelmi szerencsétlenségekkel. Gondold meg: az első világháború kitörésekor már valakiknek számítottunk Európában, mert volt egy időszak, amikor az értelmiség elitjének teret, lehetőséget adtak az alkotómunkához. Szinte egyik évről a másikra felépítettünk egy világvárost, jobb földalattink volt, mint Angliának, s a kor legmodernebb vasútjának számított a miénk is... Sorolhatnám tovább az eredményeket. És akkor jött a világháború, majd a trianoni „amputáció”... Meggyőződésem, hogy a közismert politikai érvek mögött megbújt a sanda szándék: megszüntetni az erősödő konkurenciát. Egy lábát, karját veszített ország, gazdasági szervezet, nyilvánvaló, versenyképtelen. Azóta kínlódunk. De, sajnos van itt még más is. Ady szerint, ugye, „mi mindig mindenhol elkésünk”. Ehhez hozzáteszem: aki megpróbál közülünk nem „elkésni”, azaz több a többinél, azt szeretjük lebunkózni. Intelligens, de hamis kritikával, elhallgatással (ami rosszabb), acsarkodó falkaszellemmel és más válogatott „kedvességekkel”. Szeretünk emlékszobrokat emelni (és ledönteni), szép, megható temetéseket rendezni, csak egyet nem szeretünk: ha élő

honfitársunk „a fejünkre nő”... Úgy tetszik, büszkék vagyunk Nobel-díjasainkra: legalábbis ünnepélyes alkalmakkor szívesen hivatkozunk rájuk. Arról ritkán esik szó, hogy egyiket ezért, a másikat azért, az egyiket ilyen, a másikat olyan politikai rendszerben (ürüggyel) tagadtak meg, vagy üldözték külföldre, s kizárólag rajtuk, igaz magyarságukon múlt, hogy más országok dédelgetett polgáraiként is hűségesek maradtak a hazához és anyanyelvükhöz. Szent-Györgyi Albertről köztudott, hogy nem volt gyáva férfi, (a második világháborúban például titkos küldetést is vállalt), mégis - valamikor a 70-es években - félt hazajönni. A magyar nagykövet megkért néhányunkat, akik akkor Amerikában éltünk, hogy beszéljük rá az utazásra, nyugtassuk meg: otthon imádni fogják. Akkor mesélte el az öregúr néhány kellemetlen tapasztalatát, amelyek igen jellemzőek az úgynevezett magyar mentalitásra. Amikor megkapta a Nobel-díjat, fanyalgó, lekezelő cikkek jelentek meg róla, s úri körökben azon mulattak, hogy Szent-Györgyi biciklizik. Képzeld, mondogatták egymásnak, egy professzor, aki kerékpárral jár be az egyetemre. És röhögtek. Kiröhögték mert Nobel-díjat kapott. Amikor meg a királyi bemutatáshoz sorakoztak fel a Nobel-díjasok, egyedül neki kellett bemutatnia önmagát. Mert a magyar nagykövet - csakis a magyar nagykövet - nem ment el a fogadásra. Feltehetően vadászott.

Szász Endre az erdélyi Csíkszeredán született.

- Akkoriban a nagyanyámnak még három faluja volt Csíkban - mondja.

- A nagyanyádnak?

- Igen. Nagyanyám volt a legfőbb hatalom a családban, ő irányította a gazdaságot, de talán még a közigazgatást is a környéken; nála voltak a kulcsok, és reggeltől estig fáradhatatlanul intézkedett, munkálkodott. A „matriarchátus” hagyománya benne öltött testet: okos, szigorú asszony volt, „dörgött-villámlott”, ha valami rendellenességet tapasztalt, de aratáskor beállt a férfiak közé kaszálni. Nagypám - hadakozó ősök ivadéka - eközben vadászgatott, iszogatott. Anyai nagyszüleim Kaposváron éltek. Itteni nagyanyámtól - egy csallóközi nagygazda lányától - kaptam a legtöbb szeretetet életemben. Apámról a helyi román komisszár kitalálta, hogy álnéven irredenta cikkeket ír magyar lapokba, következésképpen a számláit velünk akarta kifizettetni. Apám egy ideig nagyvonalúnak bizonyult, de amikor ez a komisszár a szeretőjének vásárolt bunda számláját is megküldte, rettenetesen felháborodott, és velem együtt „kivonult” Erdélyből. Kaposváron nem volt könnyű életünk, tombolt a gazdasági válság, s az állástalan diplomások örültek, ha havat lapátolhattak néhány fillérért, vagy krampácsolóként juthattak egy kis keresethez. Apám és értelmiségi barátai téglával súrolták a tenyerüket, hogy elég érdes legyen ahhoz, hogy a paraszt munkavezető felvegye őket. Vándoroltunk. Időnként visszatértünk Erdélybe, ahol jómódban éltünk, aztán megint Magyarországra utaztunk, ahol apám végül egy biztosítótársaságnál helyezkedett el. Járt a somogyi falvakat, s gyakran magával vitt engem is. Akkor ismertem meg a falut, a parasztembert, aki abban az időben legalább olyan sokat tudott a saját „szakmájáról” mint egy egyetemi tanár a magáéról. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy nemrég egy környékbeli parasztfiút megbíztam, hogy nyesse le a fáimról a fagyöngyöt, mire ő egy 30-40 éves repkényemet vágott el...) A somogyi paraszt önérzetes, lázadó lelkületű volt, talán azért is nevezték ezt a megyét „sötét Somogynak” a paraszt öntudattal nem rokonszenvezők. No, meg azért is, mert valaha a terület nagy részét erdő borította, melyben a sok veszélyes szegénylegény biztonságban érezte magát.

- Ez időben, s talán éppen kaposvári tartózkodásod idején kezdted fontosnak érezni a már korábban felfedezett rajzkészségedet.

- Nyolc-kilenc éves lehettem, és különös módon egy súlyos betegségből való kilábalás - újra-
eszmélés? - révén jutottam sorsdöntő élményhez. Agyhártyagyulladásban szenvedtem, felte-
hetően kullancscsípés következményeként. Amikor lábadoztam, apám egyik barátja lerajzolt.
A fél arcomat árnyék fedte a lapon, s ahogy a kezembe vettem a rajzot, valami szokatlan
izgalom töltött el. Akkor határoztam el, hogy művész leszek. 4-5 éves koromban már
rajzoltam, sőt írni, olvasni is tudtam, mielőtt iskolába kerültem (a betűk formája tetszett meg
egyik napilap fejlécén), de a jó rajz kifejező erejére az a hevenyészett portré döbbsített rá,
amit apám barátja készített rólam egy álmos kaposvári délutánon. Vándorlásaink közben,
ötödikes koromig legalább nyolc középiskolába jártam. Majd visszaköltöztünk, és megállá-
podtunk Erdélyben, ahol a marosvásárhelyi református gimnáziumban folytathattam tanul-
mányaimat. Itt már igazi szakmai-szellemi irányítókra is leltem, többi között rajztanáromban,
aki kitűnő akvarellista volt, s ha nem jön haza Párizsból, hogy rajzot tanítson a vásárhelyi
nebulóknak, sokra vihette volna. Megismerkedtem Molter Károllyal, László Gyulával, Kós
Károllyal, s a Helikon más, neves íróival. Néha eljött Móricz Zsigmond, akinek, mint afféle
ifjú tehetséget, bemutatnak; a várostól műtermet kaptam, és abban a kitüntetett kegyben
részesültem, hogy nyolcadikos koromban már csak vizsgázni kellett bejárnom a gimnáziumba.
Apám nem örült, hogy a művészetre adtam fejem, s egyre határozottabban fejezte ki
ellenérzését. Végül is ultimátumszerűen közölte: ha nem választok „tisztességes” pályát, nem
támogat többé. Erre én elköltöztem hazulról, majd „hályogkovács módon” megfestettem egy
gyermekportrét. A kép sikerült, s a megrendelő annyit fizetett érte, hogy fél évig éltem belőle
és nyugodtan festhettem. Mivel később a „tékozló fiút” nem törte meg az éhség, apám
beleegyezett a változhatatlanba. Csak azt kötötte ki, hogy végezzem el a Képzőművészeti
Főiskolát, ahol nem csak művész oklevelet, hanem tanári diplomát is szerezhet az ember.
Gondolta, ha „minden kötél szakad”, rajztanárnak elmehetek. Miután a háború végnapjaiban
sikerült fondorlatos módon letérnem a „hadak útjáról”, nem hurcoltak el se Németországba, se
Oroszországba. És csakhamar felbukkantam Budapesten, a Képzőművészeti Főiskolán,
Szőnyi István osztályában. Szőnyi nagy festő volt, és igen jellemes ember. Szerettem, de nem
akartam a hatása alá kerülni, mint a legtöbb évfolyamtársam. Inkább egy arasznyi Szász Bandi
legyek, mint fele akkora Szőnyi, gondoltam. Ezért, amikor harmadszor jött korrigálni,
kimentem eléje a folyosóra, és megkértem, hadd maradjak odakint. Nagyot nézett, de
megértette, hogy a saját utamat akarom megkeresni. Mondom: nagyszerű ember volt. Három
évet töltöttem a főiskolán szép szabadságban, viták tüzeiben. Szívesen emlékezem az éjfél-
tartó eszmecserekre a főiskola könyvtárában: talán ezek a szellemi próbák voltak számomra a
legtanulságosabbak. Aztán egy szürke nap kitiltottak bennünket a könyvtárból. Ott már az
úgynevezett tanulópárok ültek micisapkában, és a bolsevik párt történetét magolták, hogy
hasznos, munkára, harcra kész képzőművészei legyenek dolgozó népünknek. A tehetségek
lassan kikoptak a főiskoláról. Volt, akit kirúgtak, más önszántából távozott, végül én is kapun
kívül találtam magam. Pontosabban: a boldog emlékü dekorációs műhelyben, ahol ezidőtájt
sok tehetséges művész „faragta a széklábat” türhető keresetért. 50-ben letartóztattak, és tíz
évre elítéltek, mert eljárt a szám. Három hónap a Markóban, majd belepustultam, de a
munkatábor valósággal üdítő volt a négy fal szorítása után. Amikor kiengedtek - aláírtak
velem egy nyilatkozatot, hogy nem áruolom el senkinek, hol voltam. Persze, mindenki tudta,
hogy nem külföldi tanulmányúton gyarapítottam ismereteimet. Arra még várni kellett...

- Meddig?

- 1970-ig. Akkor történt a csoda.

- Csoda?!

- Én is kaptam útlevelet. Szerződéssel utazhattam Kanadába. A szerződés értelmében 50 dollárért adhattam volna el egy-egy képemet. Odakint aztán közöltem az illetékesekkel, hogy 50 dollárért nem adok el képet. No, és a szerződés?, néztek rám értetlenkedve, a szerződés ugyebár... Nem írtam alá, mondtam a meglepett uraknak. Hát akkor megnyit kér egy képért, kérdezték. Feleltem: Dalit az egész világ ismeri, de én jobban rajzolok nála. Engem a kutya sem ismer, következésképpen csak a felét kérem, mint a spanyol mester. Hetyke, nagyképű beszéd volt ez, s a várható hahota sem maradt el. De mégis elvittek három képemet, s két nap múltán eladták az általam szabott áron. Ezután már senki sem nevetett. Sem Kanadában, sem Amerikában. Abban az időben egy sikeresnek mondható főmérnök körülbelül 1500 dollárt keresett havonta az USA-ban, s fényesen megélt. Én 20 000 dollár előleget vehettem fel egy-egy hónapban, és egyik napról a másikra gazdag ember lettem. Miként a szegénységet, a börtönt, a munkatábor, a gazdagságot is el lehet - el kell tudni - viselni. Amikor először hazajöttem egy Rolls Royce-szal és (hülye fejjel) nercbundában, egy régi újságíró barátom a MÚOSZ-székház ajtájában megjegyezte a hátam mögött: „Ez a Szász Bandi már a fülén szarik”; jó hangosan mondta, hogy meghalljam. Aztán megkezdődött a „sajtókampány” a Népszabadság nyitányával, mely azt sugallta, hogy Szász Endre a társadalmi rendszertől idegen, merkantil szellemet hozott a művészeti életbe. Fúrásban nem volt hiány. Olyan népszerűvé fűrtak, hogy már kellemetlen volt. Én meg ezután - vagy eközben? - elváltam a feleségemtől, s csaknem 20 éves munkám teljes jövedelmét hátrahagyva, egyetlen fillér nélkül újratektem Katival. Immár harmadszor életemben. Vallom: mindig szükség van valami hajtóerőre, hogy az ember tovább léphessen. Nem egy pályatársam mondja, hogy őt valójában nem érdekli a közönség, ő magának fest. Én nem magamnak festek. Ha arra kényszerülnék, minden mást csinálnék - mondjuk, kertészkednék, birkát tenyészténék, vagy egy erdei tisztáson az eget bámulnám - de nem festenék.

Éjszaka dolgozik önnön (lelke) sugárzásában. Mostanában gyakran mondja, hogy a kétezres éves keresztény kultúra végnapjait éljük. Sok jel utal erre, de leginkább az, hogy szétesőben a fundamentum: *az etika*. „A felbomlás olyan gyors, hogy talán megérhetjük az új kultúra kibontakozását is. A computeres fiúkét.” Megborzongok. Szász Endre nevet, felemeli a kezét, ujjja hegyén csillag parázslík. Kati asszony lép be, derékig érő haja, szeme vágása a legendás Sziszi királynéra emlékeztet. „Kávét, vagy üdítőt?” Szilvapálinkám is van, szól büszkén a Mester. Megkóstoljuk, mondom. (Vélem, a csíki nagymama szelleme is ott volt a főzésnél.) A kisüsti tiszteletére Verebics Jancsi is leteszi a fényképezőgépet, majd felesége bűvös, ám bilincsbeverő pillantására megadóan nyúl az üdítős pohárért. Szász Endre sem iszik. Szerényen, de határozottan töltök a kupicába. Az ital szigorú, mint a csíki nagymama szelleme.

Lassan szedelődzködünk. Szász Endre a várdai kúria előtt áll, (a szakértők szerint) Magyarország legtisztább levegőjében, Szent Pál, Michelangelo, Shakespeare, Arany János, Kant, Van Gogh és Einstein évezredeinek alkonyában. Lassan a házőrző komondorok is előjönnek (ha vannak). Készülődik az éjszaka.

(1994.)

-&-